OM
GUSTAF VASAS HOF

AKADEMISK AFHANDLING

AF

GUSTAF UPMARK

STOCKHOLM 1912. CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41523708_0054

OM
GUSTAF VASAS HOF

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS

I UPSALA

HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

ACAD.
LUND.BAT.
BIBL.

AF

GUSTAF UPMARK

filosofie licentiat af Stockholms nation

Tisdagen den 28 Maj 1912

å Lärosalen N:o IX

kl. 10 f. m.

STOCKHOLM 1912

STOCKHOLM 1912
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

FÖRORD.

Vid mina forskningar angående det ämne som behandlas i föreliggande arbete har jag hufvudsakligen haft att lita till de primära källor, arkivalier och urkundspublikationer, främst riksregistraturet och räntekammarböckerna, för hvilka här nedan lämnas en förteckning. — Nära dessa källor stå de krönikor, som hafva till författare de med Gustaf Vasa samtida Peder Swart och Per Brahe d. ä. och ur hvilka viktiga upplysningar varit att hämta.

Bland de tryckta bearbetningar, på hvilka jag haft att stödja mig, har jag i främsta rummet att nämna professor Nils Edéns akademiska afhandling om "Centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden", där en fullständig utredning lämnas angående personalen inom kansliet och kammaren, som under större delen af Gustaf Vasas regeringstid måste räknas till hofvet. Då jag likväl äfven rörande dessa delar af ämnet gått till de primära källorna, för att få en uppfattning om de ifrågavarande personalgruppernas ställning till hofpersonalen i öfrigt, har jag i allt väsentligt kunnat bekräfta Edéns resultat och ansluta mig till hans framställning.

Öfver den tryckta litteratur, såväl urkundspublikationer som bearbetningar, som jag användt, meddelas här nedan en förteckning.

Till sist anhåller jag att få frambära mitt vördnadsfulla tack till professor Harald Hjärne för det välvilliga intresse hvarmed han omfattade mina studier under min Upsalatid, samt till tjänstemännen i Riksarkivet, Kammararkivet, Riksbiblioteket och Upsala universitetsbibliotek för det vänliga tillmötesgående jag vid dessa institutioner städse fått röna.

Stockholm i maj 1912.

GUSTAF UPMARK.

FÖRTECKNING ÖFVER KÄLLOR.

Nedanstående förteckning upptager endast de arkivaliska samlingar, urkundspublikationer och tryckta bearbetningar som jag för mitt arbete användt.

I. Arkivalier.

Riksarkivet. (RA.)

Riksregistraturet. (Reg.)
Då riksregistraturet från åren 1521—1556 finnes tryckt i Handlingar angående Sveriges historia Ser. I (jfr nedan) har jag endast genomgått detsamma för åren 1557—1560.

Erik XIV:s diarium (1550-talet).

Titularregistret.

Kungl. arkiv, samling innehållande "Handlingar rörande svenska konungars och regenters lefnadsförhållanden, hof och egendom", hvaraf jag genomgått följande:
Odaterade handlingar rörande hofvet.
Kungl. stallet.
Hofartiklar och hofordningar.
Konung Gustaf I:s hof.

Handlingar angående tyskar i Gustaf I:s tjänst.

Gårdsrätter.

Konungsdoms- och konungsräfstsprotokoll.

Borgrätts- och gårdsrättsprotokoll.

Kammararkivet. (KA.)

Räntekammarböckerna. (RKB).

Kvittensregister.

Förläningsregister.

Handlingar angående de kungliga hofven — numera upplöst och inordnad i den stora samlingen "Slott och gårdar".

Sandbergska samlingen.

II. Urkundspublikationer.

HANDLINGAR RÖRANDE SKANDINAVIENS HISTORIA I—XL Stockholm 1816—1860. (Skand. handl.)

HANDLINGAR RÖRANDE SVERIGES HISTORIA, utgifna af Kungl. Riks-Archivet. Första serien: Konung Gustaf den förstes registratur I—XXVI. Stockholm 1861—1911. (Reg.)

HISTORISKA HANDLINGAR, till trycket befordrade af Kungl. Samfundet för utgifvande af handlingar rörande Skandinaviens historia I—XXIII. Stockholm 1861—1910. (Hist. handl.)

STOCKHOLMS STADS TÄNKEBOK under Vasatiden, utgifven af Samfundet S:t Erik genom N. Sjöberg I. 1524—1529. Stockholm 1908—1911.

SVENSKA RIKSDAGSAKTER, under tidehvarfvet 1521—1718. Första delen 1521—1560; af E. Hildebrand och O. Alin. Stockholm 1887.

SVERIGES TRAKTATER med främmande makter. Band IV, 1521—1571; af O. S. Rydberg. Stockholm 1888.

III. Bearbetningar.

ALIN, O. Sveriges Nydaningstid, 1521—1611 (Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar III). Stockholm 1877—78.

ANREP, G. Svenska adelns ättartaflor I—IV. Stockholm 1858—64.

BOMANSSON, K. A. Hertig Johan och hans tid. Helsingfors 1862.

BRAHE, PER, D. Ä. Oeconomia eller Huuszholdz Book för ungt adelsfolck, Skrifwin Anno 1581. Wisingsborg 1677.

BRAHE, PER D. Ä. — Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Swarts krönika, utg. af O. Ahnfelt. Lund 1897.

BÖTTIGER, JOHN. Svenska statens samling af väfda tapeter. Stockholm 1895.

EDÉN, NILS. Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden. Uppsala 1899.

EICHHORN, CHR. Målare och målningar från Sveriges renässans: Nya Svenska Studier (III) Stockholm 1881.

FORSSELL, HANS. Bidrag till historien om Sveriges förvaltning under Gustaf den Förste. Stockholm 1866.

FORSSELL, HANS. Sveriges inre historia från Gustaf den Förste I—II. Stockholm 1869—75.

GEIJER, E. G. Svenska folkets historia, andra delen. Örebro 1834.

HAMMARSKJÖLD, A. Gamle Kung Gösta. Stockholm 1896.

HILDEBRAND, EMIL. Conrad v. Pyhy och Dionysius Beurreus. Historisk tidskrift 1883

HILDEBRAND, EMIL. Om ursprunget till konung Erik XIV:s nämnd. Historisk tidskrift 1894.

HILDEBRAND, EMIL. Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Stockholm 1896.

HILDEBRAND, EMIL. Från Gustaf Vasas sista tider. Historisk tidskrift 1899.

HILDEBRAND, EMIL. Gustaf Vasa och Berend von Melen. Historisk tidskrift 1901.

HILDEBRAND, EMIL. Gustaf Vasa, 1521—1560 (Sveriges historia intill tjugonde seklet III). Stockholm 1903.

HILDEBRAND, HANS. Sveriges Medeltid. Stockholm 1879—1903.

HJÄRNE, HARALD. Sveriges statsskick under reformationstiden 1520—1611, grundlinjer till föreläsningar. Upsala 1893.

HJÄRNE, HARALD. Reformationsriksdagen i Vesterås, Svenska spörsmål 7. Stockholm 1893.

RUNDGREN, E. H. Minne af Laurentius Andreæ. Svenska akademiens handlingar 1893. Stockholm 1894.

SCHLEGEL, B. och KLINGSPOR, A. Den med sköldebref förlänade men ej å Riddarhuset introducerade Svenska adelns ättartaflor. Stockholm 1875.

SCHÜCK, H. Svensk litteraturhistoria I. Stockholm 1890.

SJÖBERG, NILS. Svenska porträtt i offentliga samlingar II: Gripsholm, Vasatiden. Stockholm 1907.

SJÖBERG, NILS. Konung Gustaf I:s fatbur på Gripsholms slott. "Fataburen" 1907.

SWART, PEDER. Konung Gustaf I:s krönika, utg. af Nils Edén. Stockholm 1912.

UPMARK, GUSTAF. D. Ä. Ur drottningens fatbur (1892); Stockholms slott under Vasatiden (1896); Vadstena slott (1891—92); Gustaf Vasas porträtt (1894); Tapetväfveriet i Sverige under de första Vasakonungarna (1886); samtliga omtryckta i "Valda skrifter". Stockholm 1901.

UPMARK, GUSTAF. D. Ä. Die Architektur der Renaissance in Schweden. Dresden 1900. — Svensk upplaga: Svensk Byggnadskonst Stockholm 1904.

UPMARK, GUSTAF, D. Y. Gustaf Vasas porträtt af år 1542. Personhistorisk tidskrift 1908.

ÖDBERG, F. Om magister Sven Jacobi. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1896.

INLEDNING

Konungen i Sverige under medeltiden var liksom de norska och danska konungarna omgifven af ett följe, en hird, hvars medlemmar stodo till sin herre i ett rent personligt tjänsteförhållande. De voro frie män, som genom ed förpliktat sig att vara sin herre trogna och låta sig brukas i hans tjänst. De bodde i konungens gård och åtnjöto underhåll af honom, skötte där förekommande sysslor samt följde beväpnade sin herre på hans färder genom landet. Ursprungligen torde de hafva antagits alla på lika vilkor och blott ålagts en allmän trohets- och tjänsteplikt, men senare, allt efter arten af de sysslor, högre eller lägre, som de skötte, har en viss rangskillnad utbildat sig; detta naturligen äfven i samband med konungamaktens växande betydelse och glans. Allt eftersom denna ökades, blef det en ära att tjäna i konungens gård, och medlemmar af landets förnämligaste ätter inträdde i följet och fingo då helt naturligt de mera framstående sysslorna sig anförtrodda.

De tjänster, som på sådant sätt kommo att räknas för de förnämligaste, voro i främsta rummet de, hvilkas innehafvare hade att röra sig i konungens allra närmaste omgifning, att betjäna honom personligen.

Utvecklingen i dessa afseenden i Sverige torde, om icke fullt öfverensstämmande i detaljerna, dock i det stora hela hafva varit af samma

art och jämförlig med den som ägde rum ej blott i Norge och Danmark, utan äfven i det öfriga Europa, Frankrike och Tyskland, ehuru där långt tidigare.

Den allmänna trohets- och tjänsteplikt, hvilken hirdens medlemmar hade till sin herre, gjorde att de af honom kunde användas på hvad sätt som hälst, ej blott i de hufvudsysslor i hans personliga tjänst, hvilkas titlar de buro. Konungen rådgjorde med dessa, som närmast omgåfvo honom, och anförtrodde slutligen åt dem skötandet af åligganden af officiell art, som tillkommo honom såsom konung. De ursprungligen rena hofämbetena öfvergingo på sådant sätt småningom till att blifva statsämbeten.

Otvifvelaktigt måste ju konungen här i Sverige, liksom annorstädes, haft behof af en tjänarskara i sin gård, ett personligt följe, och när man då under 1200-talet[1] här möter ämbetsmän med titlar och befogenheter af samma art som på kontinenten och i Norge, så torde man äga skäl att antaga att de framkommit genom en analog utvecklingsgång. Angående organisation, klassindelning och dyl. af detta äldsta svenska konungafölje vet man intet med bestämdhet; den synes åtminstone i vissa delar hafva öfverensstämt med den norska. Möjligen var jarlen den förnämste hofämbetsmannen, ett slags chef för hirden, motsvarande det frankiska rikets hofmästare, major domus.[2]

När man genom bevarade historiska dokument blir i stånd att närmare skärskåda dessa svenska ämbetsmän och arten af deras verksamhet, framstå de, i fullkomlig analogi med de utländska, såsom till namnet hofämbetsmän, men i verkligheten beklädda med befogenheter, motsvarande hvar och en en olika sida af den kungliga myndigheten. — Drotsen, den ursprunglige köksmästaren eller hofmästaren, är den högste vårdaren af lag och rätt i konungens stad och ställe; marsken, den ursprunglige stallmästaren, för i konungens namn högsta befälet i krig, o. s. v.

Dessa konungens eller rikets högsta ämbetsmän bilda kärnan af rådet, hvilket på sådant sätt kan anses som en kvarlefva af den gamla hirden. Liksom de höga ämbetenas innehafvare hade äfven rådets medlemmar fått en annan karaktär än den ursprungliga af konungens personliga tjänare. I rådet sutto nu landets förnämste män i de olika landsändarna; de omgåfvo ej längre konungens person utan utgjorde en församling af provinsmagnater, som i allmänhet vistades på sina gods och

blott sällan och på särskild kallelse samlades vid hofvet. — Ur konungafölget hade utvecklat sig rådet med rikets höga ämbetsmän såsom de förnämsta medlemmarna. Hofämbetena och denna art af hoftjänst hade således såsom sådana blifvit sinekurer, hvilka eftersträfvades af de store blott för den höga värdighetens skull och för de befogenheter af olika art, som numera därmed voro förenade; i stället för personliga hade de blifvit officiella. — Det är också af denna anledning som i Kristoffers konungaförsäkran den 25 april 1441 intogs den bestämmelsen att, då konungen var i Sverige, skulle han hafva svensk hofmästare, kansler, kammarmästare, köksmästare, skänk och fodermarsk, dem som riksens råd därtill godkände; och de skulle möta honom vid landamäret, då han drog in i riket.

Dessa höga herrar vistades endast undantagsvis, vid högtidliga tillfällen och på särskild kallelse i konungens gård, och äfven om de vid dessa tillfällen personligen förrättade de tjänster, hvilkas titlar de buro, så förefanns naturligen ständigt, under mellantiderna, detta behof af personliga tjänstemän vid hofvet, som hade föranledt uppkomsten af dessa till riksämbeten förvandlade äldsta hofsysslor. Bakom de stora titelinnehafvarna funnos sålunda andra verkliga tjänstemän, som personligen fullgjorde de sysslor, som voro nödvändiga i konungens gård, och hvilka således utgjorde det egentliga hofvet, "konungens efterföljande hof."

Ett hof i denna bemärkelse hölls af hvarje storman, allt efter råd och lägenhet. Ofta, i synnerhet under den senare medeltiden, öfverträffades det kungliga hofvet af stormännens. Så anklagade t. ex. Birger Magnusson sina bröder, hertigarna, därför att de höllo praktfullare hof än han, och upprepade gånger finner man stadganden om rätten att hålla hof och förbud mot att rida med för stort antal hästar genom landet, o. s. v. Den omständigheten, att större delen af kronans gods småningom i form af ärftliga eller så godt som ärftliga län kommit under frälset, gjorde det också allt svårare för konungarna att i detta afseende täfla med stormännen. — Under medeltidens sista halfsekel var ju dessutom konungamakten så godt som oafbrutet suspenderad. De hof, som på denna tid funnos i landet, voro stormanshofven, den samling af personliga tjänare som omgåfvo stormannen, den världslige eller den andlige.

Ett dylikt medeltida stormanshof sönderföll stort sedt i tre särskilda afdelningar: dels organen för förbindelsen utåt, dels organen för den rent

inre förvaltningen inom gården, dels organen för gårdens försvar. Dock är att märka att en person, som i hufvudsak var att räkna till den ena eller andra af dessa kategorier, utan vidare kunde tjänstgöra i en annan. Den allmänna tjänsteplikt, i hvilken han stod till sin herre, gjorde det till en skyldighet för honom att efter förmåga tjäna denne på hvad sätt som hälst, där han behöfdes.

Organ för förbindelsen utåt var den person eller de personer, som voro husbonden behjälplige med skrifvelsers uppsättande. Då dessa vanligtvis voro klerker, de enda skrif- och läskunnige, så tjänstgjorde dessa tillika som kapellaner.

Organen för den rent inre förvaltningen utgjorde hofvet eller gården i inskränkt bemärkelse; hit hörde alla de tjänare, hvilka hade sig anförtrodd skötseln af husbondens ägendom, lös och fast, samt dennes personliga betjänande. I spetsen för dessa stod fogden, som var ett slags befälhafvare jämväl öfver det hela.

Slutligen fanns där den för det fasta husets försvar nödvändiga styrkan och de tjänare, som till häst följde sin herre, när denne red genom landet mellan sina gårdar eller till möten och herredagar.

* *
*

När den forne herren till Rydboholm år 1523 blef Sveriges konung, inrättade han också sitt hof såsom ett dylikt medeltida stormanshof, dock i medvetande af att "konungxligit stådt kreffuer mera bekosnad æn en slett gubernatoris" som han lät säga vid Västeråsriksdagen 1527.[1]

Innan jag öfvergår till att närmare redogöra för sammansättningen af Gustaf Vasas hof, måste jag i korthet framställa några allmänna synpunkter. — *Hofvet eller gården* i inskränkt och egentlig bemärkelse vid denna tid var sammanfattningen af de personer, som alltid måste vara i konungens närhet för att betjäna honom och utföra hans befallningar. Man skulle kunna kalla hofvet i denna mening för konungens person i vidsträckt bemärkelse, på sådant sätt att dess medlemmar voro organ för konungens personliga verksamhet i alla riktningar. Här funnos sålunda folk, som anskaffade och framburo mat och dryck, skötte om konungens härbärge och bostad, anordnade hans resor m. m. dyl. af mera privat natur; vidare folk som voro honom behjälpliga med att uppsätta skrifvelser, föra register öfver och förrätta uppbörd

och utgift o. s. v. samt nödigt antal krigsfolk till hans försvar. Det var hela den personal, som ständigt var nödvändig i konungens tjänst och som därför åtföljde honom på hans resor, hvilket också kommer fram genom rubriken: "Thesse efterscriffne fölia gården efter".

En synpunkt nämligen, som framför allt är nödvändig att fasthålla, är den, att konungen så godt som *ständigt befann sig på resande fot*. Detta var, som ofta har framhållits, en följd af naturahushållningen. Ett kungligt residens i vår tids mening fanns icke under 1500-talet, lika litet som det hade funnits under medeltiden. Konungen med sitt hof var hänvisad att lefva på "kronans gods och Upsala öd", som det hette i landslagen. Hvarje kronans gård kunde på detta sätt kallas ett kungligt residens, äfven om, hvilket låg i sakens natur, de större hufvudgårdarna och framför allt de befästa slotten i detta afseende fingo en större betydelse, beroende på att till dem de största förråden samlades från kringliggande trakter. Det är endast på detta sätt, såsom en prima inter pares, som Stockholm och dess slott under denna tid får anses såsom kungligt residens. Hofvets resor betingades dels af naturahushållningen, nödvändigheten att på de olika slotten i landsändarna förtära de dit influtna skattepersedlarna in natura, dels på förvaltningens provinsiella karaktär, som bibehölls under hela Gustaf Vasas tid trots centralisationsförsöken omkring 1540. Konungen reste omkring i landsändarna för att "se på brädet" med fogdarna, skipa lag och rätt och hålla rådslag med ortens förnämste ständer. Detta i likhet med hvad hans företrädare såsom Sveriges styresmän gjort före honom och på samma sätt som hans samtida bland landets jordägande adel med sina ofta från hvarandra långt aflägsna ägendomar.

Gustaf Vasas söner och deras hof vistades väl något mera i Stockholm, men något residens i senare tids mening var Stockholms slott ej häller under deras tid. Först med Kristina blef Stockholm kungligt residens i vår tids mening. En af de förnämsta anledningarna härtill var 1634 års regeringsform, genom hvilken Stockholm blef medelpunkten för rikets förvaltning.

Hofvet under Gustaf Vasas tid var konungen och hans familj och det följe af personliga tjänare, i sig inneslutande organen för konungens verksamhet i olika riktningar, som ständigt följde honom på hans resor genom landet.

Hofvet i denna bemärkelse är emellertid i viss mening en abstrak-

tion: en sådan sammansättning hade hofvet nämligen endast vid de tillfällen, då man befann sig på väg mellan tvänne gårdar. På hvarje gård eller slott funnos nämligen särskilda lokala ämbetsmän, hvilka vid konungens vistelse på stället helt naturligt på grund af sin verksamhet måste räknas till hofvet. Dessa slottsförvaltningstjänstemän voro färre eller flera allt efter gårdens storlek och betydelse som hufvudort i landsändan: talrikast voro de således utan tvifvel på Stockholms slott. — Till hofvet hörde på detta sätt ej blott slottshöfvidsmän, fogdar och redesvenner med deras underlydande på slotten i landsorterna, utan äfven den till Stockholm centraliserade finansförvaltningens tjänstemän i kammaren eller m. a. o. hela den personal, som på något sätt stod i konungens tjänst, hvar den än befann sig. — Statstjänst och hoftjänst voro ej skilda åt. Konungens hof omfattade alla organen för hans verksamhet i alla afseenden, för hans regering såväl som för hans enskilda göranden och låtanden.

Det är klart att vissa af dessa tjänstemän på grund af sin verksamhet kunna anses stå närmare det egentliga hofvet, andra åter mera äro att betrakta som statsämbetsmän. Någon sådan skillnad framträdde emellertid ej i det yttre: alla voro de t. ex. uppförda i samma lönelängder och hörde på detta sätt faktiskt till hofvet. Då vidare inga bestämda gränser funnos mellan på detta sätt skilda verksamhetsområden, kan man icke beteckna vissa tjänstemän som hofvets eller andra såsom statstjänstemän. Detta framför allt före 1538.

Under perioden 1538—1543 gjordes af de inkallade tyskarna försök att efter utländska mönster bestämma dylika gränser genom införande af ämbeten med titlar och bestämda verksamhetsområden. Försöken i denna riktning öfverensstämde emellertid hvarken med gamla svenska sedvänjor eller med konungens lynne. Under de sista årtiondena af Gustaf Vasas regering rådde därför i det stora hela samma förhållanden som före tyskarnas hitkomst, äfven om deras organisationsförsök lämnade spår efter sig ej blott i bibehållna titlar utan äfven i verkliga institutioner.

Rådet hade, som ofvan nämnts, vid medeltidens slut utvecklats till ett magnum consilium, i hvilket landets förnämste män sutto, främst erkebiskopen och biskoparna och vidare de stora godsägarna i landets olika delar. Några af dem plägade föra titlar, hvilka beteck-

nade dem såsom ämbetsmän med hvar och en sin särskilda syssla vid konungens hof, hofmästare, marsk, kansler o. s. v. Dessa titlar inneburo dock icke någon slags ämbetsmannaverksamhet eller särskild tjänstgöringsskyldighet. Någonting sådant omöjliggjordes redan däraf att innehafvarna ju för det mesta vistades på sina gods i landsorten. Rikskanslersbefattningen hade t. o. m. blifvit fast förenad med episkopatet i Strängnäs; de andra höga värdigheterna eftersträfvades af de store blott för de fördelar af social och ekonomisk natur, som härmed voro förenade.

Sturarna hade såsom blott riksföreståndare icke ansett sig hafva rätt att tillsätta de höga riksämbetena, af hvilka de häller icke kunde hafva något behof. — Rådets antal hade vidare genom Stockholms blodbad blifvit betydligt decimeradt.

Gustaf Vasa var angelägen om att göra sig adeln förbunden och att omgifva sin kunglighet med dignitärer, som af ålder varit brukliga, för att därigenom aflägsna det revolutionära drag, som onekligen vidlådde *hans* makt liksom de föregående riksföreståndarnas, och han synes därför redan vid Strängnäsmötet 1523 hafva tillsatt två af de höga riksämbetena, liksom han äfven samtidigt kompletterade rådet med nio nya medlemmar, nämligen Berendt v. Mehlen, Peder Erlandsson (Bååt), Ivar Fleming, Erik Fleming, Axel Andersson (Lilje), Knut Andersson (Lilje), Peder Hansson (till Valsta), Björn Klasson (till Lepas) och Tord Bonde.[1] På hösten samma år bestod rådet af 23 medlemmar, däraf 5 andlige och 18 världslige herrar. Konungen hade således nyskapat sitt råd hvad de världslige medlemmarna beträffade till halfva antalet. — De höga ämbeten, som han genast besatte, voro *rikshofmästarens* (drotsetens) och *marskens*. I de dagtingebref, som den 16 och 17 juni 1523 utfärdades af konungen och riksrådet angående Stockholms kapitulation, det ena på tyska till besättningen, det andra på svenska till borgerskapet,[2] bär Ture Jönsson (tre rosor) nämligen titeln "Rytter vnnd hoffmester" ("wor hofmestare") och Lars Siggesson (Sparre) titeln "Marschalck" ("marsk"). Någon regelbunden tjänst, hvarken inom riksstyrelsen eller inom konungens hof, som motsvarade dessa titlar, har ingen af dessa herrar utfört. Vid ett sådant tillfälle som kröningen, 1528, deltogo dock riksämbetsmännen i ceremonierna, hvarvid, enligt hvad Peder Swart[3] berättar, Ture Jönsson, hofmästaren, bar "guläplet", Lars Siggesson, marsken, bar svärdet och herr Holger Karlsson (Gera)

bar "screptredt". Någon uppgift om att herr Holger utnämnts till innehafvare af något af de höga riksämbetena eller fört någon sådan titel finnes icke. Hans uppdrag vid kröningen, liksom de båda förstnämnda herrarnas funktioner vid denna ceremoni, var af rent tillfällig art. Af de uppgifter man har om liknande funktionärer vid en ceremoni 1540 och vid bröllloppet 1552, kan man antaga att det gått till på samma sätt vid andra liknande tillfällen. Rikshofmästareämbetet tillsattes under Gustaf Vasas tid ej vidare efter Ture Jönssons fall genom det misslyckade Vestgötaupproret 1529. — Af ordalagen i fullmakten för de personer, som på hösten 1540 sändes till Kalmar för att underhandla med de danske fullmäktige, vill det förefalla som om Sten Eriksson (Leijonhufvud) fört titeln hofmästare, men såväl i själfva traktaten som i de danske kommissariernas "afsked" tituleras han som vanligt "öfverste sekrete råd".[1] Hofmästartiteln fördes samtidigt af en annan person. — Lars Siggesson bibehöll sitt ämbete till sin död, 1554, och nämnes ofta med dess titel, men någon skillnad mellan det sätt, på hvilket konungen använde honom eller hvilken som hälst af de andra rådsherrarna kan ej påvisas. Marskämbetet såsom sådant blef ej gjordt tjänstbart, utan Lars Siggesson liksom de öfriga rådsherrarna nyttjades af konungen i tillfälliga uppdrag af både krigisk och fredlig art.

Rådet och de höga riksämbetsmännen tillhörde sålunda icke häller nu hofvet i den mening, som den institution, ur hvilken de framgått, nämligen hirden hade gjort det, hvilken ju just utgjorde hofvet. Rådet var en institution för sig vid sidan af hofvet, och rådsherrarna voro de mäktigaste männen i landet, hvilka, när de tillfälligtvis vistades i konungens gård, visserligen därstädes åtnjöto kost och täring, men icke tillhörde hofvet. — En mängd frälsemän både inom och utom rådet användes af Gustaf Vasa såsom ledare af den provinsförvaltning, som uppväxte vid sidan om fogdeförvaltningen, och utöfvade en myndighet såsom ett slags konungens befallningshafvande hvar och en i sin landsända.

I

1523—1538

Upplysningarna om Gustaf Vasas hof under de första åren af hans regering äro mycket sparsamma. Något fylligare blifva ej källorna förrän med år 1527, det år från hvilket den äldsta bevarade s. k. räntekammarboken härstammar. Att ett dylikt hof funnits, därom kunna vi emellertid vara öfvertygade. Att det ej varit alltför talrikt eller upptog några endast för ståtens skull inrättade sysslor kunna vi a priori antaga: Gustaf Eriksson var framför allt en praktisk man och de oroliga tiderna hindrade honom för öfrigt att ägna många tankar åt dylika saker. Där en man behöfdes för att utföra ett arbete, där inrättades en syssla; försvann behofvet, försvann också ämbetet och öfverstego göromålen en mans krafter, fick han en medhjälpare eller flere vid sin sida. I dessa antaganden styrkas vi dessutom af hvad vi med säkerhet veta om hithörande förhållanden vid slutet af 1520-talet.

Bland de personer, som omgåfvo konungen och ständigt voro honom följaktlige på resorna, framträdde helt naturligt framför andra de, som voro honom behjälpliga vid de egentliga regeringsbestyren, de tekniska hjälparna i *kansliet och kammaren*. Då deras verksamhet afsatte sig i de skriftliga dokument af olika art, som vi ännu äga

i behåll, är den också lättare att följa än de tjänstemäns af högre och lägre rang, som på ett mera personligt sätt tjänade konungen genom att utföra de sysslor, som äro att hänföra till hans dagliga uppvaktning och uppassning.

De äldsta skrifvelser, utfärdade af Gustaf Vasa, som finnas i behåll, äro daterade år 1521. Redan detta år hade han sålunda i sin tjänst skrifvare. Att detta kansli varit af enklaste beskaffenhet, därom är intet tvifvel: tiden före konungavalet, då allt ännu stod på spel, var säkerligen den för Gustaf Vasa personligen oroligaste tiden under hela hans lif. Hans närvaro fordrades så godt som öfverallt och säkerligen förde han på dessa hastiga resor icke med sig annat än det allra nödvändigaste följe.[1] Peder Swart nämner i sin redogörelse för händelserna under år 1522 en Gustafs kansliskrifvare vid namn Siward van Hålte från Ditmarsken, som nämnda år skickades som sändebud till Lübeck.[2]

Först i samband med Strängnäsmötet 1523 hör man dock bestämdt talas om en *kansler* och honom underordnade skrifvare; där bestämdes nämligen den taxa, som skulle erläggas i konungens kansli för vissa därifrån utgående handlingar,[3] förläningsbref, bref på lagmansdöme, häradshöfdingebref o. s. v. Af själfva ordalagen "Cancellario pro tempore et scriptoribus" framgår att kanslererna tid efter annan förutsattes komma att ombytas.[4] — Såsom innehafvare af kanslersposten nämnes på hösten samma år en mäster Erik[5] och i ett dagen därpå utfärdadt bref till påfven[6] omtalas att "Magister Ericus Suenonis canonicus Cancellarius noster" blifvit vald till biskop i Åbo efter Arvid Kurck, som drunknat. Mäster *Erik Svensson* torde sålunda kunna anses som Gustaf Vasas förste kansler, möjligen utnämnd redan vid Strängnäsmötet.

Samtidigt med mäster Erik tjänstgjorde emellertid äfven en annan person inom samma område, och just på det sätt som af ålder varit utmärkande för kanslern. Den 10 sept. 1523 skrifver nämligen konungen ett bref till påfven, hvilket kontrasignerats af erkedjeknen i Strängnäs mäster *Laurentius Andreæ*.[7] — Bref med samma kontrasignering finnas i registraturet flera[8] och alldeles samtidigt med att andra personer veterligen innehaft kanslersposten och tjänstgjort såsom kanslerer. Laurentius Andreæ förde ej heller kanslerstitel, ehuru han t. ex. af Peder Swart konsekvent kallas kansler, utan nämner sig själf med den anspråkslösare titeln "secretarius". Han intog tydligen

en särställning och användes af konungen extra ordinem; de skrifvelser han kontrasignerat voro i allmänhet af större vikt (rörande de kyrkopolitiska frågorna), hvilket, såsom Edén påpekat,[1] ger vid handen att titeln secretarius här får fattas i en särskild betydelse, den af "sekret", förtrogen, skrifvare och rådgifvare. Detta öfverensstämmer ju också med hans ställning liksom med konungens sätt i allmänhet att använda sina tjänare, där de bäst behöfdes, oberoende af titlar och bestämdt begränsade verksamhetsområden. — I denna egenskap synes Laurentius Andreæ hafva tjänat konungen ända inemot den tid pa sommaren 1531, då den egentliga kanslersposten intogs af hans medbroder i reformationsverket Olaus Petri, hvilken ju liksom Laurentius Andreæ stod konungen mycket nära vid denna tid.

Mäster Erik Svensson, som den 2 nov. 1523 omtalas såsom vald till biskop i Åbo, torde emellertid icke genast hafva lämnat sin plats hos konungen. En efterträdare till honom nämnes i alla händelser först i slutet af mars månad följande år, då i registraturet under den 29 i denna månad finnes antecknadt att M. Sveno Jacobi inträdt i tjänstgöring.[2]

Kanslersposten intogs härmed af den lärde och sin konung alltjämt mycket tillgifne mäster *Sven Jakobsson,* sedermera biskop i Skara efter den upproriske Magnus Haraldsson. Mäster Sven stod högt i gunst hos konungen och fick också åtnjuta flera bevis på hans bevågenhet. I maj 1525 fick han hospitalstionden i Åse härad,[3] i augusti 1526 återfick han några arfvegods i Flundre härad o. s. v.[4]

Af ej känd anledning tjänstgjorde Sven Jakobsson ej under tiden från början af januari 1526 till den 9 okt. samma år,[5] då mäster *Hans Scheel* (Skaell) var kansler. Ej häller denne synes hafva tjänstgjort regelbundet, ty enligt bref från konungen var han i februari 1526 i konungens ärenden öfver i Finland.[6] Följande år, 1527, var han borgmästare i Stockholm.[7]

Sven Jakobsson återtog tjänsten på hösten 1526.[8] Af de bevarade urkunderna framgår ej fullt tydligt när han afgått från kanslersbefattningen. En annan innehafvare nämnes visserligen först i juni 1529,[9] då mäster Henrik Sledorn kallar sig själf "wår Käriste nadiste herris Cancellere", samtidigt med att Sven Jakobsson af konungen förordnas att förestå Skara stift, men åtskilligt synes tyda på att mäster Sven ingalunda oafbrutet tjänstgjort ända till denna tid. Under år 1527 nämnes han i registraturet flera gånger[10] såsom kansler, men den 23

aug. samma år föreslogs han till erhållande af domprosteriet i Skara[1] efter den gamle domprosten mäster Olof, som uppgafs ej längre kunna sköta sysslan. Mäster Sven torde således åtminstone tidtals hafva vistats i Skara och efter detta år nämnes han i alla händelser ej vidare med titeln kansler.

När konungens gamle lärare[2] mäster *Henrik Sledorn* inträdt som kansliets chef kan ej med bestämdhet uppgifvas; han nämnes som sagdt första gången i juni 1529, och sedan flera gånger under 1530. — Nyårsdagen 1531 omtalas att han blifvit "utåff med secretet och then befalning han hafft hadhe j Cancellerijt", och ett par dagar därefter erhöll han af konungen "collation" på sitt kanonikat i Upsala och på diakonatet i Strängnäs.

Åter synes konungen bortåt ett halft år hafva redt sig utan kansler, ty först i juni 1531[3] är reformatorn *Olaus Petri* innehafvare af platsen, hvilken han sedan skötte i närmare två år.[4] Laurentius Andreæ omtalar i ett bref till biskopen i Skara, den ofvannämnde Sven Jacobi, dat. 2 nov. 1532[5] att mäster Olof är trött vid ämbetet och att mäster Kristoffer skall bli hans efterträdare. Efter Olaus Petris afgång utnämnde Gustaf Vasa emellertid icke vidare någon svensk kansler; långa tider förut hade han redt sig utan och måhända bidrog hans missnöje med mäster Olofs sätt att sköta sin kanslerspost till att kungen ej vidare tillsatte någon. Att döma af anklagelserna mot Olaus Petri och Laurentius Andreæ vid slutet af år 1539 synes konungen hafva varit synnerligen missbelåten med mäster Olof som kansler. Laurentius Andreæ säges där ha öfvertalat konungen till att antaga den förre till kansler, som ej kunde skrifva några koncept och "var för en Canceler lijka så geskicket, som en åssna för en luteslagare".[6]

Den designerade efterträdaren, mäster *Kristoffer Andersson* (Röd till Hedåker) synes nu, oaktadt han ej bar titeln kansler, dock faktiskt hafva fyllt denna plats i det kungliga hofvet. Han hade redan förut tjänat konungen och ådragit sig dennes uppmärksamhet. Sedan han under åren 1527—29 vistats i Tyskland och i Wittenberg erhållit magistergraden, nämnes han efter hemkomsten bland rikets råd.[7] Samma ar skref han en relation[8] på latin angående förhållandena i Tyskland och i juni fick han af konungen understöd till en ny utrikes resa på ett eller två år. I bref till sin f. d. kansler, mäster Sven i Skara,[9] säger konungen att han erbjudit mäster Kristoffer en plats i

sitt kansli, men likväl är tillfreds med att han reser utomlands för att studera kejsarlagen (den romerska rätten) för att sedermera tjäna konungen och fäderneslandet; han torde hafva hemkommit 1534.

I sin sekreterare och rådgifvare mäster Kristoffer Andersson hade Gustaf Vasa faktiskt en kanslichef, som i det stora hela motsvarade medeltidskonungarnas kanslerer, och därtill var fullt tjänstbar, men denne blef aldrig utnämnd till kansler. Han användes för öfrigt i flera viktiga förtroendeuppdrag, särskildt såsom konungens sändebud till främmande furstar; så t. ex. reste han 1534 till hertigen af Holstein och 1537 jämte Holger Karlsson (Gera) som legat till hertigen af Preussen.

Han kvarstod sedan länge i konungens omedelbara tjänst; 1542 sedan han gift sig med Måns Bryntessons änka, fru Brita till Ervalla, erhöll han Ervalla socken i förläning för sin långvariga, trogna tjänst.[1] När har följande år reste som konungens sändebud till Danmark.[2] ådrog han sig emellertid dennes vrede och misstankar och vågade ej återvända till Sverige. Han dog i Tyskland 1548.

Som ofvan påpekats kunde kanslererna faktiskt langa tider vara borta från hofvet eller ämbetet vara helt och hållet suspenderadt, utan att göromålen afstannade. I själfva verket skilde sig ej häller dessa kanslerers sysselsättning och aligganden mycket från de vanliga skrifvarnas eller sekreterarnas, såsom de förnämsta af dessa kallades. Såsom kanslerer hade de hand om konungens sekret, hvilket väl ej de lägre tjänstemännen fingo handhafva; vidare fingo de förmodligen i uppdrag att sätta upp de skrifvelser, som kräfde något mera förstånd och diplomatisk takt än hvad de vanliga skrifvarna kunde prestera. Vid arbete af detta senare slag torde dock konungen själf i de allra flesta fall hafva varit med och dikterat; den i hög grad personliga stilen, som knappast kan härröra från mer eller mindre ointresserade koncipister synes antyda detta. Det, som framför allt, utom deras högre bildning, höjde kanslererna öfver den "gemene skrifvarhopen" var den omständigheten att de ej sällan radfrågades af konungen angående innehållet af en skrifvelse, som skulle uppsättas, ej blott angående formen. Men detta var icke något, som särskildt utmärkte en kansler: såsom sin herres rådgifvare kunde hvilken som hälst af hans personliga tjänare anlitas.

Uppsättandet af skrifvelser och förvarandet af sekretet utgjorde sålunda hufvuduppgifter för kansleren, som för öfrigt af konungen kunde

användas i allehanda olika uppdrag: såsom sändebud till främmande furstar, bisittare i borgrätt, mottagare af fogdars räkenskap o. s. v.

Såsom tjänstemän af högre rang, hvilka vanligen jämte detta ämbete äfven fortfarande innehade t. ex. en prelatur, aflönades kanslerna huvudsakligen med förläningar och de finnas därför ej upptagna i de vanliga aflöningsregistren för hofvet I dessa upptagas blott de lägre tjänstemännen, sekreterarna och skrifvarna.

Med titeln *skrifvare,* vanligen tillagd efter dopnamnet, t. ex. "Erik scriffuere", "Jöns scriffuere", benämndes alla de af konungens tjänare af lägre rang som sysselsattes med skrifgöromål. Någon gång, men egentligen först senare, finner man titlar såsom: N. N. "canzliscriffuere" eller "cammerscriffuere" eller dyl. för att utmärka inom hvilken gren af förvaltningen som vederbörande huvudsakligen användes. Dessutom möter man inom vidt skilda områden, t. ex. bland fogdarna i landsorten, bland knektarna o. s. v., personer med titeln skrifvare efter dopnamnet, hvilka tydligen ej längre innehade någon skrifvarsyssla i egentlig mening, men fått behålla det vedernamn som de en gång erhållit.

De skrifvare, som med kansleren såsom chef bildade kansliet, intogo emellertid en särställning i förhållande till hela den andra skaran af skrifkunniga biträden. De upptogos i lönelängderna under en särskild rubrik; i den äldsta räntekammarboken,[1] för år 1527, står under rubrikerna "Suenalön om Valburgis åår XXVII": "Scriffuit j Cancelerit", uppräknade nio personer, aflönade med 8—10 mark hvardera. Då lönen utbetalades halfårsvis, vid Valborgsmässan och Julen, utgjorde sålunda skrifvarlönen pr. år 16—20 mark jämte en klädning och fri kost. Ofta erhöllo skrifvarna dessutom liksom det öfriga hofvolket en extra s. k. "hjälp", vid olika högtidliga tillfällen.

Antalet skrifvare i kansliet var icke bestämdt, utan kunde ökas och minskas allt efter behofvet; var det mycket att göra beordrades någon till hands varande skrifkunnig person till tjänstgöring, och blef det ånyo mindre brådtom, fick han återgå till sin förra syssla. Rubriken "Scriffuit j Cancelerit" i stället för skrifvare i kansliet eller någon dylik på en mera stadigvarande tjänst tydande titel synes därför vara betecknande. Bland de svenska kansliskrifvarna under denna tid märkes Klemett Hansson, som omtalas redan i den nämnda äldsta aflöningslängden och under följande årtionde stundom tituleras sekreterare. Klemett Hansson blef med tiden en af Gustaf Vasas

mest betrodde tjänare, anlitad för uppdrag af de mest skilda slag; han kvarstod i tjänsten ännu under konungens sista år. — I 1527 års räntekammarbok följer näst efter kansliskrifvarna rubriken "Cappellaner", upptagande fyra personer, hvardera med 10 mark i lön (20 mark pr. år); vid julen samma år äro de blott tre. Konungens *kapellaner* stodo ju tydligen genom sin utbildning skrifvarna nära, med hvilka de också stundom sammanföras; 1532 års aflöningsregister[1] upptager 11 skrifvare om Valborgsmässan, blott 7 vid julen; kapellanerna äro samtidigt 3 vid Valborgsmässan, och blott 1, herr Larens, vid julen. Den senares lön var då höjd till 15 mark (30 mark om året), skrifvarna däremot hade fortfarande sina 8—10 mark (16—20 mark per år). Följande år[2] upptagas de under en gemensam rubrik, skrifvare och kapellaner, hvilket sedan blir det vanliga; de äro 1533 12 st., de följande åren växlar antalet vid olika aflöningsterminer från 9—12; lönen var alltjämt 8—10 mark i halfåret.

För brefväxlingen med utländska, speciellt tyska furstar och städer, till hvilka konungen ville skrifva på deras modersmål, fanns redan under denna tid en *tysk skrifvare* i hans kansli. Denne, som vanligen bär titeln sekreterare, nämnes i handlingarna första gången i början af år 1526,[3] då han erhöll ett pass för en resa till Tyskland och tillbaka; hans namn var Ulf eller Wolfgang Gyler (Gyhlert). Han användes som sagdt till att uppsätta de skrifvelser som skulle utgå på tyska, men äfven upprepade gånger såsom konungens sändebud till utländska furstar, konungen af Danmark, staden Lübeck m. m.[4] På hemvägen från beskickningen till Lübeck år 1528—29, dit han såsom sekreterare hade följt konungens svåger, grefve Johan af Hoya och dennes husfru, fru Margareta Eriksdotter, blef han i Småland tillfångatagen af de upproriska bönderna, men lösgafs jämte fru Margareta. I aug. 1529 aflade han räkenskap[5] i närvaro af kansleren och en kamrerare för de penningar han vid utresan uppburit till att köpa klenodier för i Lübeck. Han användes sålunda af sin herre i de mest olikartade uppdrag; under denna sistnämnda resa hade han dessutom tillfälle att göra konungen en tjänst, som denne utan tvifvel satte stort värde på. I Rostock påträffade han nämligen den bekante Daljunkaren, hvilken genom hans försorg fick sitt straff och blef afrättad.[6] Peder Swart, som omtalar denna händelse, kallar honom "Wulff kong Götstaffs cancellij scriffuere".

Ulf Gyler förekommer icke bland de vanliga skrifvarna i aflöningslängderna för hofvet, utan han är 1527 och 1532 upptagen under egen rubrik, sistnämnda år med en årslön af 100 mark.[1] Han stannade i Gustaf Vasas tjänst ända till i augusti 1534,[2] då han rymde ur landet, förmodligen på grund af något bedrägeri, till hvilket han gjort sig skyldig. Konungen beröfvades härigenom sin ende medhjälpare inom den utrikes brefväxlingen, hvilken också under de följande åren vållade honom mycket besvär. Oaktadt oupphörliga försök lyckades han icke erhålla några dugliga tyska kanslitjänstemän. Någon reda inom denna afdelning af kansliet blef det ej förrän med Konrad v. Pyhys ankomst.

Den lägre kanslipersonalen aflönades liksom det öfriga hoffolket med kontanta penningar ur konungens kammare. Vissa inkomster synas hafva varit särskildt anslagna till kansliet och aflöningen af dess personal. Innehafvarna af de regala prästgällen, d. v. s. de gäll till hvilka konungen ägde "jus presentacionis", eller konungsgällen voro "efter gamble sidwennien", säger konungen i ett bref 1526 till de finska prästerna,[3] skyldige att utgöra en årlig "pension" till kansliet, större eller mindre efter gällens storlek. För de fyra finska konungsgällen var denna summa 20—40 mark om året.

När "her bength Magnj" samma år fick ett af dessa gäll påmindes han om denna sin skyldighet att han "aarligan wthgiffua skal til worth Cancellaries behoff en redeligh pension".[4] Dessutom erlades från domkyrkorna årligen en summa penningar till detta ändamål äfven före Västeråsriksdagen. Denna skyldighet tyckes hafva haft häfden för sig, men uppfylldes dock icke utan påminnelser från konungens sida.[5] När konungen i det ofvan citerade brefvet åberopar sig på "gamble sidwennien", så torde detta väl afse en redan under medeltiden utbildad praxis; äfven i rekryteringen af sin kanslipersonal och dess chefer följde Gustaf Vasa för öfrigt den ordning som under den senare medeltiden plägat följas.

Den personal, som hade att sköta uppbörd och utgift i konungens hof, voro *tjänstemännen i kammaren*. Hit inlevererade fogdarna i landsorterna sin uppbörd, här fingo de sin räkenskap granskad och kvitterad och härifrån verkställdes alla för hofvet nödvändiga utbetalningar, både till löner och till inköp af alla slag. Under den första tiden af sin regering synes Gustaf Vasa hafva skött hithörande saker till

största delen personligen, biträdd endast af några underordnade skrifvare, hvilka icke handlade på eget ansvar. Åtskilliga personer användes såsom medhjälpare i dylika ärenden; så utbetalas genom borgmästaren i Stockholm, Anders Simonsson, år 1523 aflöning till de under Berendt von Mehlens befäl stående trupperna i södra Sverige o. s. v.[1]

Den centrala finansförvaltningen i konungens gård var för öfrigt icke under denna tid, före Västerås recess, af så synnerligen invecklad eller vidlyftig natur. Kronans inkomster af gods och gårdar voro icke stora och räckte på långt när icke till de stora utgifterna. Utbetalningen af de i Tyskland upplånade penningarna, hvilka framför allt användes till att aflöna krigsfolk med, kräfde tydligen ej så stor personal. — I allmänhet, framför allt under denna period, men äfven senare, torde skötandet af den kontanta utbetalningen ej hafva varit någon så synnerligen ansträngande syssla, af det skäl att kontanta medel spelade en jämförelsevis ringa roll i den dåtida hushållningen.

Uppbörden och framför allt granskningen af räkenskaperna eller, såsom det kallades, att "anamma" räkenskapen af en fogde var däremot ett både ansvarsfullt och framför allt tidsödande arbete. När en fogde infann sig i konungens gård för att redogöra för sin förvaltning, medförde han längder på den uppbörd af alla slags naturapersedlar, som han under den räkenskapen omfattande tiden mottagit, dels från hufvudgården och dess landbor dels från de tilliggande mindre gårdarna. Dessa fogdens uppbördslängder hade nu den mottagande kammartjänstemannen att granska med ledning af antingen föregående års längder eller särskildt uppgjorda skatteregister, utvisande hur mycket af hvarje persedel, som från hvarje gård borde inflyta. — I sina utgiftslängder hade den redovisande fogden vidare antecknat hvad som hade blifvit utaf alla de influtna naturapersedlarna. Största delen hade förtärts på stället af gårdens folk eller af konungen och hans hof, om de under året någon tid vistats där; resten hade skickats till någon större kungsgård eller försålts. De kontanta medel, som fogden medförde, voro då de som försäljningen inbragt, den skatt som möjligen erlagts kontant jämte en del sakören och bötespengar. Några slags verifikationer torde fogden i de flesta fall icke kunnat uppvisa, utom för det som han levererat till konungens skaffare, ifall hofvet gästat hans gård, och för den del han försålt. Den stora massan af de persedlar han hade att redogöra för voro de, som

förtärts för hvarje dag af det folk, som han hade i sin befallning. Det faller af sig själft att granskningen af dylika räkenskaper måste hafva varit synnerligen tidsödande. Den torde också hafva utgjort den viktigaste af kammartjänstemännens sysselsättningar.

Då nu de gods och gårdar, som, såsom termen lydde, lågo till konungens kammare eller fatbur, och hvilkas fogdar voro räkenskapsskyldige i kammaren, under tiden före kyrkogodsens indragning voro jämförelsevis få, kunde konungen också reda sig med ett mindre antal tjänstemän för detta ändamål.

I anslutning till den medeltida terminologien kallades de inom det finansiella området tjänstgörande personerna *kammarmästare* eller *kamrerare,* (på latin camerarius). Ursprungligen tillkom väl denna benämning endast chefen, den som var "mästare" i kammaren, men redan 1525, då vi första gången höra talas om dylika tjänstemän inom Gustaf Vasas hof, äro kammarmästarna två; den ene mäster Larens, fick i november sitt afsked och blef kyrkoherde i Mora[1] — äfven på detta område användes således klerker — och den andre, mäster Olof, har mottagit räkenskap.[2] Att dessa män haft underordnade skrifvare till sin hjälp synes troligt, men kan ej med säkerhet påvisas. I den äldsta bevarade räntekammarboken, af år 1527, finnas, såsom jag ofvan påpekat, bland den stora skaran af hoftjänare, åtskilliga som kallas skrifvare (utom de egentliga kansliskrifvarna); möjligen hafva några af dessa tjänstgjort i kammaren.

De källor, hvilka lämna upplysningar om kammarpersonalen och dess verksamhet, äro dels af kamrerarna utfärdade kvittenser till fogdarna på mottagen räkenskap, dels räntekammarböckerna, upptagande kontant uppbörd och utgift, dels kungliga bref till och om dessa tjänstemän. Då inga af dessa slags handlingar direkt afsett att uppräkna eller meddela några upplysningar om kammartjänstemännen själfva, deras antal, inbördes ställning eller dyl., är det klart att de uppgifter, man ur dem kan samla, icke kunna göra anspråk på fullständighet.

Edén[3] har på detta sätt konstaterat ett antal kamrerare, hvilka utfärdat kvittenser och fört räkenskaper. Främst bland dessa möta vi mäster *Olof Bröms,* möjligen identisk med den ofvannämnde mäster Olof som 1525 tjänstgjorde i kammaren. Han synes jämte den år 1529 inträdande herr Eskil Michaelis, hafva varit konungens högst betrodde man

inom detta område och återfinnes ofta i handlingarna med uppdrag af allehanda slag. 1527 års räntekammarbok är förd af honom efter hvad som otvetydigt framgår af en anteckning[1] om "hyttasylf" som "Jach Olaff broms" anammade af Jöns Bitzare sedan jag senast gjorde v. n. h. räkenskap. Tydligen har han således redan före detta år varit i Gustaf Vasas tjänst, hvilket ytterligare bestyrkes däraf att han i dec. 1527[2] af sin herre erhöll ett stenhus i Stockholm för sin trogna tjänst. Han kallas här "Mester Oleff brömss vår cammermester", en titel som efter detta år utbyttes mot "cammererer". Mäster Olof synes icke efter år 1527 själf personligen hafva fört någon räkenskapsbok, utan af sin herre användts såsom ett slags föreståndare för kammaren; detta dock icke på grund af någon direkt utnämning, utan blott emedan han var den härtill mest lämplige kammartjänstemannen. Kvittenser för fogdar och andra på af dem aflagd räkenskap inför Olof Bröms förekomma talrikt i registraturet under 1530-talet, den sista i början af 1537. Att han äfven haft att göra med utgifterna framgår dels af anteckningar i utgiftsregistren,[3] dels af skrifvelser i registraturet.[4] — Flera gånger sändes han af konungen till slott och gårdar i olika landsändar för att tillse att vederbörande därstädes skötte räkenskapen riktigt och för att aflöna där förlagdt krigsfolk. I jan. 1532 skickas han t. ex. i dylika ärenden till befälhafvaren för Lödöse stad och slott, och till befälhafvaren på Elfsborg.[5]

Efter drottning Katarinas död, då hertigens af Sachsen-Lauenburg kansler, Johan Geckusz kom till Sverige för att taga reda på den aflidnas personliga kvarlåtenskap, gaf konungen sin kamrerare Olof Bröms i uppdrag att underhandla med denne[6] och därvid gå till väga som honom själf syntes vara bäst. Slutligen fick han på sommaren 1537 jämte sekreteraren Klemett Hansson afresa i konungens ärenden till Tyskland:[7] af deras instruktion framgår att beskickningen gällde grefvens af Hoya arfvingar och lübeckarna, allehanda inköp m. m.

Från denna resa återvände emellertid Olof Bröms icke; han synes icke haft fullt klara papper på sin förvaltning af konungens ägendom och vågade icke oaktadt lejdebref[8] infinna sig för att förklara ställningen. När man hädanefter möter hans namn i konungens skrifvelser, finner man honom uppräknad bland rikets och konungens argaste fiender, en Berendt von Mehlen m. fl., hvilkas göranden och låtanden fogdarna[9] i de södra landskapen särskildt böra bevaka och hvilkas anhållande

begäres af utländske furstar, t. ex. af hertig Henrik af Mecklenburg. I brefvet till denne,[1] säges Olof Bröms hafva innehaft "das Rentemeisterampt". Ännu långt in på 1540-talet nämnes han bland de farliga riksförrädare, som i norra Tyskland stämplade mot fäderneslandet.[2]

Olof Bröms chefskap inom finansförvaltningen var emellertid endast faktiskt, icke på något sätt rättsligt organiseradt. — Den jämte honom mest framstående kamreraren var herr *Eskil Michaelis* (Mickelson). I tjänsten synes han hafva inträdt år 1529;[3] möjligen har han fört ett kortfattadt, summariskt register på uppbörd och utgift af år 1531, med säkerhet det ganska systematiska från år 1533. Den här införda uppbördslängden är synnerligen öfverskådligt uppställd, förmodligen efter de åren 1530 och 1533 uppgjorda s. k. undervisningarna om rikets ränta.[4] Utgiftsregistret är däremot icke alldeles fullständigt, hvilket torde bero därpå att herr Eskil ej ensam haft hand härom, utan biträdts af andra kammartjänstemän, hvilka fört särskilda, nu förkomna utgiftslängder. För öfrigt tjänstgjorde herr Eskil liksom Olof Bröms och de öfriga kamrerarna såsom granskare af de tid efter annan inkommande fogderäkenskaperna. Kvittobref utfärdade af honom ensam eller tillsammans med en eller flera af de andra tjänstemännen förekomma talrikt. — Mot slutet af Olof Bröms tid, då denne af konungen skickades från hofvet i allehanda uppdrag och framför allt efter hans rymning var herr Eskil konungens närmaste medhjälpare på detta område. Vid finansväsendets omorganisation erhöll han visserligen icke någon högre ställning, men kvarstod dock länge såsom ett slags förtrogen hjälpreda åt sin herre. Konungens enskilda skattkammare på Stockholms slott benämndes ju efter honom, "her Eskils maak";[5] flera bref till honom från konungen antyda att herr Eskil under en senare tid varit mera stationär i Stockholm och där haft vård om nycklarna till de rum, där penningar och dyrbarheter förvarades.[6]

Om de öfriga kammartjänstemännen under denna tid kan jag fatta mig mera kort. Deras verksamhet var af alldeles samma art som mäster Olofs och herr Eskils, bestående i granskning af räkenskaper och förande af register öfver uppbörd och utgift. I allmänhet synas uppbördsregistren hafva förts af en enda person för hvarje år och icke af flere samtidigt; man får då tänka sig att de öfriga kamrerarna till denne lämnat uppgifter angående de fogdars räkenskap, som

hvar och en förhört. Utbetalandet af penningar från kammaren till olika behof tyckes däremot hafva varit fördeladt på flere, hvilka då hvar och en fört bok öfver hvad han utgifvit. Räkenskaperna finnas dock ej tillräckligt fullständigt i behåll för att man med säkerhet kan påstå detta, åtminstone hvad 1530-talet beträffar. — En följd häraf är också att man icke bestämdt kan uppgifva huru många kamrerare, som för hvarje år tjänstgjort. Tydligt är ju att göromålen i kammaren betydligt ökats efter Västerås recess, då ju de räkenskapsskyldige fogdarnas antal med ens steg högst afsevärdt, för att sedan vid slutet af Gustaf Vasas regering uppgå till tre gånger så många som år 1530.[1] Edén har också för år 1529 konstaterat minst fem kamrerare, nämligen, utom Olof Bröms och herr Eskil, Olof Larsson, Nils Månsson (Nicolaus Magni) och Påvel Johannis, hvilka samtliga nämnas äfven de två följande åren.[2] Under år 1530 tjänstgjorde äfven sekreteraren Klemett Hansson på detta område såsom förmedlande uppbörd, hvarförutom äfven konungen själf mottog penningar af fogdar.[3] Vid jultiden samma år förekommer Magnus Magni, (Måns Månsson) i samma egenskap.

1531 tillkom Anders Olsson, hvadan antalet detta år uppgick till sex.

I 1532 års utgiftsregister omtalas Måns Månsson[4] och jämte honom tjänstgjorde säkert Påvel Johannis, som sändes till Västergötland för att aflöna knektar[5] samt Olof Bröms och herr Eskil,[6] hvarjämte Klemett Hansson skrifvare äfven detta år anammar en räkenskap.[7]

Nils Månsson fick följande år jämte den kort förut i Gustaf Vasas tjänst inträdde tysken Frederick Kyssell, instruktioner såsom sändebud till hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg,[8] hvadan det ingalunda är otänkbart att han stått kvar som kamrerare under 1532. Detta år äro kamrerarna således minst sex.

För de följande åren nämner Edén tre år 1533, fem år 1534, fyra år 1535, fem åren 1536-37.[9] — Minskningen förefaller egendomlig och torde väl knappast hafva ägt rum; åtminstone för år 1535 kan man påvisa ej mindre än sju personer, som förrättat kamreraretjänst, nämligen utom Olof Bröms och herr Eskil, Måns Månsson, Klemett skrifvare och Mårten skrifvare, som skola aflöna knektar i Västergötland; Håkan Svensson (Haquinus) samt slutligen Måns Nilsson, som skickades med penningar till flottan; möjligen kan man äfven räkna hit den

Jon skrifvare som likaledes skickades till flottan med ej mindre än 32000 mark.[1] Den omständigheten att en person ransakat en räkenskap eller aflönat krigsfolk i landsorten behöfver visserligen icke betyda att han tillhört "kammaren"; det är endast ett bevis bland många på det tillfälliga sätt hvarpå Gustaf Vasa använde dem som stodo i hans tjänst.

Kamreraren Olof Larson hade redan på sommaren 1534 rest ut till Tyskland att döma af konungens bref till honom den 21 Juni 1535, däri han förebrås för att ej hafva låtit höra af sig på snart ett års tid;[2] han var ute ännu i början af 1537.[3]

Omkring midten af 1530-talet börjar konungen allt oftare i sina bref klaga öfver brist på arbetskrafter och sådana personer som han kunde bruka i allehanda värf. De svenskar, som tid efter annan utsändes till Danmark och framför allt till Tyskland, fingo i uppdrag och ständiga påminnelser om att söka anskaffa dugligt folk att tjäna konungen inom olika områden. Detta gällde väl framför allt kansliet, men äfven kammaren. En af de utländingar, som han under denna tid, trots alla svårigheter, lyckats erhålla till tjänst inom kansliet, fick i slutet af 1537 öfvergå till kammaren[4] och tjänstgjorde också följande år som kamrerare; den 8 Juni har "wår Camererer Frederick Wiedeman" ransakat en fogdes räkenskap.[5]

Denna nya kraft var emellertid icke tillräcklig, och samma år på sommaren skref konungen till den ofvan omtalade M. Nils Månsson,[6] som vistades utomlands för att studera, att det i Sverige var stor brist och "mangell opå the perszoner, ther något reckne kunne." Konungen ämnar låta undervisa några unge män, men fördenskull måste Nils Månsson söka skaffa en "förståndig man" som med första kunde inkomma i riket.

Utom den personal som konungen i sin gård behöfde till hjälp för uppsättande af skrifvelser och för skötande af uppbörd och utgift, fanns där också en stor skara folk, anställda för hans uppvaktning och personliga uppassning. Alla sammanfattades de under den gemensamma benämningen *svenner,* hvilket endast utmärkte att de voro män i konungens tjänst och honom personligen förpliktade i alla de uppdrag, som han ville använda dem uti. Inom denna hofstat funnos under den äldre tiden, så vidt man af bevarade handlingar kan finna, inga titlar eller sysslor med bestämda befogenheter och löner; framför allt

gäller detta om de män af högre börd, som följde hofvet. Blott inom de lägre graderna, där det fordrades skicklighet i något visst yrke eller handtverk, funnos titlar, om man så vill kalla de yrkesmäns-benämningar, som för dessa tjänare lades till efter dopnamnet.

Svenneskaran inneslöt de mest olikartade element: här funnos män ur rikets förnämligaste ätter, unga och gamla; tjänstefolk för lägre sysslor och yrkesmän af alla slag samt slutligen ett icke ringa antal krigsfolk. Någon slags organisation af det hela eller några bestämda förhållanden af öfver- och underordnade kan man knappast spåra, åtminstone ej under den första tiden. På grund af arten af de sysslor de utförde och på grund af innehafvarnas lägre eller högre börd kan man dock särskilja vissa grupper inom denna skara af personliga konungatjänare. Det torde också hafva varit endast på detta sätt och ej på grund af någon slags organisation, som någon skillnad framträdt.

I berättelsen om kröningen 1528 och om hvilka som där blefvo slagna till riddare[1] säges bland annat: "effter thet Hans kongelige mait är ecke mera än en man, haffuer hans nåde behoff Hoffmestere, marsk, riddere och swännar som kunne och skole vara hans kongelige mait til tienist och beståndt" etc. — och fördenskull hade han befallt några af adeln "ridderligit nampn och embethe". — Riddarvärdigheten ansågs sålunda i viss mån innebära ett ämbete i konungens personliga tjänst, men torde dock lika litet som hofmästarens och marskens hafva förpliktat till regelbunden tjänstgöring. Det var en utmärkelse jämförlig med en senare tids ordensförläningar.

Främst i konungens gård bland svenneskaran stodo naturligtvis de högättade män, tillhörande rikets förnämsta släkter och somliga nära befryndade med Gustaf Vasa själf, hvilka vistades där. Dessa ädlingars närvaro vid hofvet var alltid af en mera tillfällig art, äfven om vissa enskilda rätt länge synas hafva stannat i sin herres närhet.

För att med dem rådgöra om riksens vårdande ärenden behöfde Gustaf Vasa så godt som ständigt hafva någon eller några af *rådet* vid sin sida. Som jag ofvan framhållit böra riksrådets medlemmar icke egentligen räknas till hofvet. Detta gäller dock endast riksrådet i sin helhet och såsom sådant, ty faktiskt var de riksråds ställning, som vid olika tider voro i konungens gård, icke mycket olika dennes öfriga tjänares; skillnaden var endast den att tjänsten från riksrådens sida ej var frivillig. De voro alla stora godsägare och förläningsin-

nehafvare och ville tydligen hälst vistas vid sitt eget. Redan vid Västeråsriksdagen 1527 fordrade konungen, att de på kallelse skulle vara skyldiga att infinna sig hos honom och för längre eller kortare tid vara honom följaktliga. I tilläggen till riksdagsbeslutet[1] bestämdes också att ett visst antal rådsherrar, huru många nämnes ej, utan ställdes till konungens behag, ständigt med månatliga ombyten skulle följa "vår nadigista herre". Dock begärdes "ödmiugelica" att "thet motte wara på h. n. kost ellest wåre somlige theris renthe lithen til ath holla folk eller rosningh".

I hvad mån denna bestämmelse om de månatliga ombytena af i gården närvarande riksråd verkligen ländt till efterrättelse är ej möjligt att påvisa; antagligen har den icke följts synnerligen noggrannt. Det var också denna svårighet och ovissheten om tillgången till erfarna rådgifvare, som till en början gjorde de tyska organisatörernas regementsråd och öfriga inrättningar så särskildt välkomna för konungen. — I de flesta fall funnos dock en eller flere rådsherrar "vid handen". När konungen drog igenom en landsända befallde han till sig de i närheten boende af frälset, både inom och utom råds. Dessa herrar fingo då tjänstgöra i olika uppdrag: än skickades de till befälhafvare för några trupper, än afsändes de för att å konungens vägnar förhandla med några upprorsmakare i någon annan landsända eller också sattes de jämte borgmästare och råd i den stad, där man för tillfället befann sig, att dömma konungs dom. Protokoll och domar utfärdade af dylika domstolar och stadfästade af konungen, finnas flerstädes i registraturet.

Riksrådens tjänst i hofvet var oaflönad på sådant sätt att de ej aflönades med penningar; detta dock i likhet med andra förnämligare hoftjänare. I och med att en frälseman erhöll en förläning förpliktades han till att göra konungen en trogen och lydig tjänst i allmänhet, hvilket också vanligen fanns uttryckt i förläningsbrefvet; således icke blott krigstjänst. — Genom det ofvan anförda tillägget till Västeråsbesluten sökte riksråden tillförsäkra sig kost och täring för sig och sitt folk under de tider de vistades i konungens gård. Någon utgift särskildt föranledd häraf har jag ej kunnat konstatera i de vanliga utgiftslängderna; den torde hafva ingått i den allmänna stora utgiften för underhåll af folk och hästar, som följde gården efter.

Exempel på att riksråd erhållit kontant lön på hofstaten kunna dock anföras; i början af rubriken "suenalön om valburgis åår XXVII"

stå nämligen bl. a. Johan Turesson (tre rosor) upptagen för 90 mark och Birge Nilsson (Grip) för 50 mark. Dessa herrar nämnes bland riksråden resp. 1528 och 1529, men återfinnas äfven därefter i aflöningslängderna för hofvet.[1]

Dylika fall torde emellertid hafva varit tämligen sällsynta och i allmänhet vistades riksråden endast en kort tid åt gången vid hofvet och torde då icke hafva uppförts i lönelängderna.

En hel del andra män af adel hade däremot en mera stadigvarande anställning vid hofvet. Endast få af dem innehade några bestämda sysslor och ingen enda benämnes, åtminstone i löneregistren med någon slags titel. De utgjorde helt enkelt de förnämsta af konungens svenner och uppfördes såsom sådana först; i 1527 års räntekammarbok stå de två ofvannämda riksråden bland dem. Under 1530-talet blir den vanliga benämningen på dessa adliga hoftjänare: "Hoffsindare och småsvenner". Liksom störrre delen af det öfriga hoffolket aflönades de med penningar två gånger om året vid valborgsmässan och vid jul. Lönerna beräknades efter det antal beridna tjänare som hvar och en medförde och utgingo med 20 mark om året (10 mark vid hvarje aflöningstermin). Den ofvannämde Johan Turesson (tre rosor) red själf nionde, Birge Nilsson (Grip) själf femte, Johan Olsson själf sjätte o. s. v. och deras löner utgjorde resp. 90, 50 och 60 mark i halfåret.

Huru många af svennerna, som år 1527 tillhörde frälset är svårt att säga med bestämdhet, men de torde hafva uppgått till omkring 40—45 personer. Längre fram ökades detta adliga följe något; så t. ex. utbetalades vid julen år 1532:[2] "Hoffzinda lön" åt 10 personer (lönen vexlande mellan 18—60 mark) och "Småsvena lön" åt 39 personer (8—40 mark) och år 1538[3] uppgick det adliga följet till omkring 90 personer.

Dessa adelsmän intogo blott en allmän tjänsteställning vid hofvet; de vistades där till konungens uppvaktning och för att tillhandagå honom med sina tjänster, med råd och dåd. Af rubrikerna i 1533[4] års utgiftsregister: "Hoffzindara och theras karla", "småsweners och theres tienare lön" framgår tydligt, att de hade eget folk med sig, beridna och rustade i enlighet med hvars och ens åtagande. De torde för öfrigt af konungen hafva användts i olika uppdrag af flera slag.

Det enda ämbete, hvars innehafvare tillhörde denna grupp, var *fodermarskens,* utveckladt ur samma förutsättningar som det gamla marskämbetet. Konungens fodermarsk synes af allt att döma på visst

sätt hafva varit den förnämste af det adliga hoffolket och innehaft ett slags befäl öfver allt det krigsfolk, som följde hofvet åt; dessutom hade han befäl öfver konungens värfvade krigsfolk i hela landet på sådant sätt att han hade öfverinseendet öfver detta krigsfolks förläggning på fodring och i borgläger.

Den förste kände innehafvaren af detta ämbete var *Johan Olsson* (Skåning eller Lilliesparre), hvilken år 1527 fick afsked och i stället blef befallningsman på Kalmar.[1] I samma bref, som är ställdt till "Alla Suänana" omtalas att till hans efterträdare utsetts herr *Nils Eriksson* (Ryning); alla tjänare och skyttar uppmanas att vara honom hörige och lydige och "paa våra vegna följgactuge", som sådant ämbete tillhörer. Vidare lägger konungen dem på hjärtat att "bevisa sig med all äre och redelighet" mot alla, hvarhälst de komma med gästning och fodring. I motsatt fall hade Nils Eriksson rätt att straffa som "vj personligan våre tilstädis".

I aflöningsregistret[2] samma år är Nils Eriksson upptagen först, själf sjunde, med en valborgsmässolön på 70 mark; fodermarsken räknades således till konungens svenner. Det befäl han hade var af en mera fredlig art och innebar tydligen ej anförarskap i krig. Hans förnämsta åliggande var att bestämma förläggningsorterna för det i konungens omedelbara tjänst varande krigsfolket, såväl af svensk som af utländsk nationalitet. Omflyttningar i detta afseende skulle ske vid vår och höst, samtidigt med att folket erhöll sin aflöning. På våren, vid påsk, skickades knektarna i borgläger till kronans slott och gårdar, eller till andra orter;[3] på hösten, vid Mikaelis, sändes de ånyo på fodring bland allmogen på landsbygden.

På hösten 1529 efterträddes Nils Eriksson såsom fodermarsk af den ofvan omtalade herr *Birge Nilsson (Grip)*.[4]

Fodermarskens befattning i hofvet, när han var där närvarande, öfverensstämde säkerligen med hans allmänna åliggande med afseende på krigsfolket. Han hade sålunda att föra befäl öfver de gården åtföljande trupperna och att tillse att tillräckliga förråder af alla slag funnos för deras behof i de trakter, genom hvilka konungen skulle resa. Dock torde han hafva varit tvungen att vistas mycket borta ifrån gården, isynnerhet som de öfriga trupperna ofta voro spridda vida omkring; i mars 1530 t. ex. omtalas hurusom knektar böra skickas i borgläger på ganska vidt skilda ställen, i Uppsala, Västerås, Linköping,

Stockholm.[1] Vid ett tillfälle erhöll fodermarsken i uppdrag att ransaka huruvida det vore lämpligt att bönderna i Sunnerbo fingo lösa fodringen med penningar,[2] och kort därefter befalldes han att ransaka angående tillgången på hö och halm i Småland, samt gifva konungen register på huru många hästar, som funnos.[3]

Birge Nilsson kvarstod såsom fodermarsk i flera år; i februari 1531 är han med konungen i Upsala och sitter i rätten å konungens vägnar.[4] I mars är han nere i Småland och uppmanas af konungen att i brist på foder taga penningar af bönderna i stället, och att för öfrigt skynda sig uppåt landet för att därstädes lägga folket i borgläger under sommaren.[5] I april var han åter vid hofvet och erhöll kvitto på de penningar han uppburit i stället för fodringen,[6] hvilka inlevererats till kammaren, och vid midsommartiden reste han tillsammans med Lars Siggesson och Holger Karlsson till Danmark och Tyskland för att inbjuda konung Fredrik och hertigen af Sachsen-Lauenburg m. fl. till konungens bröllop. — Äfven de närmast följande åren var Birge Nilsson åtminstone tidtals konungen följaktlig. På hösten 1532[7] satt han jämte åtskilliga andra rådsherrar i rätten å konungens vägnar i Kalmar, likaså året därpå i Västerås.[8] — Huru länge han innehaft ämbetet som fodermarsk kan jag icke bestämdt uppgifva. I slutet af år 1534, då krig förestod, talas om "vore fodermarskar", men någon ny innehafvare af ämbetet nämnes ej förrän under grefvefejden i slutet af år 1535.

Såsom fodermarsk tjänstgjorde då *Arvid Trolle,* såsom det tyckes närmast under öfverbefälhafvaren för trupperna, Johan Turesson.[9] Han omtalas här såsom nyligen tillfångatagen och till hans efterträdare hade konungen utsett *Nils Boije,* hvilken ännu på våren 1537 innehade ämbetet; i slutet af mars samma år mottog han från Gustaf Vasa ett bref med föreskrifter och klander.[10] Brefvet är mycket upplysande just angående de skyldigheter som ålågo fodermarsken: svennerna borde hafva varit i borgläger vid påsk och icke ligga hos bönderna denna tid då allt foder var slut; fodermarsken borde hafva förlagt en hop till Stockholm, en till Upsala, Västerås, Alvastra etc.; några af svennerna hade "riggerat" med bönderna i Nyköpings län; i enlighet med fodermarskens skyldighet borde Nils Boije emellanåt hafva ridit emellan hoparna och förhört "hvad breck på ferde är". — När Nils Boije afgått är mig äfven obekant; på hösten 1539 var han ståthållare i Finland.

De tjänster som utfördes af de öfriga medlemmarna af det adliga följet, voro af mera tillfällig art: förande af något viktigt meddelande från konungen till någon furste, att vara bisittare i den domstol som tid efter annan på olika ställen dömde å konungens vägnar o. s. v. Slutligen vistades en del gossar och ynglingar af adel i hofvet för att där lära sig tukt och höfviska seder.

Jag har icke ansett nödvändigt att här söka uppräkna alla dessa adliga hofsindare och småsvenner utan anför blott några exempel. Utom de redan uppräknade, Johan Turesson (tre rosor) och Birge Nilsson (Grip) samt fodermarsken Nils Eriksson (Ryning), vistades 1527[1] i konungens hof män sådana som Peder Hård, Jöran Trolle, Lars Turesson, Erland Kagge, Peder och Jacob Fleming, Germund Svensson (Somme), Nils Boije, Lasse Broms, m. fl. Bland de unge män, som vid denna tid voro i hofvet för att uppfostras, var äfven Nils Stensson (Sture), hvilken dock icke tyckes hafva artat sig väl att döma af det bref Gustaf Vasa skref till hans moder fru Kristina Gyllenstierna.[2] Han fick själf frambära brefvet. — 1529 vistades bl. a. en broder till den upproriske Måns Bryntesson (Lilliehöök), Pedher Bryntesson, vid hofvet såsom småsven och erhöll af konungen rätt till arf efter sin bror.[3]

Gustaf Vasa synes mycket hafva intresserat sig för att adelns söner skulle komma till hofs och lära sig "tukt och sinne", för att sedan med framgång kunna tjäna honom och fäderneslandet. Så rekommenderar han sin unge frände "drengen", Axel Nilsson (Banér) hos danske rikshofmästaren Måns Göye[4] och beder denne att hafva den unge mannen hos sig. En broder till honom, "drengen", Isak Nilsson, som varit hos den danske riddaren Holger Gregersson, (Ulfstand), hemkallas[5] från en dylik vistelse i Danmark "för nogra merkeligha saker skuldh".

Bland de unge frälsemän, som under dylika villkor vistades vid hofvet, märkes äfven konungens systerson Peder Brahe: i räkenskapsböckerna[6] förekommer han ej förrän 1538, men konungen hade förut upprepade gånger lagt i dagen sitt intresse för honom. Redan 1525[7] lofvade han hans moder att han skulle "ramma hans bästa", dock borde han tillsvidare stanna under sin moders vård. År 1534 efter grefvens af Hoya affall har fru Margareta sändt sin son till Sverige;[8] senare kom han dock ut till Tyskland, där han vistades hos sin styffaders släkt. Efter moderns död skref Gustaf Vasa till Birge Nilsson,[9]

att han borde hemkalla sin svåger och ett år därefter var den unge Per Brahe i Gustaf Vasas hof, där han snart vann konungens stora förtroende.

Om något adeligt *hoffruntimmer* tala källorna vid denna tid icke mycket; i räkenskaperna förekomma inga upplysningar härom. Troligt är att deras ställning varit i hufvudsak den samma som de adliga herrarnas. Damerna utgjorde då drottningens uppvaktning. Straxt före sitt första bröllop,[1] 1531 skref Gustaf Vasa till fru Anna på Aspenäs och "fruefolket her nemmast umkring", och bjöd dem att infinna sig för att deltaga i festligheterna, och Per Brahe omtalar i sin krönika att konungen under år 1532 mest låg stilla på sina slott och gårdar, omgifven af ett "erligitt och kongeligitt hoff" både af utländske och inländske herremän och ett "anseendis frunntijmber". Hvarje dag efter middagen samlades man på "dantze-salen", hvarvid hofmästarinnan och hoffruntimret voro med och konungens spelmän spelade.[2] Per Brahe skref ju först på 1580-talet, han hade själf icke deltagit i dessa hoffester under år 1532 och hans uppgift om en hofmästarinna torde vara en anakronism, men det är ju antagligt att drottning Katarina i sitt hof omgifvits af ett antal damer i likhet med hvad hon varit van i sitt hemland. — Äfven till bröllopet 1536 inbjöds adeln att med "fruer och jomfruer "komma tillstädes,[3] och under drottning Margaretas tid fanns säkerligen ett talrikt hoffruntimmer. Per Brahe omtalar att konungen[4] tyckte om att se täcka och däjliga kvinnor och han ville att de unge männen af adel icke skulle vara några "oxemickler" utan höfviskt kunna umgås med "fruentimbret".[5]

Jämte den svenska adeln vid hofvet förekommo ej få *utländska ädlingar* redan under denna tid; särskildt blefvo de talrika efter Gustaf Vasas giftermål med den tyska furstinnan. Dessa tyska hofmän togo tjänst på "ställningabref", d. v. s. förbundo sig genom skriftliga kontrakt till personlig tjänst hos konungen, vanligen på ett år i taget. Liksom de svenska adelsmännen hade de med sig egna tjänare, beridna och rustade, och i kontraktet bestämdes med huru många hästar de skulle rida konungen färdige. De erhöllo alltid kontant aflöning. 1533 gjordes t. ex. ett dylikt kontrakt med Frederick Kyssell,[6] hvilken skulle rida med 4 hästar och härför åtnjuta i lön 120 mark, 18 alnar kläde och fritt borgläger för sina hästar; lönen skulle han uppbära två gånger om året "som sett är her j wår nådigiste herris gåll." Denne Frederick

Kyssell skickades redan samma år på sommaren[1] jämte den ofvan omtalade Nils Månsson i konungens ärenden till Tyskland, bl. a. med uppdrag att skaffa någon som kunde brukas i "den tyske handel", d. v. s. en tysk kansler, samt en ryttmästare, som vore väl förfaren i "krigshandell". — Längre fram på hösten drefvos också underhandlingar med hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg angående en dylik ryttmästare, Bartold von Suychlen (Sueichel), som dock icke torde hafva ledt till något resultat.[2]

Under belägringen af Viborg[3] efter grefvens af Hoya affall sökte Gustaf Vasa få grefvens befälhafvare på slottet, tysken Hans Garstenberg, att taga tjänst hos sig, hvilket dock ej lyckades då. Garstenberg synes i stället hafva gifvit anledning till oro under följande år.[4]

Den ofvan omnämnde Frederick Kyssell fick nytt kontrakt 1536,[5] och på hösten samma år fick dansken Mårten Sastrup beställningsbref[6] att rida själf femte med dugliga karlar, sköna hästar och goda harnesk, mot 400 markers lön jämte kläde och fodring.

Det stora antal krigshöfvidsmän af utländsk härkomst, hvilka såsom anförare för de värfvade tyska legotrupperna, inkommo i landet, anser jag mig här kunna förbigå, då de ju vanligen ej följde hofvet åt.

I den flera gånger citerade äldsta aflöningslängden för hofvet, i 1527 års räntekammarbok, uppräknas efter de ofvannämda adliga svennerna, men i följd med dessa och utan några särskilda rubriker en rad hoftjänare af alla slag, uppgående till ett antal af öfver 200 personer. Deras namn med de efter desamma tillagda yrkes- eller landskapsnamnen antyda att vi här hafva den stora skaran af lägre tjänare, som följde hofvet åt. Efter namn, sådana som Peder Hård, Jöran Trolle m. fl., följa bland andra, Matz dörasven, Sven kellarsven, hustru Karin fatburshustru, Peder Kock, Marcus trummeslager, o. s. v. — Då, såsom jag ofvan påpekade, det synes hafva varit vanligt att en person, som t. ex. hade innehaft tjänst som skrifvare hos någon hvem det vara må, äfven sedan han lämnat denna tjänst och företagit sig något helt annat, fått behålla benämningen, "scriffuere" efter sitt dopnamn, så anser jag det ej möjligt att på grund af blotta förekomsten af ett dylikt tillägg bestämdt påstå att den ifrågavarande personen verkligen vid Gustaf Vasas hof innehaft en dylik syssla. — Helt olika ställer sig saken när, såsom äfven i detta äldsta, tämligen osystematiska register händer, ett antal personer uppräknas under en

bestämd rubrik. Så är här fallet med kansliskrifvarna och kapellanerna, upptagna under hufvudrubriken "suenalön", men af öfriga för konungens personliga uppassning, hofvet åtföljande personer äro detta år endast kockarna upptagna under en särskild rubrik: "kockalön om Valburgis åår 1527"; de voro vid detta tillfälle fyra st. hvaraf Klemett kock hade 24 mark i lön, Nils kockedreng 2 mark.

Att år för år söka följa förändringarna inom denna lägre hofpersonal synes icke nödvändigt; för åtskilliga år under denna period är det dessutom omöjligt, då fullständiga aflöningsregister saknas. — Jag skall därför här endast söka framställa några allmänna drag.

Naturligtvis funnos äfven inom denna personal, allt efter arten af de sysslor de förrättade och de löner de åtnjöto, vissa grader af öfver- och underordning, men någon organisation kan icke spåras här lika litet som inom andra områden vid denna tid. Någon chef för den inre hofförvaltningen omtalas icke, men de olika slagen af sysslor omhänderhades hvar och en af ett större eller mindre antal personer, af hvilka då vanligen en tyckes hafva varit ett slags förstyre; detta framgår bl. a. däraf att någon inom hvarje grupp plägar vara uppförd med något högre lön än de andra.

Provianteringen för hofvet, anskaffandet af matvaror och dessas tillredning utgjorde tydligen ett bland de viktigaste åligganden som föll på den lägre hofpersonalens lott, och det är också en ansenlig skara folk, som därmed var sysselsatt. — Råvarorna omhänderhades af *skaffaren*, chefen för hofvets skafferi. Här funnos i förråd sådana saker, som ej kunde erhållas öfverallt, såsom kryddor af alla slag, sviskon, pomeranser o. dyl. För att ständigt kunna förse med det nödvändiga behofvet af andra slags matvaror, hade skaffaren att träda i förbindelse med vederbörande på de slott och gårdar, dit hofvet skulle resa under den närmaste framtiden; bud sändes då i förväg att fogden skulle laga att gården till den och den tiden vore väl försedd med alla slag af ätande varor, slaktdjur, vildt, bröd, ägg, öl, o. s. v.[1] Ofta, isynnerhet när det gällde resor nedåt Götalandskapen, där man ej var så van att mottaga konungen som t. ex. på slotten i Mälardalen, utgick bref om den förestående resan från konungens kansli till fogdar och ämbetsmän i den landsändan att bereda sig. Så t. ex. när konungen ämnade fira julen i Vadstena år 1525, fick fogden därstädes befallning om att låta böndernas gärder inkomma framemot jultiden,[2] och vid ett så exceptio-

nellt tillfälle som till kröningen, 1528, skrefs redan i november månad året förut[1] till alla fogdarna i Upland att låta införa till Upsala stora förråd af alla slag, kött, gäss, höns, ägg, villebråd, fisk m. m. På våren samma år, då konungen ämnar sig till Lödöse, få Jönköpings borgare ett bref, däri de uppmanas att anskaffa lifsmedel, så att "vi och the gode men szom osz fylyaktige äre, motte få wår berning och nödtorfft".[2] Exemplen därpå kunna mångfaldigas.

Skaffaren och hans drängar tillhandahöllo af de förråd, som funnos i deras vård, matvaror till *kökets föreståndare*. 1527 utgjordes kökspersonalen af blott fyra personer, vid julen 1528 aflönades 8 st.;[3] om tre af dessa har räkenskapsföraren särskildt antecknat att "de kokade i kröningen". 1532 voro kockarna 6 st.[4] som följde gården efter; 1533[5] aflönades 5 kockar och 3 köksdrängar o. s. v. Lönerna vexlade mellan 2 mark för drängarna till 24 mark för den högst aflönade kocken. Då dessa kockar med säkerhet själfva lade hand vid matens tillredning, torde man med bestämhet kunna påstå att de voro personer af lägre börd.

År 1532 fick en Klemett kock ett stenhus i Stockholm för "welwiliogh longlig troe tienst",[6] måhända samme Klemett, som 1527 var den högst aflönade af kockarna.

Hela denna verkliga kökspersonal synes hafva varit svenskar, men sedan konungen gift sig, börjar han söka få tyskar i sin tjänst inom alla möjliga områden, så äfven här. I maj 1533 skref han till hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg[7] och ber honom skaffa honom och drottningen "einen gutten geschigkten koch vur jren eignen munt"; måhända var den tyskfödda drottningen ej belåten med den mat som de svenska kockarna kunde anrätta.

Blott vid ett enda tillfälle omtalas i handlingarna under denna tid en *köksmästare*, hvars ämbete tydligen var af en annan art än kockarnas, motsvarande köksmästarnas vid de medeltida hofven.[8] År 1531 förordnade Gustaf Vasa nämligen sin "kökmestere" och sin fodermarsk att jämte några andra goda män söka åvägabringa förlikning mellan tvänne tvistande "borgerskor" i Upsala, och ett par veckor efteråt fick Jöns Olsson "kokmestaren" Börstils socken med alla kungliga räntor i förläning.[9] Detta är den enda gång jag funnit titeln köksmästare använd; att denne här kan nämnas bredvid fodermarsken, som vid denna tid var riksrådet Birge Nilsson, synes antyda att innehafvaren var en

frälseman. Hans ämbete innebar möjligen chefskap öfver den inre hofförvaltningen och ett allmänt öfvervakande af den personal, som verkligen utförde sysslorna. — Underrättelsen är, som sagdt, enastående och jag vågar ej påstå att en dylik syssla alltjämt funnits i Gustaf Vasas hof under denna period; att så varit fallet synes emellertid icke osannolikt särskildt i betraktande af att en förnäm tjänsteman med denna titel fanns vid tiden för konungens bröllop med Katarina Stenbock år 1552, hvarom mera nedan. Innehafvaren 1531 var en af de i hofvet vistande svenska adelsmännen.

För matens servering och uppassningen vid konungens bord voro flera personer anställda;[1] i 1532 års räkenskap på utgift "till gårdzens behoff" upptages under rubriken "Kellerswena och Redheswena", fyra personer med 8—10 mark i halfårslön. Lika stort är antalet af dessa tjänare under hela 1530-talet. De *källarsvenner* som åtföljde hofvet, kunde ej haft andra åligganden än att förvara det vin och andra drycker, som medfördes under själfva resorna, samt att af de lokala tjänstemännen mottaga hvad som fanns på en gård vid konungens ankomst dit. *Redesvennernas* göromål torde i öfverenstämmelse med förhållandet under medeltiden hafva varit att duka bordet och inbära maten m. m.[2] Detta gällde dock blott de redesvenner, som följde gården; på hvarje slott eller kungsgård fanns nämligen äfven en redesven, hvars åliggande synas hafva varit mera vidtomfattande.

Som i inledningen berördes var det just de personer i konungens följe, som hade till uppgift att närvara vid och öfvervaka sin herres måltider, hvilka under den äldre medeltiden kommo så högt i anseende, att deras ämbeten från att vara personliga i konungens tjänst öfvergingo till att blifva riksämbeten, eftersträfvade af landets främste män. De hade varit ursprunget till hofmästarens och öfverste munskänkens ämbeten. — Om Gustaf Vasas hofmästare Ture Jönsson, är ofvan taladt; till denna kategori hörde också den nyss omtalade köksmästaren.

Vid den senare medeltidens stormanshof, där vi närmast hafva att söka förebilderna till Gustaf Vasas hof, hade äfven dessa sysslor, där kallade skänkens och bissarens, varit de mest ansedda. Några uppgifter om huruvida konung Gustaf hade några tjänare med dessa titlar har jag icke påträffat; sannolikt synes dock vara att några af de unga män af adel som följde hans gård åtminstone vid högtidliga tillfällen fått bekläda några dylika poster. Bevarade handlingar upp-

lysa dock intet härom. Tillmäter man den enstaka underrättelsen om den adliga köksmästaren den betydelse som jag är benägen att göra, så synes det ej omöjligt att antaga att äfven skänk och bissare funnits vid Gustaf Vasas hof. Såsom sannolikhetsbevis för att så varit förhållandet torde kunna betraktas Peder Swarts berättelser om de bissare och skänker som några af Gustaf Vasas samtida under denna tid, Måns Bryntesson (Lilliehöök) och ärkebiskopen Johannes Magnus hade i sin tjänst.[1] Bissarebröd omtalas också stundom i de bevarade registren på hofförtäring.[2] Ibland konungens svenner omtalas visserligen år 1527 en Jöns Bitzer, men han är också den ende hoftjänare som nämnes med denna titel; då han dessutom blott förekommer i räkenskaperna detta år och kort därefter är fogde på Salberget, torde man hafva skäl till antagandet att han ej såsom bissare varit i Gustaf Vasas tjänst, utan hör han snarast till den kategori, som fått behålla ett en gång erhållet vedernamn, äfven sedan han upphört att utöfva sysslan.

Nära de förut omtalade lägre hoftjänarna torde *fatburshustrun* hafva stått. — Liksom en redesven så fanns äfven på åtminstone hvarje större gård en fatburshustru, som hade fatburen under sin domvärjo. Af 1532 års hofräkenskap[3] synes emellertid otvetydigt framgå att en fatburshustru äfven varit det resande hofvet följaktlig. I 1527 års räkenskap äro upptagna två fatburshustrur, Karin och Kerstin, af hvilka den ena antagligen var anställd vid Stockholms slott. 1532 och åtskilliga år på 1530-talet hade fatburshustrun Anna i lön 10 mark i halfåret, lika mycket som källar- och redesvennerna.

Fatburen var ett mycket vidsträckt begrepp. I vidsträcktaste bemärkelse förstods därmed hela konungens hushåll: man talade om län som lågo till fatburen o. s. v. Vidare fanns som jag ofvan påpekade på hvarje slott en fatbur, öfver hvilken slottets fatburshustru med sina pigor herrskade. Fatburen var där ett slags handkammare, i hvars inventarier funnos[4] persedlar af alla möjliga slag, i allmänhet hörande till slottets och dess våningars utredning, såsom täcken och drätter, bänkedynor, tapeter, husgeråd o. dyl. men äfven andra saker, såsom ull och lin, honung, äpplen och lök. Gränsen mellan fatburshustruns och andra tjänstemäns förvaltningsområden synes svår att uppdraga. Enligt Per Brahes "Oeconomia" voro hennes åligganden ytterst omfattande i det att hon hade om hand hela hushållets inre ekonomi.[5]

Den fatbur, som åtföljde hofvet, tyckes hafva innehållit just sådana persedlar som de nyssnämnda, ehuru säkerligen i mindre förråd, som kunde behöfvas på resorna. Fatburshustrun uppbar och redovisade för de fatburspersedlar som under färderna inköptes eller medtogos från slott och gårdar. En ofta förekommande anmärkning[1] vid en utgift t. ex. för torkade äpplen eller dylikt är "som h. Anna fatburshustru anammade".

Tillsynen öfver de rum som konungen personligen bebodde och hans allra närmaste personliga uppassning inomhus ålåg *kammarsvennen*. Liksom ofta plägat vara fallet synes äfven Gustaf Vasas kammarsven hafva blifvit honom en trogen tjänare; redan i början af 1530-talet innehades platsen af Karl kammarsven, som då erhöll 10 mark i halfåret; på 1540-talet är hans lön fördubblad och ännu under konungens sista år finnes samma "Carl camersuen" i registren. Han innehade vid denna tid en liten förläning.[2] — Kammarsvennens åligganden synas emellertid ej hafva inskränkt sig till endast tillsynen öfver konungens bostad; han hade äfven hand om sin herres garderob och anammade ofta af kamrerarna penningar till "till K. M. behoff", till utgifter för konungen personligen.

Till de mera intima lägre hoftjänarna hörde också *bardskärarna* (barberarna); 1533 voro tre st. sådana hofvet följaktlige. Bardskärarna utöfvade äfven fältskärs- och läkareyrket, men dessutom fanns redan under denna tid verkliga *läkare* i Gustaf Vasas tjänst. Lasse skrifvare, som 1534 reste till Holland, hade i uppdrag att söka få med sig hem för att i konungens tjänst anställas en doktor Henrik från Amsterdam[3] och 1538 talar konungen om sin "medicus meister Hinrich van Diest" från Amsterdam,[4] antagligen samma person.

Hvar och en af dessa ofvannämnda lägre hoftjänare hade under sig ett större eller mindre antal drängar, särskildt skaffaren och kammarsvennen, och dessutom åtföljdes hofvet af ett stort antal "*embetzmen*" eller handtverkare af alla möjliga yrken.

Enligt Per Brahes utsago[5] var Gustaf Vasa intresserad af "konstigt håndeverk" och road af glada gästabud med musik och sång. För konsten intresserade han sig något lifligare och synbarare först efter 1540, sedan oron och krigsbullret något lagt sig. Redan dessförinnan funnos dock *konstnärer* i hans tjänst, både byggmästare ("Gripsholm grundlagdt" 1537) och målare[6] förutom allehanda slags konst-

slöjdidkare, guldsmeder, pärlstickare o. a. — Ibland alla instrument "höll konungen lutan för det ljufligaste" och själf öfvade han sig dagligen därpå i ensamheten.[1] 1532 hade han i sin tjänst tvänne *italienska "lutenister"*, Store Jeronimo och Lille Jeronimo, hvardera hade 50 mark om året.[2]

Det krigsfolk som åtföljde det kungliga hofvet, var den enda personal som var strängare organiserad. Befälhafvare för detta krigsfolk i dess helhet synes hafva varit fodermarsken. Då denne emellertid på grund af sina öfriga ämbetsåligganden mycket ofta var tvungen att vistas på annat håll, stod denna befälspost ofta tom. Möjligen har den då skötts af någon af de i hofvet varande adelsmännen.

Antalet af detta *krigsfolk* var mycket olika under olika tider, liksom äfven vapenslagen voro många.

Förnämligast voro *drabanterna,* hvilka ständigt omgåfvo konungens person och utgjorde hans lifvakt. De voro en fåtalig kärntrupp, beväpnade med hillebarder och stående under befäl af en höfvidsman. Deras antal uppgick 1527 till 30 st., tio år senare voro de 40. Aflöningen utgick med 24 mark om året och utbetalades i olikhet mot till den öfriga personalen, fyra gånger om året, vid påsk, pingst, michaelis och jul och dessutom fingo de ofta s. k. hjälper, 1—3 mark vid högtidliga tillfällen, såsom t. ex. när konungen drog till Johan Turessons bröllop, 1527, vid kröningen o. s. v.[3] Till drabanterna tyckes ett särskildt spel, bestående af trumpetare hafva hört; dylika äro nämligen i aflöningsregistren alltid uppförda tillsammans med drabanterna och aflönades liksom dessa i fyra terminer. Till Johan Turessons bröllop hade konungen med sig fyra trumpetare, en "pipare" och två trumslagare. Af drabanterna voro ungefär hälften utländingar att döma af namnen. De användes, utom till ofvannämda lifvakt[4] omkring konungens person, äfven till andra uppdrag af olika beskaffenhet, isynnerhet som brefdragare t. o. m. till utländska furstar. Ofta finnas i räkenskaperna antecknade tärepenningar till "drabanten som drog åt Danmark" eller dyl. — Drabanten Jost Bargh förde 1536 bref ifrån Gustaf Vasa till danska konungen och till hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg[5] och på hösten samma år afsändes han ånyo till Sachsen med kläder och klenodier, som tillhört den aflidna drottningen. — Drabanter höllos under denna tid äfven af grefven af Hoya; en dylik vid namn Ambrosius omtalas 1530.[6] — Antonius Blåman eller Morian, som år 1527[7] beväpnades med en hillebard,

var en neger, som möjligen tjänstgjorde ungefär på samma sätt som drabanterna. Han var ännu 1540 i Gutsaf Vasas tjänst.

En trupp som tidtals följde hofvet voro äfven *hingstridarna,* hvilka stodo under befäl af en stallmästare. År 1527 hade Frederick stallmästare 20 mark i lön och under hans befäl stodo blott 8 st. hingstridare. Möjligen hade stallmästaren under fodermarsken ett slags befäl öfver alla de hästar och den stallpersonal, som medföljde och fortskaffade hofvet. Att döma af den jämförelsevis låga lönen och af att han kallas "Frederick stallmästare" (icke "Frederick w. n. h. stalmester" eller något dyl.) torde han dock åtminstone vid denna tid hafva varit en tämligen underordnad tjänare. Frederick stallmästare kvarstod ännu 1532 med 30 mark i lön.[1] Hingstridarna uppgå detta år till 20 st., följande år till 25;[2] lönen vexlade mellan 10—20 mark, förutom klädning. Liksom bland drabanterna voro äfven här många utländingar, i synnerhet under de senare åren. Möjligen är Frederick stallmästare identisk med den ofvan omtalade Frederick Kyssell.

En tredje, likaledes fåtalig trupp voro *bösseskyttarna* under befäl af en rustmästare. Jag vågar ej med bestämdhet påstå att en dylik trupp ständigt åtföljt hofvet, då bösseskyttar äfven funnos på flera af slotten, likaså rustmästare. 1527 tyckas de emellertid hafva åtföljt konungen; de voro detta år 10 st.[3] med 15 mark i halfåret och stodo under befäl af "mester Jörian", som hade dubbelt så hög lön. Äfven här äro de flesta namnen af tysk klang. Fem år senare hade Gustaf Vasa i sin tjänst 22 bösseskyttar och deras rustmästare Pether hade då blott 18 mark i lön,[4] Under de närmaste åren ökades antalet ej.

Troligen var det bl. a. dessa paradtrupper och deras klädsel med "uthackadt och brokot cläde", som väckte dalallmogens förargelse. Konungen svarade emellertid att han icke ville blifva mästrad huru han skulle kläda sina drabanter och hoffolk. "Han motte och retta sigh effter andra potentater — att wi Swenske äre icke mere swyn eller geter än the."[5]

Utom af dessa mera för ståtens skull anställda krigare, åtföljdes konungen tidtals af ett betydligt antal *krigsfolk* af både svensk och utländsk nationalitet, så t. ex. vid straffresorna uppåt Dalarna, vid burspråket vid Gamla Upsala o. s. v. Detta krigsfolk, tyska landsknektar och svenska knektar, "fotgångare" och båtsmän, kunna visserligen ej strängt taget räknas till hofvet, men de stodo dock till sin herre i alldeles

samma personliga tjänsteförhållande som alla hans öfriga tjänare och liksom dessa kunde de användas till tjänstgöring i konungens gård, till skydd för hans person, eller också vara förlagda i borgläger på kronans slott och gårdar. I båda fallen voro de emellertid i konungens personliga tjänst. De stodo under särskilda af sin krigsherre utfärdade krigs- och sjöartiklar af samma natur som den för det egentliga hofvet gällande gårdsrätten; t. o. m. samma term "gården" användes.[1]

Anmärkningsvärdt är det stora antal utländingar, som redan under denna tid, särskildt inom det militära området funnos i den patriotiske konungens tjänst. Han insåg omöjligheten att i Sverige kunna erhålla härtill utbildadt folk och handlade i öfverensstämmelse med sitt uttalande vid Västerås riksdag: "Kreffuer och thet seeth som nw vpkommit aer j anner land ath man mykit mer bekosta skal på rostning, hester och harnisk en fordhom dags war seder, huilkit wij och så moste epterfölia her j rikit så framt wij skole bliffua vijd oss naer fraemmade folk biudha sig her in."[2] I öfverensstämmelse härmed inskärpte konungen upprepade gånger hos frälsemännen deras skyldighet att hålla vapen och hästar i ordning och kontrollerade detta genom ofta återkommande vapensyner och mönstringar, som verkställdes antingen af honom själf eller af därtill särskildt beordrade personer.

II

1538—1543

Allt ifrån 1533[1] hade de sändebud, som Gustaf Vasa tid efter annan utsände till sin svärfader och andra tyska furstar, i uppdrag att söka förmå någon tysk, i kanslisaker erfaren person att taga tjänst i Sverige som konungens kansler, men alltjämt utan resultat. Bristen på någon att bruka i "den tyske handell" synes hafva vållat konungen stort besvär och med korta mellanrum utgingo dylika beskickningar än till den ene än till den andre tyska fursten.[2] 1535, då konungen sändt flera af sina sekreterare med sekretet ned till rådet vid hären, klagar han att han själf måste bryta sitt hufvud på "the Tydske breff" och befaller mäster Kristoffer att komma upp till Stockholm för att sätta upp brefven på latin.[3] — Den sachsiske kanslern Johan Geckusz, som kom till Sverige på hösten 1536, såsom ombud för den aflidna drottning Katarinas släktingar, sökte konungen få att stanna åtminstone öfver vintern;[4] han lämnade emellertid landet i Februari året därpå,[5] och hade säkerligen under denna tid hjälpt konungen med den tyska brefväxlingen. På hösten 1538 erhöll han och en annan tysk, sedermera hofmästaren Gilius von Taubenheim bref på ett bergverk nära Nyköping.[6]

Ändtligen på sommaren 1538 lyckades bemödandena. Vid denna

tid synes den bekante d:r *Konrad von Pyhy* hafva inkommit i riket och erhållit tjänst hos konungen,[1] hvars stora förtroende han hastigt vann; hans utnämning till kansler skedde antagligen i Augusti. Det första i registraturet intagna bref, där han kallas kansler är af den 14 Dec.; från samma år torde ett odateradt utkast till fullmakt för honom härstamma.[2]

Samma år inkom äfven *Georg Norman,* ursprungligen på föranstaltande af mäster Nils Månsson, som hade i uppdrag af konungen att skaffa en lärare åt den unge prins Erik.[3] Norman blef hofråd den 1 Jan. 1539[4] och med rekommendation af både Luther och Melanchton utnämdes han den 1 Maj till informator för de kungliga barnen.

Under ledning af dessa män och framför allt af Konrad v. Pyhy omorganiserades eller rättare organiserades nu under den närmaste tiden hela skaran af i konungens personliga tjänst stående högre och lägre tjänare. Hade dessa förut endast utgjort verktyg för konungens eget personliga handlande i olika riktningar, verktyg, som i stort sedt utan eget ansvar fullgjorde sin herres befallningar, så skulle de nu ombildas och fördelas på vissa kategorier och grupper, hvilkas medlemmar skulle arbeta under eget ämbetsmannaansvar. Principen i hela denna, efter utländska, företrädesvis tyska förebilder utarbetade organisation innebar åstadkommandet af ett system af noggrannt från hvarandra skilda, vid hvarandras sida arbetande ämbetsverk eller kollegier, hvart och ett med sin särskilda uppgift.[5]

Regementsrådet skulle på sådant sätt utgöra ett slags regeringskonselj, vara organet för riksstyrelsen i dess helhet. Under detta sorterade de väsentligen på fyra grupper fördelade hufvudorganen för förvaltningens olika grenar: kansliet, det tyska och det svenska; finansförvaltningen med räknekammaren för revision, för räntekammaren för kontant uppbörd och utgift; krigsstyrelsen och kyrkostyrelsen. — Under det att under den föregående tiden hoftjänst och statstjänst hade varit ett och detsamma, sökte man nu att i enlighet med ofvan berörda princip skilja dessa båda saker åt. Skötandet af de sysslor, som konungens personliga uppvaktning och uppassning kräfde, uppdrogs åt särskilda ämbetsmän, hvilka principiellt icke borde hafva något att göra med hvad till riksstyrelsen hörde. Det kungliga hofvet och dess tjänstemän skulle utgöra en särskild institution, skild från de tjänare, som konungen i egenskap af statens öfverhufvud hade att tillgå.

På grund häraf anser jag det, hvad denna period angår, ligga utom min uppgift att i detalj redogöra för dessa institutioner och deras uppgifter och kommer därför blott i korthet, för sammanhangets skull, att omnämna dem, därvid anslutande mig till Edéns framställning.[1]

Regementsrådet skulle företräda konungen i afgörandet af alla slags riksvårdande ärenden, utgöra en regering, som i konungens stad och ställe och i hans namn skulle besluta i frågor af allmännare art, utöfva hans domsrätt o. s. v. Den ledande kraften var här kanslern, Konrad v. Pyhy. Meningen hade varit att i regementsrådet upptaga det gamla svenska riksrådet i sin helhet och på sådant sätt binda landets inflytelserikaste män vid en ständig tjänstgöring i centralregeringen. Detta visade sig dock omöjligt och de ende som jämte kanslern, något så när regelbundet tjänstgjorde voro Sten Eriksson (Leijonhufvud) samt Georg Norman. Dessa tre herrar synas tämligen självständigt hafva företrädt konungen och endast i vissa fall, särskildt vid rättskipning hafva tillkallat andra personer; då vanligen sådana som närmast funnos att tillgå, verkliga hoftjänstemän m. fl. Denna regering fungerade emellertid ej på tillfredsställande sätt och hela saken öfverensstämde hvarken med gammal svensk sed eller med konungens lynne. Dackefejden och det allmänna missnöjet med de nya styrelsegrundsatserna förmådde slutligen konungen att fullständigt återgå till det gamla personliga regementet.

Kanslern var regementsrådets självskrifne ledare och det speciella ämbetsverk, *kansliet,* som han förestod var också fast knutet till regeringen, äfven om konungen ständigt hade hos sig en eller flera af dess medlemmar. I ett af utkasten till fullmakt för Konrad v. Pyhy bestämdes att han skulle själf anställa två kansliskrifvare; huru härmed i verkligheten förhållit sig är ej bekant, men år 1542 (det första år under den nya regimen, från hvilket aflöningslängder finnas i behåll, i hvilka kansliets tjänstemän äro upptagna) äro flera tyskar anställda.[2] Kansliet bestod af en tysk och en svensk afdelning utan begränsade verksamhetsområden sinsemellan. Flera af de nu anställda tyska kanslisterna, såsom Valentin v. Lüttich, Jochim Burwitz m. fl. återfinnas senare i konungens tjänst. Af de redan under den föregående tiden i kansliet tjänstgörande svenskarna märkes nu framför allt Klemett Hansson, vanligen kallad sekreterare och för öfrigt liksom förut betrodd med uppdrag af flera olika slag.

Finansväsendet, som förut hade skötts af ett vexlande antal lägre tjänstemän, kamrerarna, hvilka haft att sköta såväl revisionen af de lokala ämbetsmännens räkenskaper, som bokföringen af kontant uppbörd och utgift, ställdes nu under en kollegial myndighet, *kammarrådet*.

Till en början voro kammarråden tre, Per Brahe, Henrik Claesson (Horn) och Ture Pedersson (Bielke), biträdda af kamreraren, Hans v. Geldnitz.[1] Deras verksamhet bestämdes närmare genom kammarordningen af år 1541, enligt hvilken närmast under de adliga kammarråden ställdes en kammarmästare eller öfverste räknemästare, hvilken tydligen inom finansledningen representerade den tekniska skicklighetен och sakkunskapen.[2] Af de högadliga kammarråden afgingo så småningom alla de ofvannämnda. I stället tjänstgjorde som kammarråd Björn Pedersson (Bååt), hvilken 1540 hade nämnts bland de öfriges "adjuncten und beisitzern"[3] och därjämte och på samma sätt öfverste räknemästaren, den danskfödde mäster Lars Organista (Lasse Orgalekare).

Under kammarrådets ledning var finansförvaltningen delad på två ämbetsverk, *räknekammaren* för revisionen och *räntekammaren* för kontant uppbörd och utgift. Inom båda dessa sköttes göromålen af underordnade tjänstemän, kamrerare och skrifvare. Frukterna af den nya organisationen visade sig bland annat genom de mera genomtänkta system efter hvilka uppbörds- och utgiftsböckerna blifvit förda. I 1540 års utgiftsregister[4] äro utgifterna sålunda fördelade på olika titlar, hvar och en upptagande en särskild grupp af utgifter. Detta register är fördt af den tyske kamreraren Melchior Schwab, hvilken 1542 efterträddes af Måns Ericsson.[5]

Utom dessa två institutioner, kansliet och kammaren, hvilka ju funnits redan under den föregående tiden, organiserade tyskarna tvänne andra kollegier, det ena för krigsstyrelsen, det andra för kyrkostyrelsen.

Krigsstyrelsen stod under tvänne krigsråd, v. Pyhy och Sten Eriksson; den senare förde äfven titeln "öfverste Musterherre".[6] De hade att sköta allt hvad till militärväsendet hörde, verkställa mönstringar och vapensyner, antaga och afskeda krigsfolk, befäl såväl som manskap, tillse att god ordning upprätthölls bland de på fodring eller i borgläger förlagda knektarna o. s. v.

Kyrkostyrelsens chef var mäster Georg Norman, som den 8 Dec. 1539[7] erhöll fullmakt att vara "ordinator och superattendent" öfver den svenska kyrkan. I denna egenskap ålåg honom att visitera biskopar

och präster, beifra fel och i allmänhet vaka öfver god ordning i kyrkligt afseende.

Det kungliga hofvet i egentlig mening, d. v. s. den personal af högre och lägre rang, som var anställd för konungens uppvaktning och personliga uppassning, framstår under denna tid såsom en institution för sig vid sidan af de centrala ämbetsverken. Det ligger i sakens natur att de omdaningar, som inom detta område kommo till stånd, icke blefvo så synnerligen genomgripande. Den stora massan af hoftjänare kvarstodo, såväl de adliga hofsindarna och småsvennerna, som den lägre personalen. Det nya bestod i tillämpningen äfven på detta område af de ofvan berörda organisationsprinciperna och det noggranna reglementerandet af alla tjänstemännens åligganden. Mycket antagligt är att en hofordning redan nu fastställts med noggrannt bestämda sysslor för hvar och en af de hvarandra öfver- och underordnade hoftjänarna, men någon sådan finnes ej nu i behåll. Den äldsta bevarade hofordningen från Gustaf Vasas tid är daterad den 5 mars 1544; den föreligger i en delvis omarbetad redaktion, daterad den 16 oktober samma år[1] och finnes f. ö. i flera afskrifter från senare delen af 1500-talet. Det låter ju tänka sig att denna hofordning af år 1544 icke är annat än en i vissa afseenden omarbetad upplaga af en nu förkommen äldre hofordning. En anledning till ett dylikt antagande synes den hofordning kunna gifva som år 1539 af Norman utarbetades för "de unge herrarnas" hof; detta hof utgjorde en afdelning af det stora kungliga hofvet och synes icke ständigt hafva åtföljt detta.

Med v. Pyhy och Norman och på grund af den stora framgång dessa till en början hade här i landet följde en hel invandring af utländingar till Sverige. Dylika, framför allt tyskar, hade väl redan förut funnits i Gustaf Vasas tjänst men egentligen såsom krigsöfverstar för de värfvade legotrupperna och sjöfolket. Svårigheterna att erhålla andra, särskildt kanslitjänstemän hade ju varit hardt när oöfverstigliga. Nu däremot besattes nästan alla de genom organisationen nyinrättade platserna inom alla områden med tyskar; så äfven inom hofvet.

Liksom de utländska adelsmän, som under den föregående tiden kommit i Gustaf Vasas tjänst, fingo äfven de nu inkommande tyskarna plats på beställning, genom skriftliga kontrakt, utställda af konungen mot deras egna reversal, i hvilka deras åligganden och löneförmåner

bestämdes. Flera dylika beställnings- och reversalbref finnas i koncept eller original bevarade,[1] vanligen ställda på ett års tjänst. Synnerligen upplysande är äfven Melchior Schwabs ofvannämnda utgiftsregister från år 1540, som just visar skillnaden mellan utländingarnas och svenskarnas ställning. Utgiftsregistrets tredje titel har till öfverskrift: "Ausgabe auff etliche hoffrädte die nach Inhalt irer bestellung bezalth werden", och upptager de fyra förnämsta tyskarna i konungens tjänst: v. Pyhy, Norman, Silstrang och Taubenheim. Den fjärde titeln upptager: "Ausgabe auff die auszlendischen vom adel so nach anzal haldender pferd Inhalt iren bestellungen bezalth werden", med ett 30-tal personer i samma tjänsteställning som den ofvannämde Frederick Kyssell. Femte titeln upptager svenska "hoffsijnnere Schützen und einspenigen der ein yeder des Jars auff ein gerüst pferd 30 mc. ortigher besoldung hat auff zwen termijn walbörgis und weynachten". De svenska hofmännen fingo således kontant lön efter det antal hästar de medförde till konungens gård och aflönades själfva med förläningar; utländingarna hade däremot en större kontant lön i ett för allt, enligt kontrakt, i hvilket antalet hästar bestämdes.

I spetsen för konungens hof såsom dess chef stod en *hofmarskalk,* hvars åligganden och befogenheter emellertid icke bestämdt kunna uppgifvas; hans instruktion torde också hafva varit af en mera allmän art. Edén[2] anför ett i Riksarkivet bland Gustaf Vasas odaterade bref befintligt fragmentariskt koncept, däri hofmarskalken ålägges "unsern königlichen Hof mit einem ordentlichen Regiment vorzustehen". Han var säkerligen ordförande i den rätt som inom hofvet hade att afdöma tvister och bestraffa förseelser af dess tjänare. I enlighet med den titel, "Hofrath", som bl. a. tillägges honom i 1540 års utgiftsregister, tjänstgjorde han som konungens privata rådgifvare (han följde ju ständigt sin herre åt) och, när det visade sig omöjligt att sammanhålla regementsrådets medlemmar, t. o. m. såsom bisittare i detta.[3] — Hans verksamhet var ej af den art att den afsatte sig i skriftliga dokument och då han blott undantagsvis vistades på annat ställe än konungen, finnas ej häller några bref från denne, som kunna gifva någon upplysning.

Såsom Gustaf Vasas hofmarskalk tjänstgjorde under år 1540 en tysk adelsman *Albrekt Silstrang,* som torde hafva inkommit till Sverige redan år 1536.[4] På hösten 1537 erhöll han samtidigt med tvänne an-

dra tyskar beställningsbref[1] i konungens tjänst med vanlig allmän tjänsteplikt. Beställningen var som vanligt ställd på ett års tjänst och torde hafva förnyats under de följande åren. Med titeln hofmarskalk nämnes Albrekt Silstrang först under hösten 1540.[2] Han uppbar den 3 Sept. 1540 240 mark och den 15 Nov. 260 mark på sin nya årstjänst, som började vid "Martini"[3]. Ehuru han i bevarade handlingar ej nämnes efter 1541, kan han af skäl, som ofvan anfördes, mycket väl längre hafva kvarstannat i konungens tjänst. Någon ny innehafvare af hofmarskalkstjänsten nämnes ej förrän på våren 1544. — År 1556 återkom Albrekt Silstrang till det svenska hofvet i egenskap af sändebud från markgrefve Johan af Brandenburg.[4]

Närmast i rang efter hofmarskalken stod *hofmästaren*, chefen för de unga prinsarnas hof. Äfven denna syssla innehades af en tysk, *Gilg (Gilius) von Taubenheim,* som fick beställningsbref samtidigt med Silstrang den 8 Nov. 1537;[5] på hösten 1538 kallades han "hoffdiener".[6] När Taubenheim erhållit titeln hofmästare kan ej bestämdt sägas. Möjligen skedde det redan på våren 1539, såvida den hofordning då blef fastställd som Norman utarbetade för de unga herrarnas hof, till hvilken jag nedan skall återkomma. I ett odateradt brefkoncept,[7] ställdt till konungen, anhåller Taubenheim om bättre villkor med anledning af att han antagits till hertig Eriks "hofmeister". På våren 1540 var han säkert innehafvare af ämbetet.[8]

I öfrigt hade det kungliga hofvet samma karakter som före tyskarnas hitkomst och innehöll samma grupper af tjänare. Främst stod nu liksom förut den samling ädlingar som, åtföljda af sina beridna och krigsrustade tjänare, uppehöllo sig i konungens gård och där njöto kost och täring. *Det svenska adliga följet,* de forna "hoffsindare och småsvenner", blefvo liksom personalen i öfrigt under denna period betydligt talrikare än förut; de voro delade i tre grupper, som dock icke torde hafva varit synnerligen skarpt skillda åt. I ett kortfattadt "register" från år 1538[9] upptagas under rubriken "hofsindare och deras hästar" 22 personer med tillsammans 92 hästar, bland hvilka Per Brahe med 7 hästar, Erik Trolle med 6, Hans Kyle, Gustaf Fincke, Olof Skogård m. fl. med 4 hästar; den andra gruppen kallas "skyttar" och upptager icke mindre än 54 personer med tillsammans 72 hästar. Sammanlagda antalet svenska frälsemän i hofvet utgjorde sålunda detta år 76 personer.

Under de följande åren kan man urskilja tre olika grupper inom det svenska adliga följet. *Den första gruppen* upptog de egentliga hoffsindarna, de förnämste af den svenska adeln, hvilka hade med sig flera egna beväpnade tjänare. De kallas i det på tyska affattade 1540 års utgiftsregister "hoffsijnnere" och utgjorde detta år 19 personer: Nils Ryning red med 6 hästar, Gustaf Fincke med 5, Knut Ribbing, Krabbe Persson, Olof Skogård m. fl. med 4. — 1542 voro de 19 personer.[1] — De erhöllo 30 mark pr år för hvarje häst. *Den andra gruppen,* på tyska "einspenigen" eller "einrösser", voro tydligen adelsmän af mindre förmögenhet, som icke medförde några egna beridna tjänare, utan blott personligen rustade voro sin herre till tjänst; möjligen skilde sig deras utrustning i något afseende från de förstnämndes. De kallades äfven "schützen", på svenska "skyttar", och åtnjöto samma aflöning, 30 mark om året för hvarje häst. Deras antal uppgick 1540 till 20 personer; två år senare till 46 personer. *Den tredje gruppen* af dylika tjänare af frälse börd voro småsvennerna, på tyska helt enkelt kallade "schmaschwenn", ynglingar och gossar af adel, både svenska och utländska, som vistades i hofvet för att lära "tukt och sinne". I 1540 års register omtalas att de "haben ungleiche besoldung auff 2 termijn"; de voro detta år 29 st. och hade mellan 10 -20 mark i halfåret; 1542 nämnas 4 såsom särskildt anställda hos "de unga herrarna", Erik och Johan.

Dessa grupper af Gustaf Vasas uppvaktning uppgingo således nu till icke mindre än mellan 70 - 90 personer. Från år 1543 föreligger utom aflöningslängden i räntekammarboken för året, där det sammanlagda antalet inländska "junkare, skyttar och småsvenner" uppgår till 90 personer, äfven ett mönstringsregister.[2] Af det svenska följet äro här endast upptagna de två förnämligaste beridna grupperna med tillsammans 61 personer och 167 hästar, lönen utgick med 40 mark pr häst. Till detta antal böra läggas de enligt aflöningslängden till 29 personer uppgående småsvennerna, hvarigenom sammanlagda antalet hofmän uppgår till 90.

Antalet af de *"auslendischen vom adel",* som vistades vid konungens hof, för att där vinna utmärkelse och befordran, hade äfven ökats betydligt, proportionsvis mera än de svenska. 1540 års register upptager ett 30-tal dylika utländska beställningsmän, af hvilka somliga redo med ända till 7 hästar. Lönen var olika; den bestämdes vid beställnings-

brefvens uppsättande och synes vanligen hafva varit omkring 50 mark pr häst. — I beställningsbrefvet för Peter Kamick[1], utfärdadt 1539, bestämmes hans lön för 6 hästar till 300 mark, förutom kläde samt kost och täring; brefvet är på ett års tjänst och utställdt af konungen. Äfven regementsrådet utfärdade stundom dylika beställningsbref t. ex. för Hans Sastrow, 1539,[2] undertecknadt af kanslern och Sten Eriksson, måhända i egenskap af krigsråd. Hans Sastrows lön bestämmes till 400 mark, men intet nämnes om hästar eller knektar. — Bland de nu anställda utländingarna voro vidare Claus von Hatstedt, som antogs juldagen 1539, Kristoffer Vieregge, som kom i tjänst år 1540 den 29 sept. med 6 hästar mot en lön af 300 mark,[3] Johann Rewentlow med 4 hästar, Peter Sastrow, Jörgen v. Rijn, den ofvannämnde Peter Kamick o. a. Det ofvan omtalade mönstringsregistret af år 1543 upptager inalles 30 tyska och danska junkare, däraf 15 med en årslön liksom svenskarna af 40 mark pr häst och 15 som hade en månatlig aflöning af 15 mark. Efter hvilka grunder dessa olika aflöningar varit beräknade framgår icke af handlingarna.

Dessa uppvaktande herrar, de svenske såväl som utländingarna, användes fortfarande af sin herre på olika sätt; enligt den vanliga ordalydelsen i de senares beställningsbref voro de skyldiga att göra konungen den tjänst han bjöd dem. Utom den uppvaktning i hofvet omkring konungens person och skötandet af den inre tjänsten i gården, hvarmed de flesta väl voro sysselsatta, förekom sålunda bl. a. uppdrag att mottaga främmande sändebud, som under denna tid alltmera började infinna sig i Sverige. Dessa sändebud skulle inkvarteras, vanligen hos någon välmående borgare i Stockholm eller den stad där konungen befann sig, förses med sitt behof af "fetalie" och vin o. s. v. Många, både bland svenskarna och tyskarna tjänstgjorde som befälhafvare för konungens trupper, som stallmästare och dyl. Gustaf Fincke och Peter von Hannover skickades t. ex. i nov. 1540 till Finland för att mönstra och afbetala knektarna därstädes.[4]

Liksom Gustaf Vasa utan vidare ålade sina undersåtar i olika delar af riket både af adel och oadel att utföra de uppdrag hvartill han ansåg dem lämpliga, så lät han också vid högtidliga tillfällen vissa af de frälsemän, som vistades i hofvet, tjänstgöra som innehafvare af hofämbeten, hvilka annars icke voro permanenta. Sannolikt gåfvos dessa uppdrag rent tillfälligt enligt för hvarje gång utfärdade bestämmelser. —

Angående de funktionärer af olika rang som vid sådana tillfällen funnos vid hofvet och hur det i öfrigt där kunde tillgå lämnar en i Riksarkivet förvarad odaterad handling[1] intressanta upplysningar. Handlingen utgöres af ett på tyska affattadt förslag till ceremoniel vid en större högtidlighet, efter all sannolikhet drottning Margaretas kyrktagning och prinsessan Cecilias dop, som ägde rum i Stockholm vid julen 1540 och hvartill inbjudningar hade utgått redan i november s. å.[2]

Högtidligheterna skulle inledas med en procession från slottet till kyrkan. I spetsen gingo ett antal adelsmän och hofjunkare och efter dem några småsvenner samt några icke namngifna hoffunktionärer, "truchsess", stallmästare och skänk, åtföljda af musikanter. — Därefter kom hofmarskalken med sin staf[3] och efter honom tre förnäma herrar, som buro konungens regalier, Sten Eriksson (Leijonhufvud) med spiran, Lars Siggesson (Sparre), marsken, med svärdet och Svante Sture med riksäpplet. Lars Siggesson uppträdde här verkligen som riksmarsk, men de båda andra herrarna förde veterligen icke titlar motsvarande de funktioner som riksämbetsmän som de här tillfälligt utöfvade. Den gamle Holger Karlsson (Gera), som burit spiran vid konungens kröning 1528, var med vid den nu ifrågavarande högtiden, men hade i nyssnämnda funktion efterträdts af Sten Eriksson.

Efter regalierna gick konungen själf, åtföljd af "die Obersten Regementz Rethe", under hvilken rubrik äro uppräknade icke mindre än 16 herrar, nämligen "Der Oberste Canceller" (Konrad v. Pyhy), Holger (Karlsson Gera), Erik (Fleming), Johan Turesson (tre rosor), Karl (Eriksson Gyllenstierna), Birge Nilsson (Grip), Knut (Andersson till Ökna), Kristoffer (Andersson till Hedåker), Georg Norman, Jon Olofsson (Gyllenhorn), Georg Eriksson, Nils Brun, Arvid Trolle, Gabriel (Kristersson Oxenstierna), Ture Pedersson (Bjelke) och Henrik Larsson. — Dessa herrar åtföljdes af en grupp adelsmän.

Härefter kommo "de unga herrarna", konungens båda äldsta söner, Erik och Johan, resp. 7 och 3 år gamla, åtföljda af sex herrar, samt "der under-Marschalk", en funktionär som f. ö. icke finnes omnämnd i handlingarna.[4] På båda sidor gingo drabanter. — Nästa grupp utgjordes af drottning Margareta, förd af sin svåger Gustaf Olsson (Stenbock) och sin broder Abraham Eriksson (Leijonhufvud) samt företrädd i stället för hofmästaren af herr Knut och några af "die volgekleidesten Hoffjunckern". Sist gick drottningens moder fru Ebba, förd af tvänne herrar.

Efter ceremonien i kyrkan skulle man återvända till slottet, där en festmåltid ägde rum, för hvilken likaså ett särskildt ceremoniel finnes i den här citerade handlingen. — Vid konungens bord satt Gustaf själf med sina söner på högra sidan och till vänster fru Ebba, drottningens moder, och fru Kristina (Gyllenstierna). Drottningen själf synes icke hafva deltagit i måltiden.

Vattenbäcken för handtvagningen och handduk framburos af Sten Eriksson (Leijonhufvud), hans broder Abraham, Svante Sture och ännu en icke namngifven herre. Under måltiden uppvaktades konungen af Birge Nilsson (Grip) och Arvid Trolle och vid bordet tjänstgjorde Sten Eriksson med biträde af Gabriel Kristersson (Oxenstierna). För dryckerna svarade Jon Olofsson (Gyllenhorn) och Lars Turesson (tre rosor) och som konungens skänk tjänstgjorde Abraham Eriksson (Leijonhufvud) med biträde af Hans Sastrow. Till sist nämnes som drottningens skänk herr Svante Sture.

De tjänstemän, "truchsess" och skänk, som deltogo i kyrkoprocessionen och annars, i hvardagslag torde hafva skött uppvaktningen vid kungens bord,[1] voro tydligen vid denna högtidliga måltid ersatta af de ofvan uppräknade förnäma herrarna, hvilkas uppdrag härvidlag var af rent tillfällig art. — Man torde kunna antaga att det tillgått på likartadt sätt vid andra högtidliga tillfällen, både under den föregående och den följande tiden och att det sålunda för hvarje särskild gång bestämts hvilka som skulle fungera såväl i egenskap af regalieförare som vid måltiderna. Den ende som hade ett fast uppdrag och förde en däremot svarande titel var som ofvan nämndes riksmarsken, herr Lars Siggesson (Sparre).

Anmärkningsvärdt är att det svenska *fodermarskämbetet* vid hofvet under denna tid ej alls omtalas; tydligen hade de sysslor som tillkom denne ämbetsman öfvergått på andra. Hvad särskildt bestyret med de värfvade truppernas förläggning angår, så sköttes det nu antagligen genom krigsrådet.

Något särskildt *"hoffruntimmer"* omtalas icke under denna period, lika litet som under den föregående, men har gifvetvis funnits. Drottning Margareta var säkerligen omgifven af en del ädelborna damer, ej blott af sina fatburshustrur och stugukonor. I bjudningsbrefvet till högtidligheterna vid prinsessan Cecilias dop[2] meddelade konungen, att han annandag jul skulle hålla bröllop för välbördige svennen Ture

Pedersson (Bjelke) och jungfru Katarina Holgersdotter (Gera), och frälsemännen inbjödos att med fruar och döttrar komma till Stockholm "till samme hoff och högtid". – Detta skedde äfven vid många andra tillfällen.

Bland de *tyska beställningsmännen,* churu med lägre rang och lön än de förnämsta krigarna, förekommer år 1540 "Meister Jacob Lemecke K. M. Leybartzt", som kvarstod ännu 1543, då han som konungens lifläkare hade 900 mark i lön. Omedelbart efter honom äro uppförda Petter bardskärare och Påfvel hofbarberare.[1]

Kapellanerna, som förut vanligen sammanförts med kanslipersonalen, bildade nu en grupp för sig och hedrades med titeln "hofkapellan". Den förnämsta bland dem herr Anders hade 15 mark i halfårslön.

Den lägre hofpersonalens sammansättning förblef också i det stora hela oförändrad, då ju samma behof af olika slags arbetskrafter kvarstod. Dock infördes äfven här, säkerligen efter utländskt mönster, en och annan ståtligare titel. I stället för det mera enkla Mats eller Lasse skräddare heter det nu "Jörgen Ballinger hoffschneider" eller "Krafft van Rijn K. M. Leibschneider" o. s. v.

Såsom konungens närmaste personlige tjänare kvarstod fortfarande Karl kammarsven, som gjorde inköp för konungen[2] och bl. a. hade hand om sin herres garderob och på grund häraf ett slags öfverinseende öfver hofskräddarna och deras arbete.[3] -- Den ofvannämnde Jörgen Ballinger kom enligt det bevarade reversalbrefvet[4] i tjänst den 21 aug. 1539 och åtog sig att förfärdiga kläder åt konungen, hans familj och "das hoffgesindt"; år 1540 hade han under sig fyra "schneider-jungen". Han omtalas år 1553 som död. – Under 1540 talet var äfven den andre hofskräddaren Krafft v. Rijn eller Krafft skräddare verksam för samma personers räkning[5] hvarjämte drottningens skräddare Wolf omtalas.[6]

Inom detta område utvecklades en stor prakt med dyrbara tyger, pälsverk, guldbroderier och pärlstickerier. De personer, som tid efter annan i olika uppdrag skickades utomlands, ålades ofta att göra uppköp och att införskaffa i riket guldsmeder, pärlstickare o. a. Per Brahe omtalar att Gustaf Vasa gärna bar "mannelige och starckelige konunglige clädebonadt" och att dessa alltid klädde honom väl. — Åtminstone vid högtidliga tillfällen skulle allt hoffolket vara klädda på samma sätt; så t. ex. föreskref konungen dem af rikets råd, som skulle närvara vid mötet med danske konungen 1541, att de skulle kläda sina tjänare på samma sätt som "wij wår egin gård clede wele", nämligen i papegoj-

grönt kläde; mönster skall sändas dem. I brefvet säges att det är för att "wi på thenne side kunne och så wara annet folk lige"[1].

Under sextonde titeln i 1540 års utgiftsregister finnes uppfördt *"alles gemein hoffdienstvolk"*, hvarunder återfinnas alla de för konungens och hofvets behof anställda lägre tjänare, redesvenner, kockar, (Klement kock med 11 underordnade), köksdrängar, "fassjungen", "kellerknecht", brödsvenner, dörrsvenner m. fl. för hvilkas äligganden redogjorts i det föregående. Deras antal var i det stora hela ungefär detsamma som under den föregående tiden, endast obetydligt ökadt. — Så t. ex. voro 1542 "Kuchen so Kon. Mat. und dem hoff allewegne nachzien" 7 st., med 4 "kuchenjungen"; "Weinschenken und kellerknechten" 7 personer; "Brotschwenn" 2,[2] o. s. v.

Under denna tid af utländskt inflytande möta vi äfven utländska *konstnärer* i Gustaf Vasas tjänst. Det äldsta kända målade porträttet af konungen[3] bär årtalet 1542 och är, som jag tidigare i annat sammanhang uppvisat[4] att tillskrifva den från Köln härstammande konstnären Jakob Binck, Kristian III:s af Danmark hofmålare, som under 1541—42 "utlånades" till Gustaf Vasa. Jakob Binck återvände sedermera till Danmark och kom slutligen i preussisk tjänst. Hans färder mellan de tre nordeuropeiska hofven gifva en föreställning om den torftighet på det konstnärliga området och den brist på konstnärskrafter som vid denna tid var rådande. — Urban, Wulf och Casper äro några endast till namnen kända målare från början af 1540-talet. — Tiden för Gustaf Vasas lifligaste byggnadsverksamhet inföll under de sista årtiondena af hans regering. På Gripsholm pågingo dock stora arbeten redan under denna period.

Musikkapellet var äfven tillökadt, utgörande 10—15 personer. "K. M. lutenister" Jeronimus, Niclas och Cornelius fingo 1542 hvardera två mark silfver till skänks för att "lathe sig göra upå thz flitigiste huardera för sig hans Kon. Matz. wapnn utåff"[5]; antagligen skulle detta bäras i en kedja om halsen.

Krigsfolket i hofvet var något talrikare än under den föregående tiden och stod vanligen under befäl af utländingar.

Drabanterna voro, 1540, 40 personer, de allra flesta, men ej alla, utländingar och stodo liksom förut under befäl af en höfvitsman, på tyska kallad "hauptmann", Peter Schweytzer, de aflönades nu med 9 mark i kvartalet.[6] 1542 hade ingen förändring inträdt.

Hingstridarna uppgingo år 1540 till 44 personer, äfven de till större delen utländingar; befälet öfver truppen utgjordes af en tysk stallmästare Lamprecht von Münster, en svensk Michel Helsing, kallad, "meiner gnäd. frau stalmeyster" och Gammal Hans ("Alt-Hans") "understallmeister"; vid truppen fanns anställd en "pferdarzt" och som stallmästare nämnas äfven tyskarna Brix Podewitz och Cordt Lurow. 1542 hade antalet hingstridare stigit till omkring 60 personer; Jürgen Newendorff kallades, "oberstalmeyster".

Äfven *bösseskyttar,* "büssenschützen", åtföljde under denna tid hofvet. De voro omkring 40 st., under befäl af en tysk rustmästare Erik v. München, som 1542 kallas "zeugmeyster", tygmästare. Äfven bösseskyttarna voro till stor del af utländsk nationalitet.

Oaktadt fred rådde under större delen af denna period hade Gustaf Vasa dock i sin tjänst ett stort antal värfvadt krigsfolk, både svenskt och utländskt. Han sväfvade i en ständig oro för fientliga anfall utifrån liksom för inhemska uppror. Sina förtroendemän i olika delar af landet uppmanade han gång efter annan att hålla sig väl beredda. När han uppdrog åt några svenska herrar, som skulle resa till Danmark, att de, om man frågade dem hvarför konungen af Sverige höll så mycket krigsfolk, skulle svara att "hans nåds hierta leer när hans nådh sådana folk seer", eller blott att han hade "wällust och willie tiil Ryttere och Knechter",[1] så var detta endast en diplomatisk fras. De dryga omkostnader som underhållet af detta krigsfolk kräfde gaf ständiga anledningar till bekymmer.

Landsknektar o. a., som antogos i svensk tjänst under dessa år, värfvades väl vanligen genom krigsrådet, men de tyska adelsmän, som sattes till befälhafvare öfver dem, torde liksom de ofvan omtalade "auslendischen vom adel" hafva tagit tjänst på samma allmänna villkor.[2] Dessa krigsöfverstar ersattes nämligen stundom genom att någon af de vid hofvet anställda fick öfvertaga befälet. — Några under denna tid i tjänst varande krigshöfvidsmän voro Sichts von München, anställd på våren 1540,[3] Hendrick von Sigha, Kristoffer von Dresen, Peter von Hannover, Baltzar Funck, Peter Mandyffel, Ditleff von Granefelt, Jörgen von Ellingen m. fl.

Jämte det kungliga hofvet och utgörande en underafdelning under detta, fanns vid denna tid äfven de *unge herrarnas hof.* De unge herrarna, Erik och Johan, voro vid denna tid ännu små barn; Erik

var född i Dec. 1533, Johan i Dec. 1537, således 1539 resp. 6 och 2 år gamla. När Georg Norman den 1 Maj 1539 erhöll fullmakt såsom de kungliga barnens informator, ingaf han till deras fader ett förslag till ordning eller reglemente, som skulle följas vid deras uppfostran. Denna "Hoffordenung vor die Durchlauchten Hochgebornen Fursten vnd herrn Herrn Erico vnd Herrn Johan gebrudern"[1] etc. är intressant i många afseenden, icke minst därför att den är utarbetad ur pedagogisk synpunkt, för att redan från början lära de unga furstarna att iaktta sin värdighet och vänja sig vid den stat som borde omgifva en furste af Guds nåde. Den gifver en bild i miniatyr af lifvet vid ett kungligt hof sådant man vid denna tid ansåg att detta borde vara inrättadt.

Efter några inledande anmärkningar om nödvändigheten af en vårdad och för dem särskildt lämpad uppfostran för unga furstar, som skola förestå land och folk, stödda på citat från Salomo, Quintilianus och Claudianus de Porta, förklarar Norman, att han anser nödvändigt att de unga furstarnas omgifning redan från början ordnas på samma sätt som ett verkligt furstligt hof med alla dithörande ämbeten.

Hofvet borde bestå af följande antal personer: såsom de förnämste, hvilka skulle öfvervaka det hela sattes en hofmästare och en tuktomästare (Zuchtmeyster); en läkare, hälst en "doktor" skulle aktgifva på de unge herrarnas" Complexion". För deras uppassning skulle anställas en kammartjänare, en "Credentzer" eller bissare, två "Druchsen" för att passa upp vid måltiderna, och en munskänk. En "pedagogus" skulle undervisa de unge herrarna jämte sex "Edelle knaben", hvilka borde vistas vid deras hof. Slutligen skulle i deras tjänst anställas 8 drabanter, 2 följesvenner (volgepuben), en stallmästare med en hofslagare, en kock med dennes dräng, en barberare, två spelmän, en särskild "mundtkoch", en tvätterska, en jägare och en källarsven. Detta var i korthet de nödvändiga personerna.

I detta förslag till hofordning för de unga prinsarna funnos sålunda motsvarigheter till alla de förnämsta ämbeten och grupper af tjänare, som funnos i det kungliga hofvet, jämte några särskildt för prinsarnas uppfostran anställda personer. Då Normans förslag därför i viss mån torde kunna anses gifva en föreställning om hur det tillgick eller enligt de tyska organisatörernas mening borde tillgå i det kungliga hofvet, skall jag här något utförligare relatera detsamma.

Chef för det hela var *hofmästaren,* den ofvannämde tysken *Gilius von Taubenheim,* som senast i Mars 1540 innehade denna befattning;[1] i utgiftsregistret för samma år står han antecknad för att hafva uppburit pengar "zu der jungen herrschaften behoff"[2] och den 22 sept. uppbar han "auff sein bestellung" 400 mark. Han står här under samma rubrik "hoffräthe" som v. Pyhy, Norman och Silstrang. Liksom dessa var han äfven bisittare i regementsrådet.[3] — Angående hofmästaren säges för öfrigt att han bör i andra furstars hof hafva inhämtat huru i ett hof bör tillgå. Han skulle vara tillstädes på morgonen, när de unga herrarna skulle stiga upp, kl. 7 om sommaren och kl. 8 om vintern, samt när de skulle gå till sängs på kvällen, kl. 8 vintertiden och en timme senare under sommaren. I synnerhet skulle han tillse prinsarnas kök och källare och att de blefvo serverade som sig borde och i rättan tid. Efter en lätt frukost omedelbart efter uppstigandet skulle dagens förnämsta mål intagas kl. 10 f. m. och aftonmåltiden kl. 5 e. m.; i samråd med läkaren skulle hofmästaren bestämma den mat som vore dem mest lämplig. Häruti ingrep dock konungen själf stundom ytterst detaljeradt.[4] — Vidare ålåg det hofchefen att öfvervaka det öfriga hoffolkets lefverne och beifra förseelser enligt de unga herrarnes "kammergericht"..

Kammartjänaren (Cammerdiener eller cammerer) motsvarade den hos konungen anställde kammarsvennen; han skulle sköta de unga furstarna, tvätta, kamma, kläda af och på dem, förvara deras kläder och i öfrigt ständigt vara i deras närhet.

Vid måltiderna skulle det gå mycket högtidligt till: två tjänare skulle bära in maten, en dryckerna och bissaren skulle stå alldeles vid bordet och kredensa maten; de tre andra tjänarna några steg bakom och skulle de tillhållas att noga iakttaga alla ceremonier med "Credentzen, neigen und beugen" som sig bör vid en furstes bord. Bägge prinsarna skulle äta vid samma bord, vid hvilket äfven hofmästaren, tuktomästaren och läkaren skulle sitta för att öfvervaka bordskicket. Innan måltiden började skulle vattenbäcken och kanna till handtvagning frambäras till de unga herrarna af hofmästaren, tuktomästaren och kammartjänaren och de adliga barnen skulle stå vid bordet och läsa en bön. Äfven efter måltiden skedde handtvagning, barnen trädde fram till prinsarnas bord och läste en bön, hvarefter prinsarna själfva skulle läsa "Fader vår".

Om de adliga barnen säges att de skola vara i de unga prinsarnas hof för att "tala latin och tyska" med dem, men äfven för att vänja sig att vara sina herrar underdånige, liksom dessa skulle vänja sig att befalla öfver sina undersåtar. — År 1542 finnas verkligen några småsvenner uppförda i aflöningsregistret såsom anställda hos de unga herrarna.[1] Prinsarna skulle äfven tillhållas att gå och röra sig skickligt och när de gingo ut, skulle det enligt Normans förslag ske enligt följande högtidliga ordning: först fyra drabanter, därefter fyra gossar af adel och de fyra män som passade upp vid bordet, bissaren, skänken och de båda "essenträger" eller "truchsessen". Närmast före de unga herrarna skulle kammartjänaren gå och omedelbart efter dem två gossar, "volgepuben"; till sist, öfvervakande den lilla processionen, kommo hofmästaren och tuktomästaren samt slutligen fyra drabanter.

Särskildt för prinsarnas undervisning voro anställda *tuktomästaren och pedagogen.* Den förra platsen torde Norman hafva afsett för sig själf såsom ledare af prinsarnas både teoretiska och praktiska uppfostran. Dock synas de mångfaldiga göromål, hvarmed han af konungen sysselsattes, icke hafva tillåtit en så oafbruten verksamhet på detta område. Såsom de "unge herrarnas Tuchtemestere" nämnes 1541 en herr Erik.[2]

Pedagogus eller läraren skulle företräda tuktomästaren, då denne ej var närvarande och utom skyldighet att undervisa, skulle han äfven vara deras skrifvare och föra register öfver prinsarnas tillhörigheter af alla slag samt "jre recht schreiben." För att de unga furstarna i tid skulle få lära sig "wie man justitiam administret," skulle nämligen vid deras hof en gång i veckan hållas borgstämma där mindre förseelser bland deras hoffolk skulle afdömas.

Huruvida detta förslag vunnit konungens bifall eller i hvad mån det tillämpats är icke kändt annat än på sätt som ofvan antydts; troligen stannade det som så många andra af tyskarnas reglementen till större delen vid förslaget.

Anmärkningsvärdt synes vara att intet kvinnligt element här förekommer oaktadt barnen voro så små. — I det ofvan citerade brefvet till Sten Eriksson och sekreteraren Klemett[3] angående barnens flyttning från Örebro till Kungsör eller Tynnelsö nämnes dock en "jomfru Margareta",[4] som jämte "Dubenhem" (Taubenheim) hade vård om dem.

III

1543—1560

De tyska organisatörernas nydaningar blefvo aldrig populära i Sverige; fullt genomförda blefvo de häller icke och den bestämda skillnad mellan hoftjänst och statstjänst, som man afsåg att åstadkomma fanns i verkligheten icke till, så till vida som de speciella hofämbetsmännen nu liksom förut på grund af sin allmänna tjänsteplikt till konungen i praktiken användes såsom verktyg äfven för sin herres statligt officiella plikter och befogenheter. Nydaningarna blefvo blott ansatser och försök, som från och med sitt första framträdande förete en ständig afmattning i prestationsförmåga och alltmera träda tillbaka för de förra, gamla anordningarna. Redan 1541[1] klagar Gustaf Vasa i framställningar till regementsrådet öfver att han själf måste vara både kansler och krigsråd och öfverse alla riksens räkenskaper, "in summa sielff mest råde och dåde", så att han är "ther egenom bliffuin en szwag och sziwglig herre, then ther endels huarken dag eller natt szin naturlige rolighett haffue kan".

Anledningarna till att alla dessa planer, som ju betydligt borde hafva lättat bördan för konungen, misslyckades voro många. De hade icke organiskt framvuxit och utvecklat sig ur speciella förhandenvarande förhållanden. Tekniskt bildadt och dugligt inhemskt folk sak-

nades och utländingarna voro för mången redan som sådana förhatliga. Dessutom berodde det säkerligen framför allt på konungen själf och hans lynne. Han var allför initiativrik och intresserad och alltför van att ständigt lita blott på sig själf för att kunna med lugn öfverlåta något åt andra.

Alltnog såväl i riksstyrelsen i allmänhet och inom förvaltningen som i hofvet inträdde så småningom på det hela taget samma förhållanden som före 1538. Här och där påträffas dock spår af organisatörernas anordningar. Hvad förvaltningen beträffar gäller detta egentligen finansväsendet och inom det egentliga hofvet bibehöllos en tid några af de nya titlarna, hvarjämte det hela tyckes hafva fått en mera kontinental prägel än i äldre tider.

Den enda ledande viljan är emellertid konungens; på honom hvilar allt arbetet och till honom återgår ytterst allt ansvaret. Ämbetsverk och ämbetsmän blifva ånyo blott organ för konungens personliga handlandande och knytas närmare till hans person; statstjänst blir ånyo liktydig med verksamhet i konungens personliga tjänst, blir lika med hoftjänst. Hofvet innesluter ånyo organen för konungens verksamhet i alla riktningar.

Vid Västerås-riksdagen 1544 bestämdes att två rådsherrar alltid skulle följa konungen åt för att stå honom till tjänst, och att aflösning skulle äga rum hvarje månad. Beslutet synes icke hafva ledt till någon regelbunden tjänstgöring af riksrådets samtliga ledamöter. I stället anlitade Gustaf Vasa några vissa af sina råd i en vida mera utsträckt grad än Västeråsbeslutet innebar. Till dessa högst betrodda män hörde under denna tid framför andra de tre "sekrete råden", konungens svåger Sten Eriksson (Leijonhufvud), hans systerson Per Brahe, drottningens svåger Gustaf Olofsson (Stenbock), som 1552 blef konungens svärfar, samt Georg Norman. — På liknande sätt, ehuru liksom i andra linjen, anlitades äfven en mängd andra frälsemän både inom och utom råds, t. ex. marsken Lars Siggesson (Sparre), Abraham Eriksson (Leijonhufvud), Svante Sture m. fl. På särskild kallelse infunno sig dessa och andra herrar i gården och deltogo i rådplägningar med konungen och samtidigt voro många af dem såsom ståthållare konungens ställföreträdare i olika landsändar. Slutligen skickades de ofta som sändebud utomlands, åtföljda af sekreterare.

Vid särskildt högtidliga tillfällen fingo medlemmar af rådet under

denna liksom under föregående perioder förrätta tjänst i hofvet såsom representanter för de höga riksämbetena och föra regalierna. Den ende som i detta afseende var självskrifven var fortfarande marsken Lars Siggesson (Sparre), men åt de andra gåfvos uppdragen tillfälligt. Vid konungens bröllop år 1552[1] i Vadstena fördes sålunda svärdet af Lars Siggesson, spiran af Per Brahe, riksäpplet af Svante Sture och kronan af Johan Turesson (tre rosor).

I början af år 1542 hade kanslern, Georg Norman och Sten Eriksson (Leijonhufvud) afgått på den utomordentliga ambassad till Frankrike, hvilken ledde till fördraget i Montiers-sur-Saulx. Då de äfven hade uppdrag till andra furstar på kontinenten, dröjde de länge ute och återkommo ej till Sverige förrän på sommaren 1543. — Pyhy och Norman hade varit konungens rådgifvare och förnämsta stöd vid genomförandet och upprätthållandet af de nya organisationsideerna; med deras utresa och på grund af deras långa bortovaro var det också förbi med deras verk.

På grund af några obefogade penningtransaktioner bland annat med huset Fugger i Augsburg[2] och konungen af Danmark, och som det uppgafs på grund af förrädiska stämplingar fängslades Pyhy kort efter sin återkomst och hölls så till sin död; för år 1543 uppbar han dock sin lön, 3000 mark.[3]

Någon kansler utnämndes icke vidare. Enskilda sekreterare och skrifvare kunde dock stundom få denna titel, men ej officiellt, utan blott från underordnades sida. — Georg Norman, som lyckades bibehålla sig i konungens gunst ända till sin död 1553, var nu gifvetvis den främste inom kansliet och synes såsom sådan hafva fyllt en kanslers plats.[4] Han var dock under de följande åren långa tider borta från hofvet i och för uppdrag både inom och utom landet och detsamma var förhållandet med flera af kansliets mera betrodda medlemmar både bland tyskarna och svenskarna. Konungen klagade också upprepade gånger öfver de svårigheter han hade och befallde biskoparna att sända honom unge män som kunde vara till hjälp i kansliet. I samma syfte gaf han stipendier åt svenskar att resa utomlands för att utbilda sig; några dylika hemkommo och tjänstgjorde i kansliet under de sista åren af Gustaf Vasas regering.[5]

Kansliet var för öfrigt, liksom förut, åtminstone till namnet deladt på två afdelningar, tyska kansliet och svenska kansliet, dock icke

strängt skilda åt. Det tyska kansliet bestod 1543 utom kanslern af mäster Jörgen Norman, Valentin skrifvare och Jochim, Valentins underskrifvare, hvarjämte Claus v. Bornen äfven torde hafva hört dit.[1]

Valentin von Lüttich, kallad V. scriffuere eller V. secreterer, var en af Gustaf Vasas mest betrodde män i kanslisaker och kvarstod i konungens tjänst till sin död på hösten 1553. Han användes af sin herre i flera viktiga uppdrag; 1543 reste han med Per Brahe nedåt Götalandskapen för att aflöna knektar;[2] hans bortovaro vid detta tillfälle vållade konungen besvär, hvarför denne blott en månad senare ber Gustaf Olsson[3] att så snart som möjligt låta honom komma tillbaka. Vid undersökningen angående v. Pyhy användes Valentin flera gånger[4] och följande år var det han som jämte Norman på uppdrag af konungen författade den försvars- och vederläggningsskrift, som trycktes något senare och spreds i Tyskland. I den fullmakt de erhöllo för att trycka boken kallas Norman och Valentin "wåre trogne Rådh och Secreterer".[5] Råd torde här hvad Valentin beträffar vara att förstå såsom "Hofrath", ej riksråd. — I allmänhet fick han jämte Norman sig anförtrodda de mest maktpåliggande göromålen inom kansliet: så t. ex. skola de tillsammans ställa svar på bref från härmästaren i Livland, o. s. v.[6] I början af 1547 har Valentin begärt att få resa till Tyskland i sina egna angelägenheter och fick också löfte när lägligheterna sig så begåfve;[7] under samma år erhöll han dock det ena uppdraget efter det andra.[8] Under de följande åren sändes Valentin v. Lüttich flera gånger med olika uppdrag från konungen och intog för öfrigt liksom några af de svenska sekreterarna en ställning som i det hela faktiskt öfverensstämde med Normans och riksrådens. Dessa sekreterare utgjorde jämte de vid olika tillfällen i hofvet närvarande rådsherrarna ett slags regering. I ett bref till Per Brahe, den 16 April 1549[9], klagar konungen öfver att ingen af *rådet* är hos honom, "hvarken Norman, Valentin eller Klemett" (Hansson), den högt betrodde svenske sekreteraren. Tidvis tyckes Valentin hafva varit ett slags chef i konungens kansli med öfverinseende öfver dess personal.[10] I 1549 års aflöningsregister[11] står han upptagen med 2,000 marks lön och samma år fick han gårdar i Botkyrka i förläning;[12] ett par år senare tillökades förläningen.[13] År 1553, samma år som han afled, uppbar Valentin från räntekammaren 1,600 mark.[14]

Jochim, Valentins underskrifvare, är tydligen identisk med Jochim (von) Burwitz, som nämnes på ett annat ställe i 1543 års aflönings-

register.[1] Han hade samma år på våren varit i Danmark i konungens ärenden;[2] i brefvet kallas han kansliskrifvare. Han användes äfven senare som sändebud: var i Januari 1547 i Lübeck,[3] och sedan han därifrån hemkommit i mars månad,[4] sändes han i april ånyo ut till Tyskland;[5] från denna resa väntas han hem i slutet af sept.[6] Jochim Burwitz erhöll år 1549 sköldebref[7] af konungen och kvarstod i dennes tjänst under hela det följande årtiondet samt användes hufvudsakligen som diplomatisk agent i Tyskland och Östersjöprovinserna.[8]

Claus (von) Bornen är möjligen identisk med den "Claves von Boruis" som nämnes i bref den 16 mars 1543;[9] i alla händelser är han äfven följande år i konungens tjänst och uppräknas bland de tyska beställningsmännen.[10] Äfven han användes som sändebud och kunskapare i Tyskland; 1544 bevistade han såsom sådan riksdagen i Speyer.[11]

Under rubriken "Tyske Cantzelüth" äro nämnda år upptagna icke mindre än 12 personer, af hvilka flera[12] dock bevisligen icke voro kanslitjänstemän; alla tyska beställningsmän vid hofvet hafva nämligen här sammanförts[13]. Troligen bestod kansliet äfven detta år af blott fyra medlemmar, de ofvannämnda Norman, Valentin v. Lüttich, Jochim v. Burwitz och Claus v. Bornen.[14]

Under årens lopp rekryterades emellertid den tyska kansliafdelningen: så antogos år 1547[15] två skrifvare Petter Stapell och Jöran Drachel mot en lön af 100 mark, hofklädning och fri kost; till en början skulle de sättas att registrera äldre handlingar. Den senare torde vara identisk med den Jöran Drachel kansliskrifvare, som står bland beställningsmännen 1545—1549.[16] Följande år upptaga aflöningsregistren åtskilliga nya utländska namn; hvilka af deras innehafvare, som verkligen varit kansliskrifvare är ej möjligt att afgöra, då de utländska beställningsmännen äro utan vidare sammanförda, oafsedt hvilken tjänst de gjorde. För några angifver dock titeln skrifvare att de verkligen hafva tjänstgjort som sådana. Lazarus v. Feuchtwangen[17] (Lazarus skrifvare) inträdde i tjänsten 1549[18] och finnes upptagen i aflöningsregistret för detta år.[19] Han kvarstod under de följande åren och fick år 1553 jämte sina båda bröder sköldebref[20] af konungen. I aflöningslängderna nämnes han sista gången år 1556,[21] då han samtidigt innehade en förläning.[22]

Bland personer som med säkerhet hörde till det tyska kansliet kunna vidare nämnas Hans Hoffman kansliskrifvare, som 1553 hade

100 mark i lön och kvarstod ännu 1559.[1] Under 1550-talets senare hälft inträdde flera nya utländingar i konungens tjänst, hvilka användes dels i kansliet, dels som sändebud till utlandet. Elias Eijsenberg, som år 1556 kallas kansliskrifvare,[2] var under 1558-59 i Tyskland.[3] Mårten Norman, mäster Georgs broder, som kom i Gustaf Vasas tjänst redan 1551,[4] nämnes 1556 såsom tillhörande det tyska kansliet,[5] men är följande år upptagen som småsven[6] och omtalas ännu 1559,[7] då han affärdas till Tyskland. — Ezechias Gipferdt (Gepfardt) omtalas redan 1554[8] och torde vara identisk med den år 1556[9] nämnde Zachéus kansliskrifvare; ännu 1560 var han i Gustaf Vasas tjänst.[10] — Till samma kategori hörde troligen Ludvig Franck, omtalad 1557[11] samt Johannes Beerndis och Herman Bruser, tyska kanslitjänstemän som 1559 skickades, den förre till Danmark, den andre till Ostfriesland.[12] — Något förmer var tydligen d:r Arnoldus Rosenberger, som år 1556, då han står upptagen under rubriken tyska kansliet,[13] hade en lön på 1,000 mark; han afgick bl. a. som sändebud till England[14] och kvarstod i tjänsten med samma höga lön ännu 1559.[15]

Handlingarnas knapphet tillåter icke något bestämdt uppgifvande af det tyska kansliets storlek under de olika åren. Med undantag af Georg Norman och Valentin v. Lüttich, hvilka ju tillhörde den äldre uppsättningen och båda afledo 1553, tyckes ingen af dessa tyska kanslitjänstemän hafva varit af någon större betydenhet och i det hela trädde det tyska kansliet, liksom utländingarna i allmänhet, under konungens sista år bestämdt tillbaka i förhållande till det svenska.

Inom det *svenska kansliet* märkes först och främst den beprövade Klemett Hansson, vanligen benämnd sekreterare och jämte den ofvannämde tysken Valentin den högst betrodde af dessa. De erhöllo ofta uppdrag tillsammans, så t. ex. voro de båda på våren 1543[16] nedåt Götaland för att aflöna knektar och kommo då ända ned till Kalmar, hvarifrån de återkallas uppåt landet där krigsfolket befann sig.[17] — 1545, då det var oroligt på östra gränsen skickades Klemett till Finland, för att därifrån meddela säkra underrättelser. En annan gång sände konungen Klemett och Valentin för att jämte Per Brahe, Botvid Larsson, ståthållaren på Stockholm, och Norman bestyra om tryckningen på tyska, svenska och latin af den förut nämnda boken.[18] Klemett Hansson aflönades liksom mera framstående tjänare med förläningar; 1547 erhöll han en gård i Brännkyrka[19] och 1550 Vårby i

Huddinge.[1] I allmänhet torde han hafva varit konungen följaktlig, men hans namn förekommer dock ofta i registraturet under 1550-talet, då han var bortskickad i viktiga uppdrag t. ex. för att förhandla med folket på marknader,[2] med danska fullmäktige i Elfsborg 1554,[3] med hertig Erik 1558[4] o. s. v.

Bland det svenska kansliets mera framstående medlemmar, hvilka liksom Klemett Hansson förde titeln sekreterare och aflönades med förläningar, äro att nämna Olof Larsson, som under 1550-talet ofta mottog uppdrag gemensamt med Klemett och f. ö. deltog i flera af de stora beskickningarna till utlandet under denna tid.[5] Olof Larsson hade under 1530—40-talen länge vistats i utlandet[6] och detsamma var fallet med en annan medlem af det svenska kansliet, d:r Anders Olai, som år 1553 fick sköldebref af konungen,[7] och som senare skickades till Finland som rådgifvare åt hertig Johan.[8] — Med titeln sekreterare nämnes också Hans Larsson, som under 1550-talet deltog i beskickningar till England, Danmark och Tyskland, samt slutligen också Måns Jönsson, hvilken t. o. m någon gång tillfälligt hedras med kanslerstitel.[9]

Den lägre kanslipersonalen, *skrifvarna,* erhöllo fortfarande kontant aflöning och återfinnas i räntekammarböckerna. Liksom förut är deras antal olika under olika år och vid olika aflöningsterminer, vexlande mellan 5—11 personer; ibland sammanföras de med hofkapellanerna, ibland icke och slutligen skiljas de icke strängt från kammarskrifvarna, hvarken med afseende på den verksamhet de fingo utöfva eller i aflöningsregistren. Till de mera framstående kansliskrifvarna hörde Rasmus Ludvigsson, som bl. a. hade hand om jordeböckerna,[10] Simon Henriksson, de senare så bekante Jöran Persson och Sven Elofsson m. fl.

Inom det finansiella området blefvo tyskarnas anordningar af en något längre varaktighet. Den centrala myndigheten, *kammarrådet,* verkade, om än betydligt försvagadt, ända till år 1550. Detta år omkom nämligen den siste innehafvaren af ämbetet Nils Pedersson (Bjelke), som hade inträdt i tjänsten 1544.

Den tyska organisationen hade afsett att ombilda kammaren till ett verkligt centralt ämbetsverk, genom hvars verksamhet konungen skulle besparas arbetet med det personliga öfvervakandet af räkenskapsgranskning, uppbörd och utgift. Kammarråden skulle vistas i Stock-

holm och i ämbetsverkets lokal på slottet, med tillhjälp af underordnade tjänstemän sköta hela rikets finansförvaltning. Redan ganska snart inträdde emellertid vissa modifikationer i den ursprungliga planen: kammarrådet bestod vid denna tid af blott två medlemmar i st. för fyra. Vid början af år 1544 synes Lars Organista t. o. m. ensam hafva varit chef för den centrala kammaren.[1] Det andra kammarrådet, Björn Pedersson (Bååt) tillkallades visserligen nu, men kvarstannade blott ungefär en månad.

Lars Organista, som nu åter under en kort tid var ensam föreståndare, synes ingalunda hafva skött sig som konungen fordrade; denne klagar upprepade gånger på hans långsamhet, öfver att han blir skändligen bedragen o. s. v.[2] I början af Juni 1544 fick Lars Organista en medhjälpare, då den ofvan omtalade Nils Pedersson (Bjelke) utnämndes till kammarråd[3] och 1547 blef Lars Organista helt och hållet skild från kammarverket.

Kammaren var sålunda alltjämt ett ämbetsverk och skildt från hofvet. Konungens fordran att ständigt vara fullt "au courant" med göromålen därstädes, hvilken framträder i den ytterst lifliga brefväxling, i hvilken han stod med kammarråden, upphäfde likväl i ej ringa mån denna karaktär hos institutionen. Dels ingrep Gustaf Vasa personligen genom sin korrespondens i kammartjänstemännens verksamhet, dels vistades tidtals hela afdelningar af ämbetsverkets personal i hans närhet och arbetade under hans ögon.

Cheferna, de båda kammarråden, voro väl i allmänhet i Stockholm. När Lars Organista i början af år 1547 blifvit afsatt från befattningen som kammarråd, vände sig konungen hädanefter ofta till Nils Pedersson och den högt betrodde befallningsmannen på Stockholms slott, Botvid Larsson, som ehuru icke utnämnd till kammarråd likväl tjänstgjorde på samma sätt. Samtidigt hade konungen vanligtvis en eller flera underordnade kammartjänstemän i gården. Naturligtvis var det nödvändigt att hafva några där som kunde verkställa utbetalningar och föra bok öfver dessa, men konungen nöjde sig icke därmed; han ville äfven liksom förut, hvar han drog fram i landsändarna verkställa uppbörd och förhöra räkenskapen med fogdarna. Dessa göromål tyckas rentaf hafva beredt honom ett verkligt nöje. På grund häraf måste kammarskrifvarna oupphörligen resa fram och tillbaka mellan Stockholm och den ort där hofvet för tillfället befann sig. Att detta

skulle verka i hög grad decentraliserande ligger i sakens natur. Dock torde bristen på verkligt dugligt folk, som kunde fullt självständigt sköta dessa saker, delvis hafva nödvändiggjort detta ständiga ingripande från konungens sida.

Af hela den ganska stora personalen i kammarverket böra emellertid endast de kamrerare, som hade hand om de utgifter, som tid efter annan gjordes i det kungliga hofvet till löner och inköp, strängt taget räknas till hoffolket. De mottogo penningar af räntekammarens föreståndare, hvilka infördes såsom uppbörd i deras räkenskapsböcker; vid räkenskapsårets slut hade de sedan att såsom hvarje annan fogde eller ämbetsman göra räkenskap för sin utgift.

Under år 1543 voro dessa göromål fördelade på tre utgiftskamrerare, Hans Hesse, Sven Torstensson och mäster Arne.[1] Följande år till och med 1551 tjänstgjorde mäster Arne (Arnold) Roth, ensam. 1552—53 fördes utgiftslängderna för hofvet af Jacob Teyt. — För de två följande åren saknas utgiftsregister. För 1556—57 finnas dylika af kamreraren Jöns Månsson; 1559 af Israel Thomasson.

Utgiftskamrerarna följde antagligen hofvet åt för att ständigt vara till hands, men äfven åtskilliga af de andra synas för längre tider hafva gjort detta. Konungen talar flera gånger om den eller de kammarskrifvare som "osz och wårtt hoff fölgie pläge."[2] — För öfrigt förefaller det, åtminstone under 1540-talet, som om konungen och kammarrådet icke varit eniga om hvar vederbörande kammarskrifvare borde vara: konungen ville hafva dem hos sig och kammarrådet ville använda dem på sitt håll. Då konungen otvifvelaktigt därvid dref sin vilja igenom, är det tydligt att det var på honom personligen som decentraliseringen och upplösningen af kammarverket såsom självständigt ämbetsverk berodde. — Ett bref, 1545, till kammarskrifvaren Måns Jönsson[3] slutar konungen med att säga: "Kantt och tesligiste szå well schriffwe och giöra thine Register clare här szom der j för:ne Stocholm". Konungen var då på Gripsholm. — För öfrigt beredde finansförvaltningen, särskildt granskningen af fogderäkenskaperna, konungen stora bekymmer under den senare delen af hans regering. Han klagade upprepade gånger öfver att han icke hade någon rättelse af de insända räkenskaperna, öfver att fogdarna misshushållade med det som var dem anförtrodt, och den tilltagande ålderdomen gjorde att han öfverallt misstänkte bedrägeri och oredlighet. — Karaktäristiskt

är det svar som konungen gaf sin själasörjare, kyrkoherden i Stockholm mäster Hans, då denne, 1558, förebrådde honom de bekymmer han gjorde sig rörande dessa saker: "Gud har mig rikligen begåfvat, men hade jag icke så många otrogna fogdar, vore jag ännu rikare".[1]

Under 1550-talet, efter Nils Pederssons död, blef naturligen konungens personliga verksamhet på detta område allt mera ingripande. En stor del af kammarpersonalen åtföljde nu hofvet, liksom under den första tiden af konungens regering. I formerna för dess arbete hade man dock tillgodogjort sig den erfarenhet som vunnits under organisationsperioden. Den karaktär af självständigt centralt ämbetsverk, som kammaren under denna tid fått, utplånades icke fullständigt, äfven om Gustaf Vasa numera var sitt eget kammarråd. — Ett undantag bildade året 1558, då Jakob Turesson tjänstgjorde som kammarråd.[2]

Såsom en bland de förnämste männen i hofvet nämner 1544 års hofordning en skattmästare, hvarmed tydligen afses någon af de gården åtföljande kammartjänstemännen. Titeln förekommer emellertid icke annars i handlingarna och har måhända inkommit i hofordningen från någon utländsk förebild för denna.

Hofordningen af år 1544 föreligger, som ofvan nämndes, i tvänne från hvarandra något afvikande redaktioner, daterade resp. den 5. Mars och den 16. Oktober.[3] Ingendera innehåller någon redogörelse för organisationen af hofvets personal, utan hofordningen är en "gårdsrätt", en ordningstadga, efter hvilken den i konungens tjänst anställda personalen på alla hans slott och gårdar hade att rätta sig. På olika ställen i hofordningen uppräknas dock de förnämligaste tjänstemännen och de olika grupper af lägre personal som funnos, hvarigenom vissa hufvuddrag af organisationen framträda. En anmärkningsvärd olikhet mellan de nämnda två redaktionerna är att i den äldre fodermarsken nämnes som den främste tjänstemannen, under det att i den senare hofmarskalken ställes främst. I den äldre upplagan nämnes hofmarskalen endast en gång. — I en afskrift från (1548) 1550[4] är hofmarskalken återigen struken, men i stället talas öfverallt om "wåra fodermarskar".

Det af de tyska organisatörerna införda *hofmarskalksämbetet* bibehölls åtminstone till en början äfven efter den allmänna brytningen med de tyska anordningarna i öfrigt. — Den första innehafvaren hade varit en tysk, Albrekt Silstrang, och äfven hans efterträdare var af utländsk härkomst, nämligen den ofvan omtalade *Hans Garstenberg*.

Denne hade inkommit i Sverige med grefve Johan af Hoya och varit dennes befallningsman på Viborg; efter sin herres affall och sedan han själf måst uppgifva Viborg till konungen, hade han, oaktadt han hade förvärfvat ägendomar och var gift i Sverige, begifvit sig ur landet och slagit sig in med "wore och rikisins openbara fiender, the Lübske och andre flere". Efter hustruns död blef han emellertid tagen till nåder af Gustaf Vasa, inträdde på hösten 1540[1] i hans tjänst och fick återbörda sina förbrutna gods.[2] — Under de närmast följande åren synes han under samma villkor som öfriga utländske frälsemän hafva tjänat konungen. I början af 1543[3] erhöll han rätt att vidkännas ännu några af hustruns arfvegods och samma år synes han hafva haft uppdrag att resa till Frankrike i konungens ärenden.[4]

Första gången Hans Garstenberg nämnes med titeln hofmarskalk är i mars 1544, då han erhöll Vårfruberga gård i förläning.[5] Huruvida han då omedelbart hade efterträdt Albrekt Silstrang eller om platsen någon tid stått obesatt eller innehafts af någon annan, möjligen den år 1541 med titeln marskalk omtalade Jochim Bulgerin, kan ej bestämdt afgöras. Lika ovisst är huru länge Hans Garstenberg innehaft sysslan. Den 25 jan. 1545 fick han af konungen bref på ett rättardöme i Vansö socken; han kallas därvid endast "wår tro man och tiänere" Hans Garstenberg.[6] I konungens tjänst stannade han visserligen ända till sin död på våren 1551,[7] men från och med 1545 kallas han icke vidare hofmarskalk utan blott "wår tro man och undersåthe";[8] i afloningsregistren är han under denna tid upptagen bland de utländske af adel, 1546 t. ex. tjänade han med 6 hästar;[9] likaså 1549.[10]

I brist på upplysningar om någon personlig innehafvare af hofmarskalkssysslan efter Hans Garstenberg, måste jag lämna därhän huruvida den bibehållits. — I stället finnas från denna tid ett par upplysningar om en hofämbetsman, som möjligen ersatte hofmarskalken, nämligen en *köksmästare*. Titeln förekommer icke i de ofvan omtalade olika redaktionerna af hofordningen, men i 1549 års räntekammarbok[11] kallas den då 32-årige Klas Kristersson (Horn) "kögemester" och i ett förslag till ceremoniel vid konungens tredje bröllop i Vadstena år 1552.[12] nämnes köksmästaren i spetsen för alla hofsindare och småsvenner. Då Klas Kristersson stod kvar i hoftjänsten ända till år 1555, är det möjligt att han tjänstgjorde som köksmästare vid bröllopet 1552. På hösten 1555[13] kallar sig den förut omtalade Jochim Bulgerin "K. M. köke-

mästare". Denna befattning var tydligen af samma art som den år 1531 omtalade köksmästarens, möjligen ett slags chef för den inre hofstaten.

På samma sätt framträdde ånyo under denna tid det gamla svenska *fodermarskämbetet,* fullt tjänstbart och med sina bestämda åligganden. Fodermarsken nämnes visserligen i 1544 års hofordning alltid efter hofmarskalken, men ofta uteslutes den senare och af allt att döma synes fodermarsken i själfva verket hafva varit den mest betydande om också hofmarskalken hade högre rang. *Fodermarskens* åligganden voro fortfarande desamma som under den äldre tiden; han var befälhafvare närmast under konungen öfver alla dennes tjänare på slott och gårdar, särskildt öfver krigsfolket. Särskildt hade han att ombestyra dettas förläggning på fodring och i borgläger. Innehafvare af detta ämbete var under 1540-talet frälsemannen *Lars Pedersson,* hvilken personligen tjänade i gården med 6 hästar.[1] Konungen stod med honom i liflig brefväxling angående hithörande frågor[2] gifvande honom föreskrifter och förebråelser. I april 1544 t. ex. får han befallning att skona Upland från borgläger på grund af foderbrist därstädes, och i stället förlägga folket i Östergötland, Västergötland och Småland. — Jämte tjänsten inom konungens gård hade fodermarsken således äfven nu att taga hand om hofmännen på alla slott och gårdar.[3]

Lars Pedersson blef 1547 ståthållare på Stegeborg,[4] och nämnes sedermera icke med titeln fodermarsk.[5] Handlingarna gifva ej fullt klart besked om hur det under den följande tiden varit ordnadt med fodermarskämbetet vid hofvet. Med titeln fodermarsk nämnas på hösten 1548 *Anders Pedersson,*[6] på våren 1550 *Knut Posse,*[7] men samtidigt erhöllo flera personer af konungen uppdrag i sådana ärenden som vanligen ålegat fodermarsken: så *Lars Fleming* (1547-48),[8] *Henrik Klasson (Horn)* i Finland (1548, 1551)[9] etc. — I den ofvan nämnda afskriften af hofordningen, daterad (1548) 1550, talas också om "wåra fodermarskar". — På hösten 1552 säges uttryckligen att flera fodermarskar funnos,[10] ehuru inga namn nämnas, och under kriget i Finland 1555-56 tjänstgjorde flera personer på detta sätt, bl. a. båda de gamla fodermarskarna *Birge Nilsson* och *Nils Boije,* af hvilka den sistnämnde t. o. m. kallas "wår fodermarsk".[11] Under de senare åren af 1550-talet funnos fodermarskar, som hade befäl öfver ryttare i olika landskap.[12] I ett bref den 19 Febr. 1559 säges att 50 ryttare från hvar fodermarsks "regemente" skola sändas till Knut Knutsson till Ökna, som skall lära

dem att bruka långa och korta rör (skjutvapen) till häst.[1] — Huruvida någon konungens fodermarsk under denna tid funnits i hofvet kan ej bestämdt sägas.

Hofmarskalken och fodermarsken stodo, enligt hofordningen, i spetsen för alla dem som "wårt hoff efterfölia", och såsom sådana hade de bl. a. att vaka öfver god ordning bland hoffolket och hålla borgstämma en à två gånger i månaden för att beifra fel och afdöma tvister. Inom gården skulle dömas efter gårdsrätten, och för de brott, som ej där funnos upptagna, efter Sveriges lag. Bisittarna i rätten kunde växla mellan 6—24 och skulle bestå af "beståndige hofmhänn".

Såsom de förnämsta i gården näst hofmarskalken och fodermarsken nämner hofordningen ryttmästare och stallmästare.

Antalet frälsemän i hofvet ökades betydligt under 1540-talet. Det sätt på hvilket de här fingo tjäna konungen öfverensstämde i det stora hela med hvad som hade varit vanligt under den föregående tiden. De förmögnare medförde ett större antal beridna tjänare, de fattige frälsemännen kommo ensamma, blott personligen rustade. Tjänstgöringen bestod i uträttandet af uppdrag af olika art vid hofvet och inom riket, men äfven i alltmera utsträckt grad i beskickningar till främmande furstar o. dyl. Det var redan under denna tid som den svenska adeln, genom detta slags hoftjänst grundlade de traditioner med afseende på bildning och diplomatisk skicklighet som under den senare Vasatiden skulle framträda på ett så glänsande sätt.

Någon rangordning eller dylikt, annan än den som blef en följd af hvars och ens större eller mindre antal tjänare o. s. v. torde icke häller nu hafva funnits. De olika benämningar, hvilka betecknade dylika hoftjänare, användas både i hofordningarna och i räkenskaperna tämligen godtyckligt om hvarandra. — Hofordningen uppräknar t. ex. "hoffsinndere, hoffjunckere, schyttere". I 1543[2] års räntekammarbok förekomma sådana rubriker som: "Tyske Junkars och Ryttars lön, Inlenske Junkars och Skytters lön"; 1544[3] sammanfattas dessa under rubrikerna "Thet tyske resetygh" och "Thet svenske resetygh."

En reminiscens från den tyska perioden var att de *tyska* "*edlemen*" alltid i registren ställdes före de svenska. 1543 uppgingo dessa tyskar till ej mindre än nära 50 personer, året därpå till blott hälften med olika antal hästar. Just vid denna tid tyckas de till stor del hafva lämnat Gustaf Vasas tjänst. 1546 års register upptager nämligen blott

12 personer under denna allmänna rubrik: "Thet tyske resetygh," men i stället finnas några af de personer, som förut hört hit, upptagna såsom beställningsmän.[1] Jochim Bulgerin står t. o. m. på två ställen, både bland "resetyget" och bland beställningsmännen. 1549 hafva slutligen de tyska adelsmännen upphört att utgöra en grupp för sig. De äro nu och hädanefter i stället uppförda dels bland beställningsmännen, dels tillsammans med de svenske af adel under den gemensamma beteckningen, "Kongelige Mattz. Resetygh" eller "Småsvenner". — Under 1550-talet synes Gustaf Vasa hafva hyst en viss misstro till alla dessa utländingar som sökte tjänst i Sverige, måhända endast ett utslag af den misstänksamhet som i det hela beherrskade honom under de sista åren. Slagsmål och "obestånd" förekom då och då bland de tyska ryttarna och konungen uppmanade[2] då flera gånger sina fogdar och befallningsmän att tillse det svenskarna skulle vara talrikare än utländingarna.

De svenska hofjunkarna och *småsvennerna* af adel voro 1543 omkring 90 personer, året därpå 100. Från och med detta år framträder i räkenskaperna en mera bestämd skillnad mellan vissa grupper bland dessa hofmän; rubriken "resetyg" upptager sålunda de vanligen äldre frälsemän, hvilka rustade och beridna vistades i gården, under det att med "småsvenner" betecknas de personer, som utgjorde konungens närmaste uppvaktning och uppassning och ibland hvilka funnos dels sådana som den ofvannämnde Karl kammarsven, Jöns dörasven o. a., dels äfven yngre män och ynglingar af adel, som voro vid hofvet för att fullborda sin uppfostran. Att skillnaden emellertid icke måtte hafva synnerligen strängt fasthållits synes framgå däraf att samma person kan vara uppförd under båda rubrikerna.[3]

Hvilka af småsvennerna som voro af adel är för öfrigt[4] svårt att afgöra; en viss skillnad dem emellan framträder dock, dels i lönerna, dels däri att somliga, vanligen väl ofrälse, hafva sin titel tillagd efter dopnamnet.[5] Dessutom tyda ju åtskilliga namn utan vidare på frälsebörd, såsom Fleming, Bagge, Drake o. s. v.

"Resetyget" uppgick 1546 till 133 personer (bland dem Göran Fincke med 6 hästar, Knut Posse med 4 hästar etc., samt 60 personer med blott en häst); 1549 har deras antal stigit ytterligare:[6] de äro då 146 personer, bland hvilka kunna nämnas Lasse Fleming med 8 hästar, Karl Holgersson (Gera) med 4 hästar, Gustaf Johansson (tie rosor),

Nils Eskilsson, hofmarskalken Hans Garstenberg m. fl. Lönen utgick med 15 mark i halfåret för hvarje häst. — Efter detta år återfinnas dessa förnämligare hofmän ej vidare i de för öfrigt ofullständigt bevarade räntekammarböckernas utgiftsregister; då man emellertid ej kan antaga att de helt och hållet upphört att vistas vid hofvet, är det möjligt att de hädanefter icke uppburit kontant ersättning, utan blott aflönats med förläningar. För öfrigt minskades den adliga hofstaten tydligen under 1550-talet.

Småsvennerna, som 1546 voro 41 st. och 1549 uppgingo till samma antal, utgjorde 1553 blott 26 personer (samtidigt hade dock hertig Erik 9 småsvenner för sig personligen). 1556 års register[1] upptager blott 16 småsvenner, och 1557[2] funnos blott 10 svenska småsvenner och två tyska. Måhända kan denna minskning i antalet af de svenska småsvennerna antagas hafva gifvit anledning till en uppmaning, som konungen den 28 April 1557[3] gaf sin svärfader Gustaf Olsson (Stenbock) till Torpa: konungen önskar att de unga männen af adel från Västergötland skola sändas till honom på Gripsholm, för att "fölie wårtt hoff effter" och där lära sig hvad de skola göra och icke ligga hemma uti självsvåld "som thet mykit ske plägar". Gustaf Olsson skulle sända kungen ett "register opå samme selskap".

Vid några tillfällen, då konungen önskade uppträda mera kungligt, finner man också att han på ett eller annat sätt sökt afhjälpa bristen på förnämligare hofmän. I April 1558, då något myndigt främmande folk väntas, kallade han sålunda till sig en del män af adel, som tillsades att göra sig beredda med kläder och annat, så att konungen måtte kunna "bestå i umgänge och handel" med utländingarna,[4] och på hösten 1559 vill han icke taga emot några sändebud, därför att han har intet vin och inga småsvenner eller annat ansenligt folk hos sig;[5] hertig Erik får därför befallning att taga emot.

I 1559 års aflöningslängd äro konungens småsvenner 25 personer, bland hvilka dock förekomma flera som åren förut upptogos under andra rubriker t. ex. Mårten Norman, mäster Georgs bror, som förut står bland beställningsmännen, Erik Garstenberg, en son till hofmarskalken m. fl.

Af 1540-talets talrika adliga hof återstod således, så vidt man kan se, vid slutet af den gamle konungens regering blott den jämförelsevis fåtaliga småsvenneskaran. Samtidigt bildade emellertid hans söner

Erik i Kalmar och Johan (tidigare) i Finland hvar och en sitt hof, dit förmodligen många af frälsemännen lockades.[1]

Det är dock att märka att rubriken småsvenner under 1550-talet så godt som uteslutande upptager män af adel: detta sluter jag dels af namnen, dels däraf att alla de yrkessvenner, nämligen kammarsvenner, sengadrengar o. a. som förut upptagits under den gemensamma beteckningen småsvenner, under 1550-talet uppföras särskildt.[2]

Om det hoffruntimmer som under glansperioden på 1540-talet omgaf drottning Margareta hafva källorna så godt som intet att förtälja, och icke häller om lifvet vid hofvet vid fester o. dyl. kan man sammanplocka många underrättelser. Liksom förut inbjödos frälsemännen då och då att med fruar och jungfrur komma till hofvet, t. ex. då konungen ställde till bröllop för någon af sina hofmän. Flera samtida vitsorda konungens älskvärdhet i umgänget med människor och den glädje som rådde vid dylika gästabud, till hvilka ingen som var bjuden försummade att begifva sig, äfven om de bodde på många mils afstånd "allenast till att se hans Maj:ts lustighet". — Per Brahe[3] berättar bl. a. om det stora gästabud i hela 14 dagar, som konungen år 1547 ställde till på Gripsholm, då han gjorde sig "lätsinnig och glad med sine trogne mänd" och då det höga värdfolket en afton själfva buro in konfekt och "dricka".

En vändpunkt i konungens glädtiga lynne inträdde säkerligen med drottning Margaretas död vid knappt 38 års ålder, år 1551, en händelse som djupt grep konungen; "tå miste solen sitt skeen" berättar Per Brahe, när han omtalar den populära drottningens död.[4]

Knappt ett år därefter höll konungen emellertid den 22 aug. 1552 i Vadstena sitt tredje bröllop med Katarina Gustafsdotter (Stenbock). Från denna högtidlighet har man i behåll[5] ett förslag till ceremoniel, som torde utgöra den fullständigaste bevarade redogörelse för en stor hoffest från Gustaf Vasas tid. Den är här nedan aftryckt som bilaga. — Festligheterna varade i tre dagar och programmet upptager högtidliga processioner till och från kyrkan, hvarvid regalierna buros framför konungen; vidare ceremonier i kyrkan med musik samt en festmåltid på slottet, hvarvid regalieförarna skulle "stå för bordet" och den ceremoniella uppvaktningen skötas af dem som "embethe" hafva, sannolikt köksmästaren, skänken, bissaren m. fl. På aftonen dansades och Per Brahe omtalar att i samband med bröllopet äfven en tornering ägde rum.[6]

Till prinsessan Katarinas bröllop med grefve Edzard af Ostfriesland gjordes äfven stora tillrustningar och konungen uppdrog åt hertig Erik[1] att tillse att därvid allt komme att tillgå "efter det skick och sätt som nu för tiden brukligt är hos herrar, furstar och potentater". — En föreställning om den ståt, hvarmed Gustaf Vasa vid detta tillfälle omgaf sig, ger en "ordning opå Kong. Mttz. intug till Stockholm" daterad Wentholmen den 16 Sept. 1559;[2] det nämnda bröllopet ägde rum den 1. Okt. s. å. — Konungen kom sjöledes ifrån Mälaren och skulle mottagas med dundrande salut både från fartyg och från slottet; vid landstigningsplatsen skulle hästar finnas för hans och "de unge herrarnas" behof och när han red upp till slottet skulle drabanter, "herremän" och rådsherrar gå både före och efter. — Karl kammarsven skulle resa konungen till mötes med kläder m. m.

Den betydliga tillökningen af adligt, uppvaktande hoffolk, som ägde rum under 1540-talet, nödvändiggjorde också helt naturligt en tillökning inom *de lägre regionerna.*

Kökspersonalens antal ökades högst betydligt och flera nya benämningar infördes, ofta öfversättningar till svenska, af de af tyskarna använda benämningarna.

"Kongl. Matz. *kockar* och fatedrengier som fölia gården efter" uppgingo 1543 till 15 personer,[3] biträdda af två köksskrifvare, hvilka förmodligen hade att föra längder öfver uppbörd från skaffaren. Antalet af dessa tjänare var mycket olika under olika år, växlande från omkring 15 upp till närmare 30 personer. Den förnämste kocken, "Hans frantzos", hade år 1549[4] 100 mark i lön. Under år 1553[5] är under rubriken "kockar och drengier" upptagna 27 personer, af hvilka den högst aflönade uppbar 200 mark. Från år 1559[6] finnes en aflöningslängd som upptager 9 kockar i "herreköket" och 6 i "svenneköket".

Köket var nämligen deladt i två afdelningar *herreköket och svenneköket,*[8] det förra tydligen för de kungliga och den förnämsta uppvaktningen. För båda fördes mycket noggranna register på uppbörd och utgift, förmodligen af köksskrifvarna. I ett dylikt register från åren 1556—57 finnes t. ex. antecknadt hvad som på hvarje särskild kungsgård förtärdes i herreköket och i svenneköket och huru många personer som bespisats från hvartdera af dessa, samt hvad som tagits af gårdens fetalier och hvad som tagits af skafferiet, de medförda förråden.[7]

Utspisningen skedde för öfrigt efter fastställda regler såväl vid

hofvet som på slotten. Fogdar och befallningsmän fingo ej sällan förebråelser för att de ej följde ordinantien på veckokosten och utspisningen.[1]

Provianteringen ålåg som förut *skaffaren*, hvilken emellertid nu hade till sin hjälp både drängar och en hel stab af jägare, vildtskyttar, fågelfängare och fiskare, som följde hofvet. Äfven antalet af denna personal växlade under olika år och vid olika aflöningsterminer, från 12 till inemot 30 personer. Skaffarna och brödsvennerna måste liksom alla andra föra mycket noggranna längder öfver sin uppbörd och utgift. Deras uppbörd var alla matvaror, som mottogos från fogdar, jägare och andra, utgifter det som levererades till kökets föreståndare.[2] Bland uppbörden antecknades t. o. m. de gåfvor i matväg som konungen erhöll på resorna, t. ex. "Af Köpings borgare 1 lest svenneöl", af Arboga borgare 1 oxe, af en bonde två fjällripor och fem orrar o. s. v. — Äfven på detta område sökte man göra kontrollen så effektiv som möjligt; så t. ex. befalldes år 1551[3] att brödsvenner och källarsvenner skulle lämna kvitto på hvad de mottogo af bagerskor och bryggare och dessa i sin ordning på hvad de mottogo af "kornskrifvaren", "opå thet att tiuffrij ther egenum motte förtaget bliffve".

Vinkällaren och förråden af drycker stodo under *vintapparens* och *källarsvennernas* vård; dessas antal vexlade mellan 5—10 personer. — En vintappare, Kristoffer, som redan 1545[4] var i Gustaf Vasas tjänst, erhöll 1547 nytt beställningsbref,[5] då hans lön bestämdes till 200 mark jämte fri kost och hofklädning åt honom och en dräng; han ålägges här att förestå "wår vinkällare både på Stockholm, Gripsholm och annorstädes". På våren 1552 skickades han ut till Tyskland för att göra inköp af öl och glas.[6] — Befallningar om dylika inköp af viner, sydfrukter, konfekt, kryddor o. dyl. förekommo ofta, hvarvid inköpen dels skulle göras från utländska köpmän, som besökte Sverige, dels i utlandet af i andra uppdrag utskickade personer. På liknande sätt gjordes inköp af tyger af alla slag, klenoder, vapen etc. Befallningsmannen på Kalmar, Germund Svensson (Somme), fick vid ett sådant tillfälle[7] äfven i uppdrag att, om det var möjligt, af en holländsk köpman som kommit till Kalmar, för konungens räkning inköpa några "papegoijer, markatter eller andre slijke sielsinde diur".

Den inomhus jämte Karl *kammarsven* tjänande personalen hade äfven blifvit ansenligt tillökad under denna period. En del af dessa uppräknas på 1540-talet[8] under samma rubrik som de adlige småsven-

nerna, men under 1550-talet fördes, som ofvan sagts, de förnämare småsvennerna särskildt och de inomhus tjänande "drängarna" tillsammans med öfriga hoftjänare af lägre rang.

Liksom på andra områden förekomma äfven här en mängd dylika efter dopnamnet lagda titlar för att utmärka den syssla som hufvudsakligen ålåg innehafvaren. Titlar sådana som sengewachter eller sengedreng, kistedreng, paulunemester eller pauluneknekt[1] m. fl. tala också för sig själfva. Antalet af detta slags tjänare liksom titlar och benämningar växlade olika år.

De olika departementen inom denna inre hofförvaltning synas under denna tid hafva varit delade på flera s. k. kammare, hvar och en med sin föreståndare, likställda med köksskrifvarna: *kryddekammaren* under en kryddeskrifvare, *fatburen* under fatburshustrun. Klädesskrifvaren var föreståndare för hofvets *klädekammare,* till hvilken tyger af alla slag inköptes för att utlämnas till hofklädningar, hvilka ju vanligen ingingo i aflöningarna.[2] – Ett slags underafdelningar under klädekammaren voro antagligen *"sidengewantskammaren"* och de olika kungliga personernas *lifklädekamrar* eller garderober.

I stället för den år 1553 aflidne Jörgen Ballinger anställdes samma år en ny hofskräddare Jakob Mechelborg,[3] som kvarstod ännu i slutet af 1550-talet[4] och hade under sig några medhjälpare. — Nära dessa yrkesmän stodo de skinnare, skomakare, pärlstickare m. fl. som äro upptagna i aflöningslängderna för hofvet under denna period.

I allmänhet nedlades, som redan i det föregående framhållits, stora kostnader på kläder och smycken för de kungliga personernas räkning. Inventarierna öfver konungens lifklädekammare upptaga så godt som uteslutande kläder af siden, sammet o. dyl., ofta sömmade med guld och fodrade med dyrbara pälsverk. En gång utfärdas t. o. m. formligt förbud mot utförande ur landet af vissa finare pälsverk, emedan de behöfdes "till vårt, vår elskelige husfrus och våre käre barns behof".[5] — Guldkedjor, smycken o. dyl. torde vanligen hafva inköpts dels utifrån, dels af i Stockholm bosatta guldsmeder, som ofta nämnas i utgiftsregistren.

Bland de många i hofvets tjänst under denna tid varande konsthandtverkarna intogo flamsk- eller "guld"-väfvarna en framstående plats. De förnämste bland dem voro svensken Nils Eskilsson som lärt i Antwerpen och hemkom 1551 samt den 1552 inkallade nederländaren Paul de Bucher.[6]

Konstnärer förekommo under 1540—50-talen talrikt i Gustaf Vasas tjänst. Flera stora byggnadsföretag pågingo, på Gripsholms, Vadstena, Upsala, Stockholms och Kalmar slott för att blott erinra om de viktigaste, där såväl arkitekter och byggmästare som med inredningar sysselsatta konstnärer voro i arbete.[1] — Flera målare voro verksamma: svensken Anders Larsson, (Anders målare) alltifrån 1541; år 1551[2] återkallades Hans Eriksson, en svensk målare, som utbildat sig i Antwerpen och skickat konungen ett prof på sin konst. — Bland utländingarna fingo några afkonterfeja den kungliga familjens medlemmar. — Hans Regnar fick 1556 betaldt för porträtt af tre af Gustaf Vasas döttrar samt af konungen och drottningen af Danmark.[3] Dominicus ver Wilt, som 1557 fick en försträckning af konungen,[4] hade året förut målat porträtt af hertig Erik och två af hans systrar.[5] Den ungefär samtidigt, 1557, inkomne Lambrecht målare[6] från Antwerpen har möjligen målat det andra "ad vivum" utförda porträtt af Gustaf Vasa, som bevarats till vår tid, det bekanta helfigursporträttet på Gripsholm.[7] År 1558 inkom hit Willam Boy hvars verksamhet, liksom de båda föregåendes hufvudsakligen faller under Erik XIV:s och Johan III:s tid.

Konungens *spelmän* voro enligt 1544 års aflöningsregister[8] 16 st. pipare, trumslagare, trumpetare, lutenister, "harpensleger" och "fedlare". Antalet vexlade under de följande åren. 1553 aflönades icke mindre än 23 spelmän med löner från 10—400 mark.[9] Året därpå skickade kungen några spelmän ifrån sig till sönerna, emedan han själf var gammal och icke längre hade stor lust till musik.[10] 1559 års aflöningslängd upptager blott nio spelmän. — Vid den ofvan omtalade bröllopshögtiden 1552 utfördes musik både i kyrkan och på slottet af ett stort antal spelmän med olika instrument och vid intåget till Stockholm 1559 skulle en liten orkester resa ut med ett af de fartyg som skulle möta kungen vid Essingen.

Bland de *lärde män* af utländsk härkomst som voro i svensk tjänst under denna tid var fransmannen Dionysius Beurreus en af de förnämste. Han hade inkommit i landet med kanslern v. Pyhy, då denne återkom från den franska ambassaden, 1543, och hade vid rättegången mot denne sin forne herre varit ett af de mest besvärande vittnena.[11]

Redan följande år[12] hade mäster Dionysius såsom K. M. "Phisicus und Mathematicus" en besoldning af 300 mark om året; 1547 ökades hans lön till 900 mark, hvarjämte han erhöll Menhammars gård och en kvarn i

Vällinge i förläning. I hans beställningsbref bestämdes att han skulle låta bruka sig såväl inrikes som utrikes[1]. Med denna höga lön kvarstod mäster Dionysius i Gustaf Vasas tjänst ända till konungens död. 1558 på våren sändes han som bekant till England med frieriambassaden, där han kvarstannade som konungens minister och ej återvände förrän 1560. — Bästa beviset för det förtroende konungen hyste för honom är hans tjänst som de unga herrarnas lärare, hvarvid han dock torde haft medhjälpare. Han utöfvade äfven läkaryrket[2] och kallades i denna egenskap både till konungen och till hertig Erik.[3]

Flera andra läkare, vistades under denna period, längre eller kortare tider vid Gustaf Vasas hof. Doktor Karolus Paludanus var en fransk läkare, som inträdt i Gustaf Vasas tjänst 1542; följande år hade "frantsose doktoren", som han benämndes, 300 mark i lön och 1544 400 mark.[4] Han lämnade Sverige på hösten samma år och medförde då ett latinskt bref från drottningen till hennes "amantissima et charissima soror", drottning Margareta af Navarra, däri bl. a. omtalades att doktor Karolus med stor berömmelse tjänat konungen.[5] Doktor Karolus återvände senare till Sverige och var bl. a. närvarande vid den gamle konungens dödsbädd.[6]

Under senare delen af 1550-talet vistades här d:r Johan Cop, som 1555 skickades för att undersöka krigsfolket i Finland och däröfver afgaf ett utlåtande;[7] 1556 kallades han till drottningen[8] och 1558 sändes han af konungen till hertig Johan i Finland.[9] — Läkare voro äfven d:r Philippus Wulf, omtalad i slutet af 1550-talet,[10] d:r Vilhelmus m. fl.

De paradtrupper, som under den föregående tiden åtföljt hofvet höllos där äfven under denna period.

Drabantkåren hade ej undergått någon förändring annat än till antalet. Detta utgjorde under 1540-talet mellan 50—60 personer[11], såsom förut under befäl af en höfvidsman, Hans Friis. 1553 års register upptager: K. M. drabanter 74 st., hertig Eriks drabanter 25 och hertig Magni 12, således tillsammans ej mindre än 111 drabanter i gården; lönen var alltjämt 9 mark i kvartalet. Mot slutet af konungens regering inskränktes drabanternas numerär, liksom all den öfriga hofpersonalens; 1559 funnos blott tillsammans 77 drabanter.[12]

"Kon. Mattz. stall" och *hingstridarna* stodo under befäl af stallmästare, hvilka i 1544 års hofordning räknas bland de förnämsta i

gården. Titeln fördes för öfrigt liksom förut samtidigt af flera personer, utan att man kan påvisa i hvilket förhållande de stått till hvarandra; måhända har en eller flera följt gården efter och de andra haft befäl öfver på andra håll förlagda ryttare och hästar.[1]

Till *stallmästare* togos personer tillhörande det adliga följet, hufvudsakligen utländingar, men senare äfven svenskar. — De båda svenska stallmästare, som omtalas 1540 och 1542 kvarstodo ej längre: Michel Helsing var redan följande år fogde på Kopparberget.[2] Som stallmästare i spetsen för hingstridarna nämnes 1544 den redan vid år 1540 tjänstgörande tysken Brix Podewitz, som nu hade 150 mark i lön.[3] 1545 omtalas Caspar Töbing, Brix Podewitz och Jakob Henriksson[4], 1546 fördes befälet af den tyske adelsmannen Berendt v. Lüneburgh, hvilken ännu 1549[5] svarar för utgifter till stallet, ehuru han samma år, på ett annat ställe i räkenskaperna, för titeln rustmästare. — På våren 1548[6] erhöll Jochim Podewitz fullmakt att vara stallmästare öfver "wåre unge Hingstar och hästar"; osäkert är huruvida detta innebar befäl öfver hingstridarna vid hofvet. Följande år, 1549, förekomma i räkenskaperna[7] stallmästaren Jochim Podewitz, Kristoffer Nilsson stallmästare, hvarjämte talas om hingstridare, som "efterfölia" Jakob Henriksson. — Under 1550-talet, då hingstridare funnos förlagda på flera olika slott och gårdar,[8] omtalas ett flertal personer med titeln stallmästare, framför andra den ofvannämnde Kristoffer Nilson,[9] som bl. a. 1552 uttryckligen kallas "wår stallmästare", samt Jakob Henriksson (Hästesko). Denne kallas 1553—1556[10] "wår stallmästare" och fick 1555[11] i uppdrag att tillsätta stallmästare på slotten; under kriget i Finland 1555—56 hade han en mängd uppdrag angående rytteriet, 1558 kallas han ryttmästare,[12] med verksamhet hufvudsakligen i Finland och följande år[13] fick han fullmakt som befallningsman på Viborg. — Under år 1557 nämnas som befälhafvare öfver hingstridare äfven Marcus Mattsson, Jöran Matsson och Petter beridare.[14]

Hingstridartruppens antal ökades liksom drabanternas och uppgick under 1540-talet till omkring 60—80 st. 1553[15] voro de icke mindre än 171, hvarjämte hertig Erik hade 17 st. — Under de följande åren minskades antalet; 1557[16] voro de något öfver 100 man, hvaribland 7 st. skottar[17] och 1559 utgjorde de "hingsteridere som Kon. Mat. dagligen effterfölia" ej flera än 26 st. — de andra voro förlagda på slott och gårdar.[18]

Bösseskyttar omtalas under 1540-talet omkring 60—70 st.; men på 1550-talet hafva de ersatts af en trupp landsknektar, om hvilka uttryckligen säges att de "hoffuet fölgdt haffua". De voro 1553[1] 142 st., mot slutet drogs in också på denna stat.

Äfven under denna period hade Gustaf Vasa i sin tjänst ett betydande antal utländska, företrädesvis tyska legotrupper, som i fredstid voro förlagda på de olika slotten. Under ryska kriget värfvades ytterligare dylika trupper, men för öfrigt användes hufvudsakligen svenska knektar, därför att de äro "mannelige och skickelige i krigssaker, när de blifva rätt öfvade och brukade," som konungen sade 1556.[2] — Under de sista åren fruktade konungen "farliga praktiker" söderifrån och han utsände därför upprepade gånger förmaningar till frälset och ståthållarna i landsorten att hålla krigsfolket redo. De tyska ryttarna på slott och gårdar ställde ofta till "obestånd" och konungen föreskref[3] därför såsom ofvan nämndes att på hvarje slott den svenska besättningen skulle hållas till antalet öfverlägsen utländingarna.

I utgiftsregistren förekommer under denna period för hvarje år en rubrik: "Till *de unge herrarnas* behof", eller "Till det unga herrskapets behof".

Det unga herrskapet hade i enlighet med Normans förslag sin egen hofhållning, äfven om hans omständliga planer icke tillämpades i detalj. I de flesta fall åtföljde de väl sina föräldrar på resorna mellan slotten, men stundom, synnerligen när kungen drog nedåt Götalandskapen eller till Finland, lämnades barnen kvar på något af Mälarslotten under vård af sina lärare och andra, exempelvis sommaren 1545,[4] då Johan Turesson och hans hustru fru Kristina (Gyllenstierna) samt Dionysius Beurreus voro hos dem på Gripsholm eller sommaren 1547, då barnen voro på Svartsjö.[5] Vid dylika tillfällen skrefvo både konungen och drottningen till fogden, fatburshustrun och andra vederbörande att hafva noga akt om barnen. Äfven hertig Erik fick mottaga bref från sin fader, däri han som den äldste uppmanas att öfvervaka de yngre. 1547 fick den unge hertigen i uppdrag af Gustaf Vasa att befalla "Deonisio" att noggrannt sköta om den lilla prinsessan Anna, som insjuknat på Svartsjö, samt destillera några läkemedel.

Platsen som *barnens guvernör* innehades af den ofvannämnde Dionysius Beurreus, som intog en ställning närmast motsvarande Normans "tuktomästare".

Vid drottning Margaretas död, 1551, voro Erik och Johan redan något försigkomna, resp. 18 och 14 år gamla, men hela den öfriga barnskaran, de fem döttrarna och de båda yngsta sönerna, Magnus och Karl voro minderåriga och behöfde moderlig vård. Under den första tiden, hösten 1551, var fru Kristina (Gyllenstierna) hos dem, men när hon tröttnade, skref konungen[1] framemot jultiden till den aflidna drottningens systrar, fru Birgitta, Gustaf Olssons (Stenbock) maka och fru Märta, Svante Stures, och bad dem komma till barnen samt medtaga en god kvinna från Västergötland. De tyckas hafva hörsammat hans begäran, ty på våren 1552[2] afböjde konungen en erbjudan af fru Hebbla Siggesdotter (Sparre) att komma till barnen, emedan han redan fått en annan vårdarinna till dem. — På hösten samma år gifte Gustaf Vasa om sig för tredje gången och den unga drottning Katarina fick väl nu taga vården om sina små kusiner och styfbarn.

Döttrarna och de yngsta prinsarna torde under 1550-talet hafva vistats hos föräldrarna, ehuru de väl t. ex. icke voro med konungen under kriget i Finland, där han vistades från början af Augusti 1555 till slutet af juli följande år.[3]

Sedan Erik och Johan erhållit själfständiga förläningar, Johan Finland 1556 och Erik Kalmar och Kronobergs län 1557 samt Tjust 1559, började de hvar för sig att omgifva sig med egna hofstater. Särskildt Erik, som förde titeln "utvald konung", synes därvidlag hafva lagt an på prakt och glans och lustbarheter, som stundom väckte den gamle konungens oro och bekymmer. Under de sista åren stod konungen i en mycket liflig brefvexling med sönerna. — Från åren 1558 och 1560 finnas i behåll aflöningslängder[4] rörande Eriks hof, utvisande att detta i det stora hela under denna tid var organiseradt på samma sätt som hans faders. Här fanns sålunda 1558 ett kansli med fyra skrifvare, en "kammare" med en räntmästare och två kamrerare, en kapellan; vidare ett 30-tal svenska och utländska småsvenner af adel, Arvid Trolle, Sivard Kruse, Kristoffer Ribbing, Lasse Fleming, fransmännen Claudius Collart och Carolus de Mornay, tysken Kristoffer Eichelberger m. fl. — Den lägre personalen var talrik och inneslöt helt naturligt samma hufvudgrupper som det kungliga hofvet, bl. a. icke färre än 12 musikanter, och slutligen funnos här 34 drabanter och 66 hingstridare.

Sedan Erik efterträdt sin fader på tronen, dröjde det icke länge förrän han organiserade sitt hof enligt kontinentala förebilder med en

mängd höga funktionärer och ämbetsmän. De ansatser i denna riktning, som omkring år 1540 hade gjorts i Gustaf Vasas hof, blefvo därigenom vida öfverträffade. Den karaktär af ett medeltida stormanshof, som trots alla tillfälligt fungerande dignitärer, kännetecknade Gustaf Vasas hof, försvann nu fullständigt och först med Erik XIV blef det svenska hofvet organiseradt såsom ett kungligt hof i den nyare tidens mening.

Bilaga.

Förslag till ceremoniel vid Gustaf Vasas bröllop med Katarina Stenbock i Vadstena 1552.[1]

En ordningh hure tilgå skall vdi then tillstundende högtijd stelt opå Kon:ge Mttz godhe behagh.

Först vm lögerdagen effther middagh skall vmblåses och vttropes Kong^e^ Mttz frijdh. etc.

Vm lögerdagzafftonen seden bruden är clädd, går Kong^e^ Mtt sampt med wåre nådige vnge Herrer vp i Drotningemaket, och för Hans Kong^e^ Mtt fijre vttaf the förnämpste i rådet ther lather man först frambäre något confechtt och skenck, seden går Hans Kong^e^ Mtt nid i Salen, tijt kommer och bruden sampt fröijkerne och andre fruer och Jomfruer.

När afftan måltijd hållen är (vm K: M: så behager) bliffwer bruden åther vpfördt i Drotningemaket, seden går och Kong^e^ Mtt vdi sit mach.

Vm Söndagen.

När högbe^te^ Kong^e^ Mtt tyckes tijdh ware går Hans Kong^e^ Mtt sampt the vnge förster vp i Drottningemaket ther till att förhandle then deel lägenheten fodrer. när thet giortt är rijder hans Kong^e^ Mtt till Kijrcken wid sådane skick som her effther följer. Först går Kögemesteren och honum följe alle hoffsinnere och småswäner, Ther nest rijde de Fijre vtaff rådett som förhe Hans Kong^e^ Mttz Regalia eller Cirath frempst Her Peder Brae med Spiren iämpte honum Her Swante Sture med Rijgz^ns^ äple ther nest Her Lars Siggeson med swärdet och Her Johan Tursson med Cronen iämpte hwar annen, ther nest rijde the Twå yngste förster som är Hertig Magnus och Hertig Karll i thet

nämpst iämpte Kong^e Mtt, och så Hans K: M: sielff, och effther hans nåd Fijre vtaff Rådett, som är Her Göstaff Olsson Her Mons Johansson Nils Crumme och Jören Norman, och seden then menige adelen gåendis.

När Kong^e Mtt är kommen till Kijrcken går hans nådh in vdi Höge Choret i then stooll som till Hans Kong^e Mttz behoff tilpijntet är, ther Hans Kong^e Mtt och förtöffwer till tess bruden kommer till Kijrcken.

Ithem Skall då vdi midlertijd förän bruden kommer bredes vthen för Höge Chorett mit opå Kijrckegulffwet rött clädhe och med rött samet mitt opå clädet förteckes, skall och bredes ett st^e rött cläde iffrå Höge Coret och till thet rum som festningen skeer ther opå Kong^e Mtt och bruden gåendis warde.

När nu Kong^e Mtt som förberördt är in i Kijrcken kommen är. Och Kögemesteren Hoffsinnere Småswäner och Draffwanter så monge som ther till bliffwe beskedde, äre kompne tillbake igen till Slottet, så förhe wåre nådige vnge Herrer Hertig Erich och Hertig Johan bruden nid aff Drotningemaket och för henne gå Her Sten Erikzson och Her Abram Erikzon och föres vdi så måtte till Kijrcke.

Först nest effther Kögemesteren Hoffsinnere och Småswäner rijde Her Sten och Her Abram ther nest rijde wåre nådige vnge Herrer Hertig Erich och Hertig Johan, ther nest bruden, och gå Axell Erickzson och Karll Hollgersson opå hwar sin sijde vm Hennes Hest, ther nest effter rijdhe fröijkerne och the förnämpst fruger vm them så sielffwe sijnes, och seden fölge fruer och Jomfruer effther gåendis. och Draffwantherne bredewid opå bådhe sijder och skole några tilskickes som achte opå att fruer och Jomfruer som effthergå icke bliffwe trengde vtaff folcket.

Vm Spelett.

Först när Kong^e Mtt, som för berördt är, drager iffrå Slottet, skall vpblåses vdi Trumetterne och slås opå Herpuckele, och skole Spelemennerne skynde sig seden, så att the äre för Kong^e Mtt opå Kijrckegården, ther skole the vpblåse vdi the store bomortther. Sammeledis och när bruden drager till Kijrcken, skall och speles bådhe opå Slottet och Kijrckegården som tilförende.

Heller vm Kong^e Mtt så teckes, effther the store bomorther icke äre her tilstädis, att Trumetherne rijde till Kijrcken bådhe för Kong^e Mtt och bruden, med Sölffbasonerne och herpuckeln Sammeledis och iffrå.

Ith. Till att holle liusen vdi Kijrcken skole tilskickes Fijre vtaff the vnge Herremen, så att när Kong^e Mtt så och bruden gå in i Kijrcken stå the Twå opå hvar sijde emellen Höge Corett och thet rum ther festningen ske skall, gåendis seden när theres nåder äre sammen giffne före in i Choret, ther the dhå Twå opå hwar sijde ståendes bliffwe, Till tess benediction eller bönen vtöffwer bruden sungen är, seden antworde the sådane lius iffrå sig wed alteret.

När nu Bruden, som för berört är, till Kijrcken kommen är, bliffwer hon fördt in opå thet Sammet som mitt opå gulffwet bredtt är, tijt går också Kong^e Mtt vtaff Coret ther theris nådher då tilsammen giffwes. När det är skeedt och Kong^e Mtt går in i Choret vdi sin stoel Tesliges bruden, blåse Spelemennerne vp vdi the instrument som them wijdere befalet bliffwer, haffz och för hender med Discant, Sammelunde motte och Fidlerne spele opå theris gijger tilsammen med Simphoniet, vm Kong^e Mtt thet eliest så behager.

För Kong^e Mtt bliffwe ståendis vdi Kijrcken the Fijre vtaff Rådet som Hans nådz Regalia holle skole. Män när Predichen är vthe, eller och Ewangelium sunget är (hwar ingen prediche för tijdzens korthet skuld then dagen hollen bliffwer) dhå skall offer vmkringbäres och vttdeles aff Twå vttaff rådet som är[1] och[1] och när prefation begynnes, är sedwane att gå till offers, thet Kong^e Mtt och görendis warder vdi så måtte. The Fijre vtaff Rådet som Regalia holle gå för Hans nådh, och bliffwe ståendis Twå opå hwar sijde för höge alteret så att Kong^e Mtt till att offre går emellen them åther gå the för Hans nådh tijl Stolen igen Görendis reuerentz opå thet skickeligeste som saken kreffwer. Ther nest går bruden till offers och the henne förhe, och seden Rådet, adelen, fruer och Jomfruer.

Jthem Skall och så ware tillpijntett en stoell för höge alteret tijt Konge^e Mtt och bruden sig förfoghe, när benediction eller bönen vtöffwer them siunges skall. Och motte Fijre vtaff Rådett holle vtöffwer Kong^e Mtt och bruden ett öffwertecke eller pell (som man thet kalle pläger) vtaff gyllen Syndell eller annet thet som lätachtigt är. effther the fijre som thet hålle skole så well som Kong^e Mtt och bruden

stå opå knä, och förthenskuld icke kunne holle samme offwertecke högtt nogh vp med henderne, vthen opå Fijre smale stagher ther till giorde.

När alle Ceremonier som vdi Kijrcken holles skole, är ändede drager Kong^e Mtt Tesliges bruden med samme sätt till slottet igen som tilförende till Kijrcken.

När Kong^e Mtt till Slottet igen kommen är förfoger hans nådh sig vdi sitt mach till tess matt bärs vp på salen. Bruden går och vdi Drottningemaket ther hon förtöffwer till tess Kong^e Mtt in opå salen kommen är, seden bliffwer och Bruden infördtt till bordz sätt och måltijdh hållen. Skole och the Fijre som K. Mtz regalia holle stå för bordet till tess en gång skencht är, seden få the samme Cirath iffrå sig och sette sig till bordet, vndentagendes them som något embete haffwe.

Vm Söndagz afftonen när Kong^e Mtt icke lenger vdi Salen ware teckis, bliffwer bruden seden Kong^e Mtt med Henne dansett haffwer, fördtt vp i brudehuset, för henne bäres Otte par Tortizer, Och vdi brudehuset siunges först Discant, seden speles opå Sijmphoni och annen sijden spel, till Tes Kong^e Mtt kommendis wardher. Män när hans nåd dhå kommer blåses vp vdi Basoner, sammelunde och när brudehanen med Confechtet inbärs.

Vm Måndagen.

När tijd är drager bruden till Kijrcke för än Kong^e Mtt, och i thet nämpste effther samme sätt som vm Söndagen. Doch rijdhe för Henne Her Sten Erickzson och Her Abram Erikzson som the Tw Kong^e Mttz Cirath före nämpligh Cronen och Spiren, nest frammen för them wåre nådige vnge Herrer Hertig Erich och Hertig Johan, och för them rijdhe Her Mons Johansson och Jören Erickzson.

Ithem Skole Fijre utaff the vnge Herremän möthe bruden wid Kijrckedörren med blusen gåendis för Henne in i Choret (och bruden stiger vdi sin stoell ther hon ståendis bliffwer till tess Cröningen skee skall med sådane sät).[1]

Kong^e Mtt drager och till Kijrcke effther samme sätt som vm Söndagen, dock föres inge Cirat för Hans nådh flere än allenast swärdett som Her Lars Siggeson förer och rijde nest för honum Her Peder Brae och Swantte Sture. Och the andre vtaff rådet rijde effther Hans Kong^e Mtt.

När bruden kommer iffrå Kyrcken bliffwer hon upfört i Drottningemaket och seden till bordz som vm söndagen. Kong^e Mtt går och vdi sit mach när Hans Kong^e Mtt kommer iffrå Kyrcken til tess bruden in opå Salen kommen är, tijt och hans nådh sig seden förfogher, och hålles så måltijdh.

Vm Måndagzsafftenen, när så tijd är, går först Kong^e Mtt vdi brudehusett, tijt bliffwer och bruden seden vpfördtt. Doch setter hans Kong^e Mtt icke vdi sengen, som skee pläger, vten när bruden kommer speles vpp och Kong^e Mtt tager en fördantz med annen lust svm dhå lägenheten kräffwer.

HÄNVISNINGAR OCH ANMÄRKNINGAR.

Sid. 2. [1] Hildebrand, E. Svenska statsförfattningens historiska utveckling, sid. 124. [2] Hildebrand, E. a. a sid. 41.

Sid. 4. [1] Reg. 22—24 juni 1527, (IV:212).

Sid. 7. [1] Reg. 3 juni 1523, (I: 63—64). [2] Reg. 16, 17 juni 1523, (I: 90—95). [3] Peder Swart, Gustaf I:s krönika, sid. 123.

Sid. 8. [1] Reg. 8 sept, 1 nov. 1540; bil. 1 nov. 1540, (XIII: 125, 164, 348).

Sid. 10. [1] Jfr Peder Swart, sid. 37. [2] Peder Swart, sid. 50. [3] Reg. 6 juni 1523, (I: 64). [4] Edén, N. Centralregeringen sid. 9. [5] Reg. 1 nov. 1523, (I: 171). [6] Reg. 2 nov. 1523, (I: 172). [7] Reg. 10 sept. 1523, (I: 132): Underskriften har följande lydelse: "Gostauus Dei gratia Suecorum et gothorum Rex etc. De mandato Serenissimi d. n. Regis L. Andree Secretarius subscripsi". [8] Reg. 12, 14 sept., 1, 4, okt., 2 nov. 1523, (I: 132, 139, 143, 146, 172).

Sid. 11. [1] Edén, N. a. a. sid. 11. [2] Reg. 29 mars 1524, (I: 199). [3] Reg. 13 maj 1525, (II: 113). [4] Reg. 8 aug. 1526, (III: 219). [5] Reg. 11 jan. 1526 och 9 okt. 1526, (III: 4, 300). [6] Reg. 2 febr. 1526, (III: 49). [7] Reg. 18 febr. 1527, (IV: 62); Stockholms stads tänkebok: I: 132. [8] Reg. 9 okt. 1526, (III: 300). [9] Reg 12 juni 1529, (IV: 126). [10] Reg. 26 febr., 22 mars, 23 aug., 21 okt. 1527, (IV: 78, 104, 298, 350).

Sid. 12. [1] Reg. 23 aug. 1527, (IV: 298). [2] Peder Swart, sid. 2. [3] Reg. 13 juni 1531, (VII: 362). [4] Reg. 8 juni 1533, (VIII: 232). [5] Ödberg F. Sven Jacobi. — Edén N. a. a. sid. 18 not 4. [6] Rundgren, C. H. Laurentius Andreae, sid. 119, efter Erik Jöransson Tegel. [7] Reg. 16 febr. 1530, (VII: 31). [8] Reg. bil. 4 april 1530, (VII: 461). [9] Reg. 29 juni 1530, (VII: 137).

Sid. 13. [1] Reg. 4 aug. 1542, (XIV: 168). [2] Reg. 3, 17 maj 1543, (XV: 259, 283).

Sid. 14. [1] RKB. 1527.

Sid. 15. [1] RKB. 1532. [2] RKB. 1533. [3] Reg. 2 febr 1526, (III: 49). [4] Reg. juni, 24 dec. 1528, (V: 93, 163). [5] Reg. 12 aug. 1529, (VI: 257). [6] Peder Swart, sid. 101.

Sid. 16. [1] RKB. 1527 och 1532. [2] Reg. 7, 14. aug. 1534, (IX: 202, 238). [3] Reg. 7 okt. 1526, (III: 295). [4] Reg. 1 okt. 1526, (III: 290). [5] Reg. 23 aug. 1526 (III: 260: till biskopen i Åbo: "ath j skicke j worth Cancellarj 200 marc peningha aarligha till ath ther medh maa een goodh man uphollas j *waar gaard* som j wel wethe ath aff the andre domkyrkior ære iw nagre prelaturer j samme waar gaardh oc ære the her wel saa nyttughe som the kunna wara wiid domkyrkiorna och ær her wel saa mykit till ath bestella oc en meer för thet mene bestha en ther kan wara".

Sid. 17. [1] Reg. 15 maj 1523, (I: 60).

Sid. 18. [1] Reg. 12 nov. 1525, (II: 246). [2] Reg. 1 april 1525, (II: 61). [3] Edén. N. a. a. sid. 25—26.

Sid. 19. [1] RKB. 1527. [2] Reg. dec. 1527, (IV: 389). [3] RKB. 1532: ang. en trupp knektar: "Oloff Bröms lönte them i Westrårs". [4] Reg. 7 nov. 1527, (IV: 365). [5] Reg. 7 jan., 25 febr. 1532, (VIII: 3, 46). [6] Reg. 24 sept. 1536, (XI: 180). [7] Reg. 13 juli 1537, (XI: 339). [8] Reg. 16 jan. 1538, (XII: 7). [9] Reg. 6 april 1538, (XII: 32).

Sid. 20. [1] Reg. 16 sept. 1538, (XII: 101). [2] Reg. 1543, 1545. [3] RKB. 1529. [4] Bland räntekammarböckerna i K. A., tr. i Historiska handl. XI. [5] Se t. ex. RKB. 1542; Reg. 6 april 1548, (XIX: 178) m. fl. st. [6] Reg. 30 april 1543, 26 jan. 1545, (XV: 251, XVII: 56).

Sid. 21. [1] Forssell, H. Sveriges inre historia, I, sid. 35. [2] Reg. 16 dec. 1529, 19 jan., 13 april, 1 juni, 22 juli, 29 juli, 4, 16, okt., 20 nov. 1530, (VI: 337, VII: 20, 73, 108, 153, 157, 178, 184 –185, 197). [3] Reg. 5 april, 6—10 nov. 1530, (VII: 64, 191): "Dominus sielff bar thet vp". — Edén. N. a. a. sid 26. [4] RKB. 1532. [5] Reg. 22 febr. 1532, (VIII: 42). [6] Reg. 7 juni 1532, (VIII: 100). [7] Reg. 24 juni 1532, (VIII: 102). [8] Reg. 31 juli 1533, (VIII: 261). [9] Edén. N. a. a. sid. 26.

Sid. 22. [1] Reg. 6 mars, 13 maj, 5 aug., 31 okt., 5 dec. 1535, (X: 55, 148, 229, 286, 314). [2] Reg. 21 juni 1535, (X: 173). [3] Reg. 3 febr. 1537, (XI: 247). [4] Edén. N. a. a. sid. 23, 26. [5] Reg. 8 juni 1538, (XII: 59). [6] Reg. 1 aug. 1538, (XII: 80).

Sid. 23. [1] Reg. 12 jan. 1528, (V: 9).

Sid. 24. [1] Reg. 28 juni 1527, (IV: 258).

Sid. 25. [1] Reg. 22 aug. 1528 (V: 141), 25 april 1529 (VI: 57). [2] RKB. 1532. [3] RKB. 1538. [4] RKB. 1533.

Sid. 26. [1] Reg. 4 jan. 1527, (IV: 7). [2] RKB. 1527. [3] Reg. 28 juni 1529, (VI: 212). [4] Reg. 13 nov. 1529, (VI: 327.)

Sid. 27. [1] Reg. 22 mars 1530, (VII: 55). [2] Reg. 9 okt. 1530, (VII: 180). [3] Reg. 11 okt. 1530, (VII: 183). [4] Reg. 9 febr. 1531, (VII: 269). [5] Reg. 23 mars 1531, (VII: 290). [6] Reg. 23 april 1531, (VII: 323). [7] Reg. 10 sept. 1532, (VIII: 132). [8] Reg. 19 jan. 1533, (VIII: 170). [9] Reg. 25 nov. 1535, (X: 305). [10] Reg. 29 mars 1537, (XI: 276).

Sid. 28. [1] RKB. 1527. [2] Reg. 2 april 1527, (IV: 120): han kan ganska föghe formere siigh j toght oc goda sidher oc haffuer plath ingen wilia heller kaerligh ath wara vijd handhen ther vij aere". [3] Reg. 28 juni 1529, (VI: 213). [4] Reg. 19 okt. 1529, (VI: 316), [5] Reg. 23 okt. 1529, (VI: 320). [6] RKB. 1538. [7] Reg. 21 nov. 1525, (II: 248). [8] Reg. 23 sept. 1534, (IX: 269). [9] Reg. 28 april 1537, (XI: 296).

Sid. 29. [1] Reg. 20 juli 1531, (VII: 383). [2] Per Brahes krönika, sid. 1—2. [3] Reg. 24 aug., 9 sept. 1536, (XI: 176, 180). [4] Per Brahes krönika, sid. 3. [5] Skandinaviska handlingar I, sid. 40. [6] Reg. april 1533, (VIII: 212).

Sid. 30. [1] Reg. 31 juli 1533 (VIII: 261). [2] Reg. 26 sept. 1533, (VIII: 307). [3] Reg. 7 aug. 1534, (IX: 213). [4] Reg. 24 mars 1535, (X: 97). [5] Reg. 10 febr. 1536, (XI: 32). [6] Reg. 13 aug. 1536, (XI: 174).

Sid. 31. [1] Ett register rörande dessa förhållanden har till öfverskrift: "Gödeboskap som fougterne oppå thesse efther:ne Slåth och gårdar wtij förrådh bestelle och haffue skole till Kon. Mattz. samptt hanns Nådz efterföliande håffållcks förtärning". Kungl. arkiv. Gustaf I:s hof. RA. [2] Reg. 8 sept. 1525, (II: 214).

Sid. 32. [1] Reg. 7 nov. 1527, (IV: 365). [2] Reg. 12 maj 1528, (V: 84). [3] RKB. 1527–28. [4] RKB. 1532. [5] RKB. 1533. [6] Reg. aug. 1532, (VIII: 123). [7] Reg. 12 maj 1533, (VIII: 219). [8] Reg. 9 febr. 1531, (VII: 269). [9] Reg. 1 mars 1531, (VII: 277).

Sid. 33. [1] RKB. 1532. [2] Hildebrand, H. Sveriges Medeltid, II: 1, sid. 265.

Sid. 34. [1] Peder Swart: sid. 91 och 131. [2] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. RA. [3] RKB. 1532. [4] Gripsholms fatbursinventarium 1548, tr. i Skandinaviska handlingar, XXXVII. — Jfr Sjöberg, N. Kon. Gustaf I:s fatbur på Gripsholms slott, tr. i "Fataburen" 1907. [5] Per Brahe: Oeconomia eller huszholdzbok för ungt adelsfolck.

Sid. 35. [1] RKB. flerstädes. [2] Förläningsregister 1556. KA. [3] Reg. 22 mars 1534, (IX: 76). [4] Reg. 27 juli 1538, (XII: 75) — jfr äfven hans "förpliktelsebref" dat. 9 juni 1540, Handl. ang. tyskar, RA. [5] Per Brahes krönika, sid. 2—3. [6] Ett porträtt af konungens syster Margareta Eriksdotter, i Gripsholmssamlingen, är dateradt 1528.

Sid. 36. [1] Per Brahes krönika, sid. 2—3. [2] RKB. 1532. [3] RKB. 1527. [4] Jfr Peder Swarts meddelande om de unge män som dalkarlarna gåfvo Daljunkaren, hvilka "honom drauanta skulle", Peder Swart, sid. 95. [5] Reg. 31 mars, 12 april, 12 okt. 1536, (XI: 74, 85, 193). [6] Reg. 3, 9, juni 1530, (VII: 107, 118). [7] RKB. 1527.

Sid. 37. [1] RKB. 1532. [2] RKB. 1533. [3] RKB. 1527. [4] RKB. 1532. [5] Peder Swart, sid. 100.

Sid. 38. [1] I 1535 års sjöartiklar, Reg. 30 april 1535, (X: 132) stadgas t. ex. att den båtsman, som begått vissa brott, "han rymme *gården*"; i det förut citerade brefvet "Till alla suänana", 4 jan 1527, (IV: 7) uppmanas svennerna att "fly oss en lydogh och velwiliogh allmoga ther j framfare saa ath ther motte gangn i wår *gaardh* epterfölia". [2] Reg. 22—24 juni 1527, (IV: 212).

Sid. 39. [1] Reg. 31 juli 1533, (VIII: 261). [2] Reg. 2 juni, 7 aug., 29 sept., 16 okt. 1534, (IX: 131, 204, 280, 294). [3] Reg. 4 jan, 1535, (X: 9). [4] Reg. 24 sept. 1536, (XI: 182). [5] Reg. 3 febr. 1537, (XI: 248). [6] Reg. 12 sept. 1538, (XII: 94).

Sid. 40. [1] RKB. 1538. [2] Reg. odat. 1538, (XII: 120). [3] Reg. 1 aug. 1538, (XII: 79) jfr XII: 295—296. [4] Titularregistret, RA. [5] Edén. N. a. a., sid. 40—41.

Sid. 41. [1] Edén N. a. a., sid. 41 ff. [2] RKB. 1542.

Sid. 42. [1] Reg. 28 juli 1539, (XII: 220). [2] Edén. N. a. a., sid. 65. [3] Reg. 4 juli 1540, (XIII: 80). [4] RKB. 1540. [5] RKB. 1542. [6] Se t. ex. Reg. mars—april 1540, (XIII: 42). [7] Reg. 8 dec. 1539, (XII: 265).

Sid. 43. [1] Reg. 5 mars och 16 okt. 1544, (XVI: 111, 663).

Sid. 44. [1] Reg. flerstädes samt Handl. ang. tyskar, RA. [2] Edén. N. a. a. sid. 53, not. 3. [3] Reg. 30 maj 1540, (XIII: 46). [4] RKB. 1536.

Sid. 45. [1] Koncept till beställnings- och reversalbref för Gilg v. Taubenheim, Albrekt Silstrang och Jörgen Leuthner, 8 nov. 1537. Handl. ang. tyskar, RA. [2] RKB. 1540: 3 sept. — Bref till Silstrang från Konrad v. Pyhy och Sten Eriksson, 18 okt.

1540. Handl. ang. tyskar, RA. [3] RKB. 1540. [4] Reg. 2 nov. 1556, (XXVI: 589). [5] Handl. ang. tyskar. RA. [6] Reg. 12 sept. 1538, (XII: 94). [7] Handl. ang. tyskar. RA. [8] Reg. mars 1540 (XIII: 41). [9] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. RA.

Sid. 46. [1] RKB. 1542. [2] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. RA.

Sid. 47. [1] Reg. 11 maj 1539, (XII: 193). [2] Reg. 11 nov. 1539, (XII: 245). [3] Hans reversalbref i original: Handl. ang, tyskar. RA. [4] Reg. 25 nov. 1540, (XIII: 171).

Sid. 48. [1] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. RA. [2] Som skäl för denna datering kan anföras följande: ceremonielet gäller en högtidlighet som egde rum vid julen ("cristabend, cristtag"); bland de närvarande voro regementsråden samt Holger Karlsson (Gera), och Karl Eriksson (Gyllenstierna) till Vinstorp, hvilka båda afledo på våren 1541. — Jfr. Reg. nov. 1540, (XIII: 175). [3] Guldsmeden Hans Rosenfeld fick den 4 dec. 1540 tre ungerska gyllen "des Marschalks stab zu vergülden", RKB. 1540. [4] I ett protokoll från en konungsnämnd i Upsala den 23 april 1541 nämnes den tyske frälsemannen Jochim Bulgerin med titeln "Marschalk". Borgrättsprotokoll, RA. — Huruvida Jochim Bulgerin var "undermarskaik" vid julen 1540 eller om han under våren 1541 efterträdt Albrekt Silstrang som hofmarskalk är osäkert. I 1542 års lönelängd är han uppförd först bland de utländska frälsemännen, med fyra hästar. Senare blef han befallningsman på Vadstena och ledare af byggnadsarbetena darstädes.

Sid. 49. [1] I det ofvan (sid. 48: not 4) citerade konungsnämndsprotokollet af den 23 april 1541 kallas Hans Sastrow "skenck" och frälsemannen Olof Henriksson "forsneider". [2] Reg. nov. 1540, (XIII: 175).

Sid. 50. [1] RKB. 1543. [2] RKB. 1540. [3] "Uttog på then opbyrd szom Crafft Screddere forarbetat haffuer", 21 juni 1540 — 30 sept. 1543, "aff Carl camersuen". Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. RA. [4] Handl. ang. tyskar. RA. [5] Jfr not 3. [6] RKB. 1540.

Sid. 51. [1] Reg. 16 mars 1541, (XIII: 231). [2] RKB. 1542. [3] I Upsala universitets ägo. [4] Upmark, G. d. y., Gustaf Vasas porträtt af år 1542, Personhistorisk tidskrift 1908. [5] RKB. 1542. [6] RKB. 1540.

Sid. 52. [1] Reg. 23 aug. 1539, (XII: 233). [2] jfr. RKB. 1540: 17 titel. [3] Hans förpliktelsebref, dat. Pingstdagen 1540. Handl. ang. tyskar. RA.

Sid. 53. [1] Reg. 1538-39: (XII: 302 bilaga 22).

Sid. 54. [1] Reg. mars—april 1540, (XIII: 40). [2] RKB. 1540: 28 juli. [3] Reg. 30 maj 1540, (XIII: 46). [4] Reg. mars—april 1540, (XIII: 41).

Sid. 55. [1] RKB. 1542. [2] RKB. 1541. [3] Reg. mars—april 1540, (XIII: 41). [4] Enl. Granlunds antagande en halfkusin till drottningen, Margareta Jöransdotter (Gyllenstierna), Reg. XIII: 41, not.

Sid. 56. [1] Reg. odat. 1541, (XIII: 352 bil. 9).

Sid. 58. [1] Se bilaga. [2] Reg. 7 juni 1544, (XVI: 374). [3] RKB. 1543. [4] Edén, N., a. a. sid. 98. [5] Reg. 1 febr. 1554, (XXIV: 209).

Sid. 59. [1] RKB. 1543. [2] Reg. 20 jan. 1543, (XV: 19). [3] Reg. 21 febr. 1543, (XV: 101). [4] Reg. maj 1544, (XVI: 287). [5] Reg. 12, 16 mars 1545, (XVII: 165, 173). [6] Reg. 29 Sept. 1546, (XVIII: 152). [7] Reg. 22 febr. 1547, (XVIII: 360). [8] Reg. 14, 24 mars, 1 juli 1547, (XVIII: 427, 451, 614). [9] Reg. 16 april 1549, (XX: 170). [10] Reg. 22 febr. 1547, (XVIII: 360). [11] RKB. 1549. [12] Reg. 6 okt, 1549, (XX: 333). [13] Reg. 19 febr. 1551, (XXII: 70). [14] RKB. 1553.

Sid. 60. [1] RKB. 1543. [2] Reg. 21 mars 1543, (XV: 179). [3] Reg. 8 jan. 1547,

(XVIII: 208). [4] Reg. 14 mars 1547, (XVIII: 427). [5] Reg. 1 april 1547, (XVIII: 468). [6] Reg. 18 sept. 1547, (XVIII: 739). [7] Forssell, H., Sveriges inre hist. I sid. 99, not 1. [8] Reg. 1550-talet, flerstädes. [9] Reg. 16 mars 1543, (XV: 161): "Boruis", felskrifning för Bornen eller Claves för Jochim? [10] RKB. 1544. [11] Reg. 8 juli 1544, (XVI: 475). [12] Reinholdt v. Harcka, Jochim Bulgerin, Hans Fleckesten, Melchior Schwab etc. [13] Edén, N., a. a. sid. 101, not 1. [14] RKB. 1544. [15] Reg. 21 febr. 1547, (XVIII: 356). [16] RKB. 1545–1549: "Jorge Drechsler". [17] Edén har läst namnet som Kruchtwangen, Forssell som Fruchtwangen; i sköldebrefvet står tydligt Feuchtwangen, Reg. 28 april 1553, (XXIV: 73). [18] Titularreg. 11 mars 1549. [19] RKB. 1549. [20] Reg. 28 april 1553, (XXIV: 73). [21] RKB. 1556. [22] Förläningsreg. 1556, KA.

Sid. 61. [1] RKB. 1553, 1559. [2] RKB. 1556. [3] Reg. 14 febr. 1558, 16 april 1559. [4] Titularreg. 29 sept. 1551. [5] RKB. 1556: "Marthinus". [6] RKB. 1557. [7] RKB. 1559: tärepengar till Tyskland. [8] Reg. 28 nov. 1554, (XXIV: 459). [9] RKB. 1556. [10] Reg. 18 april 1560. [11] RKB. 1557. [12] RKB. 1559: tärepengar. [13] RKB. 1556. [14] Reg. 9 sept. 1556, (XXVI: 512); jfr. Reg. 29 april 1557. [15] RKB. 1557 och 1559. [16] Reg. 25 april 1543, (XV: 236). [17] Reg. 8 maj 1543, (XV: 269). [18] Reg. 21 febr. 1547, (XVIII: 357). [19] Reg. 25 nov. 1547 (XVIII: 868).

Sid. 62. [1] Reg. 26 april 1550, (XXI: 199). [2] Reg. 6 jan. 1550 (XXI: 5); 6 febr. 1559. [3] Reg. 7 april 1554, (XXIV: 271). [4] Reg. 10 juni 1558. [5] Reg. flerstädes. [6] Edén, N., a. a. sid. 104. [7] Reg. 10 aug. 1553. (XXIV: 128). [8] Reg. 2 aug. 1556, (XXVI: 420). [9] RKB. 1556: register på "skenkningar": Måns Jönsson Cantzeler". [10] Reg. 2 aug. 1554 (XXIV: 382).

Sid. 63. [1] Reg. 14 mars 1544, (XVI: 131): Björn Pedersson befalles att begifva sig till kammaren, emedan Lars Organista är kallad till konungen i Upsala; i brefvet antydes äfven att konungen är betänkt på att utnämna ett eller flera nya kammarråd. [2] Reg. maj 1544, (XVI: 282, 292). [3] Reg. 5 juni 1544, (XVI: 366).

Sid. 64. [1] RKB. 1543. [2] Se t. ex. Reg. 14, 25 jan. 1545, (XVII: 27, 53). [3] Reg. 27 jan. 1545, (XVII: 60).

Sid. 65. [1] Hildebrand. E. Från Gustaf Vasas sista tider. Hist. tidskr. 1899. [2] Edén. N. a. a. sid. 110. [3] Reg. 5 mars, 16 okt. 1544, (XVI: 111, 663). [4] Kungl. arkiv: Hofartiklar, RA.

Sid. 66. [1] RKB. 1541: den 3 febr. 1541 uppbar han ett halft års besoldning för 4 hästar med 200 mark; han hade inträdt i tjänst allhelgonadagen 1540. [2] Reg. 2 febr. 1541, (XIII: 197). [3] Reg. 1 jan. 1543, (XV: 1). [4] Reg. 1543, odat. (XV: 644). [5] Reg. 3 mars 1544, (XVI: 107). [6] Reg. 25 jan. 1545, (XVII: 49). [7] Reg. 25 maj 1551 (XXII: 200). [8] Reg. 9 nov. 1547, (XVIII: 849). [9] RKB. 1546. [10] RKB. 1549, [11] RKB. 1549. [12] Kungl. arkiv: Gustaf I;s hof. RA. [13] Bomansson, K. A. a. a. sid. 68, not 139.

Sid. 67. [1] RKB. 1545, där han nämnes: "Lasse Person fodermarsk". [2] Reg. 1544 o. ff. flerstädes. [3] Reg. maj, 17 juni, 6 juli, 2 nov., 16 dec. 1544, (XVI: 270, 398, 462, 461, 693, 761); 25 maj, 10 juni, 1 okt. 1545 m. fl. st., (XVII: 317, 373, 530). [4] Reg. 13 maj 1547, (XVIII: 530) jfr Reg. 2 jan. 1548 (XIX: 4) och flerstädes senare. [5] Reg. 1 febr. 1548 (XIX: 57). [6] Reg. 5 sept. 1548, (XIX: 307). [7] Reg. 18 febr. 1550, XXI: 73) [8] Reg. 23 okt. 1547, (XVIII: 821); 19 jan., 12 febr., 25 mars 1548, (XIX: 40, 67, 143). [9] Reg. 17 okt. 1548, (XIX: 323), 20 april 1551. (XXII: 158). [10] Reg. 30 aug. 1552, (XXIII: 347). [11] Reg. 14 okt. 1555, (XXV: 423) 17 febr. 1556, (XXVI: 112). [12] Reg. 4 okt., 23 nov. 1556, (XXVI: 550, 607,), 4 febr., 6 dec. 1558; 19 febr., 15 maj 1559.

Sid. 68. [1] Reg. 19 febr. 1559. [2] RKB. 1543. [3] RKB. 1544.

Sid. 69. [1] RKB. 1546. [2] Reg. 31 mars, 20 juni 1558. [3] RKB. 1544. [4] Jfr Forssell, H. Sveriges inre hist. I, sid. 117, not. [5] RKB. 1546; här upptagas t. ex. Axel Bengtsson, Axel Tönnisson med fl. med en Valborgsmessolön af 50 mark och i samma följd Anders dörasven, Torsten sengadreng, Jöran kistedreng med blott 9 mark. [9] RKB. 1549.

Sid. 70. [1] RKB. 1556. [2] RKB. 1557. [3] Reg. 28 april 1557. [4] Reg. 29 april 1558. [5] Reg. 13 sept. 1559.

Sid. 71. [1] Angående åtskilliga kan detta bestämdt påvisas: Arvid Trolle, Sivard Kruse, Claudius Collart, Henrik v. Hamburg m. fl. som kring 1550-talets midt voro i konungens tjänst, äro 1559 upptagna som hertig Eriks småsvenner, RKB. 1559. [2] RKB. 1553, 1559. [3] Per Brahes krönika, sid. 57. [4] Per Brahes krönika, sid. 58. [5] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. RA. [6] Per Brahes krönika, sid. 59.

Sid. 72. [1] Reg. 6 okt. 1558. [2] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. RA. [3] RKB. 1543. [4] RKB. 1549. [5] RKB. 1553. [6] RKB. 1559. [7] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof: RA. Antalet utspisade vexlar betydligt å de olika slotten. När någon person anlände till hofvet och där skulle få kost, så bestämdes huruvida han skulle hafva efter "herreordningen" eller "svenneordningen", t. ex. "Kost till Jöran Hansson själf annan efter herreordningen och sex hans tjänare efter svenneordningen".

Sid. 73. [1] t. ex. Reg. 15 okt. 1547, (XVIII: 795) [2] Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof, RA.: "Göstaff skaffares Regenskap 1552", där utgiftsrubrikerna lyda: "Är utspisadt aff skafferiet från then 19 nov. drog K. M. frå Stockholm och till Wentholmen och till then 24 november då K. M. kom till Stockholm igen". [3] Reg. 30 nov 1551. (XXII: 426). [4] Reg. 24 jan. 1545, (XVII: 48). [5] Reg. 1 sept. 1547, (XVIII: 710). [6] Reg. 26 april 1552, (XXIII: 233). [7] Reg. 12 april 1550, (XXI: 151). [8] RKB. 1549: rubriken "småsvenners valborgsmässolön" upptager i början män sådana som Klas Kristersson (Horn) köksmästare, Arvid Trolle m. fl. och längre ned Karl kammarsven, Morten brödsven, Klemet kistedräng o. s. v.

Sid. 74. [1] Paulun = tält. [2] Nya kläder åt drabanterna vid Per Brahes bröllop, 1549, äro t. ex. antecknade bland klädekammarens utgifter, RKB. 1549. [3] Reg. 9 juni 1553, (XXIV: 98). [4] RKB. 1557. [5] Reg. 7 mars 1551, (XXII: 102). [6] Upmark, G. d. ä. Tapetväfveriet i Sverige under de första Vasakonungarna tr. i Meddelanden från Svenska slöjdföreningen 1886. — Böttiger. J. Svenska statens samling af väfda tapeter, Stockholm 1895.

Sid. 75. [1] Upmark, G. d. ä. Die Architektur des Renaissance in Schweden, Dresden 1900; Svensk byggnadskonst, Stockholm 1904. [2] Reg. 13 juli 1551, (XXII: 262). [3] Eichhorn, Chr. Nya Svenska studier, III: sid. 125. [4] RKB. 1557. [5] Hertig Eriks diarium 1556. RA. [6] RKB. 1557, 1559. [7] Upmark, G. d. ä., Gustaf Vasas porträtt, Ord och Bild 1894. [8] RKB. 1544. [9] RKB. 1553. [10] Reg. 25 dec. 1554, (XXIV: 486). [11] Hildebrand, E. Conrad v. Pyhy och Dionysius Beurreus, Hist. tidskr. 1883. [12] RKB. 1541.

Sid. 76. [1] Reg. 17 febr., 3, 25 mars, 15 okt. 1547, (XVIII: 354, 388, 451, 796). [2] Reg. 10 dec. 1547, (XVIII: 880). [3] Reg. 9 mars 1551, (XXII: 134). 15 april 1553, (XXIV: 503): 19 mars 1556 (XXVI: 722) [4] RKB 1543, 1544. [5] Reg. 22 sept. 1544, (XVI: 613). [6] Hildebrand, E. Från Gustaf Vasas sista tider. Hist. tidskr. 1899. [7] Reg. 1555, odat., (XXV: 633). [8] Reg. 4 maj 1556, (XXVI: 273), [9] Reg. 1 april 1558. [10] Reg. 29 april 1557, 1 april 1558; RKB. 1559 [11] RKB 1544: 50 st.; 1549: 53-61. [12] RKB. 1559: konungens 39, drottningens 6, hertig Eriks 13, hertig Magni 11 och hertig Karls 8.

Sid. 77. [1] jfr. Reg. 5 sept. 1544, (XVI: 570); 2 maj 1547, (XVIII: 517). [2] Reg. 23 mars 1543, (XV: 184). [3] RKB. 1544: Reg. 5, 9 sept., 7 okt. 1544, (XVI: 570, 585, 651). [4] RKB. 1545. [5] RKB. 1549. [6] Reg. 22 febr. 1548, (XIX: 86). [7] RKB. 1549. [8] Reg. 2, 25 juni 1551, (XXII: 209, 232). RKB. 1557, m. fl. st. [9] Reg. 25 jan. 1552 (XXIII: 14). RKB 1553. Reg. 24 juli 1555 (XXV: 337). 4 okt. 1556 (XXVI: 575): "beridare"; RKB 1557 o. s. v. [10] Reg. 30 feb. 1553, (XXIV: 41); 16 maj 1554 (XXIV:333). 13, 26 juni 1556, (XXVI: 339, 349). [11] Reg. 9 mars 1555, (XXV: 69). [12] Reg. 31 maj 1558. [13] Reg. 25 okt. 1559. [14] RKB. 1557. [15] RKB. 1553. [16] RKB. 1557. [17] Reg. 15 nov. 1556 (XXVI: 626). [18] RKB. 1559: 15 på Arboga, 26 på Örebro, 23 på Västerås, 16 på Ulfvesund, 19 på Vadstena o. s. v.

Sid. 78. [1] RKB. 1553. [2] Reg. 18 aug. 1556, (XXVI: 464) [3] Reg, 31 mars, 20 juni 1558. [4] Reg. 7, 13 aug, 1545 (XVII: 471, 472). [5] Reg. 12, 19 juni 1547, (XVIII: 579, 594).

Sid. 79. [1] Reg. 12 dec. 1551, (XXII: 433). [2] Reg. 27 febr. 1552, XXIII: 82). [3] Reg. innehåller dock inga bref från konungen till hans familj under denna långa tid, hvilket ju tyder på att de voro hos honom. [4] RKB. 1558, 1560.

Sid. 81. [1] Efter konceptet på papper i Riksarkivet, samlingen Kungl. arkiv: Gustaf I:s hof. — Å första sidan är med en senare hand (en arkivtjänstemans) skrifvet: "K. Gustafz dhen I process hollin vthi hans Bröllop kan leggias till 1552".

Sid. 83. [1] Lakun för namnet.

Sid. 84. [1] Det inom klammer satta är i originalet utstruket och därefter är en half sida lämnad blank.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Förord . . . . . sid. III.

Förteckning öfver källor . . . . . sid. V—VII.

Inledning . . . . . sid. 1 –8.

I. 1523—1538 . . . . . „ 9—38.

II. 1538—1543 . . . . . „ 39—55.

III. 1543—1560 . . . . . „ 56—80.

Bilaga . . . . . sid. 81– 85.

Hänvisningar och anmärkningar . . . . . sid. 86—92.